

Год. 7, бр. 1 (2025)

ISSN 2637-3076
UDK 351.74/.76(497.6)

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКИ
УНИВЕРЗИТЕТ

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБ(Ј)ЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

ISSN 2637-3076

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

Бања Лука, 2025. година

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

Издавачи:

**Универзитет у Бањој Луци
Факултет безбједносних наука**

Булевар војводе Живојина Мишића 10 а
78000 Бања Лука, Република Српска
Тел: +387 51 333 603
<https://fbn.unibl.org/>

**Криминалистичко-полицијски
универзитет**

Цара Душана 196
11080 Земун, Србија
Тел: +381 11 3161-444

<http://www.kpu.edu.rs/cms/>
Е-адреса часописа: casopis@fbn.unibl.org
Интернет адреса часописа: <https://fbn.unibl.org/casopis/>
<http://scindeks.ceon.rs/journaldetails.aspx?issn=2637-3076>

Главни и одговорни уредник:

Предраг Ћеранић
Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука, Бања Лука, Република Српска, БиХ

Замјеник главног и одговорног уредника:

Ненад Радовић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија

Извршни уредници:

Ивана Бјеловук, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија
Велибор Лалић, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци,
Република Српска, БиХ

Чланови редакције:

Дарко Паспаљ, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Оливер Бакрески, Филозофски факултет, Универзитет Свети Ћирило и Методије, Скопље, Република Сјеверна Македонија
Жана Врућинић, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Драгана Васиљевић, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Жељко Никач, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија
Марија Поповић Манчевић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија
Марија Тасић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија
Тамаш Ковач, Лудовика, Факултет за спровођење закона, Лудовика Универзитет за јавну управу, Мађарска
Јохана Фаркас, Факултет за спровођење закона, Лудовика Универзитет за јавну управу, Мађарска
Саболч Мађас, Факултет за спровођење закона, Лудовика Универзитет за јавну управу, Мађарска
Марија Мићовић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија
Вук Кулић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија

Секретаријат часописа:

Предраг Поповић
Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ

Лектор:

Адријана Митрић

Превод на енглески:

Лидија Николић Новаковић

Штампа:

PRINT SHOP, Источна Илиџа

Тираж: 100

ISSN 2637-3076

Часопис излази два пута годишње

Журнал за безбједност и криминалистику (уписан у Регистар јавних гласила Министарства просвјете и културе Републике Српске, под редним бројем 688)

Садржај

УВОДНИК	7
<i>Саша Мијалковић</i> (ЗЛО)УПОТРЕБА „ШПИЈУНСКИХ СОФТВЕРА” У ПРАКСИ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ: МЕТОДОЛОШКЕ СМЕРНИЦЕ ЗА АНАЛИЗУ МЕДИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА	9
<i>Мирослав Мићковић</i> ЈАВНО МЊЕЊЕ КАО ПОЛИГОН ХИБРИДНОГ РАТА.....	29
<i>Александар Ђекић</i> ВРШЕЊЕ УВИЂАЈА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА – КРИМИНАЛИСТИЧКОПРАВНИ АСПЕКТ ПОСТУПАЊА ПОЛИЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	43
<i>Жељко Симић, Драгиша Јуришић</i> ЗНАЧАЈ ТЕРМОЕЛЕКТРАНА КАО ДИЈЕЛА ЕНЕРГЕТСКЕ КРИТИЧНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ	67
Упутство ауторима	85
Упутство рецензентима	93

УВОДНИК

Журнал за безбједност и криминалистику у свом новом броју, првом у 2025. години, иначе, од појаве у јавности, тринаестом, представља четири рада, од којих се један посебно истиче. Ријеч је о раду који је написао, у региону по питањима безбједности веома познати професор, Саша Мијалковић, под називом *Злоупотреба „шпијунских софтвера“ у пракси служби безбједности: методолошке смјернице за анализу медијског извјештавања*. Проф. Милашиновић је каријеру изградио на престижном Криминалистичко-полицијском универзитету Београд. Маниром искусног мајстора пера приказује ситуацију у области која више плијени пажњу медија, увијек жељених шпијунских афера и јавног етикетирања одговорних, неголи истраживача који у области безбједносних наука желе дати допринос правној усклађености примјене оперативних мјера у сајбер простору. Истина, проф. Мијалковић се више и бави медијском рефлексijом рада служби безбједности у прилично осјетљивом домену. Ријеч је о примјени оперативних мјера у „сајбер водама“ уз, свакако, коришћење софтвера. Како медији реагују на све то јесте предмет Мијалковићевог истраживања. Да даље не идемо, како не бисмо, док буду прелазили преко страница овог занимљивог и научно вриједног текста, „окрњили“ читаоцима доживљај, на овом мјесту ћемо се зауставити.

Други текст који, такође, неће промаћи читалачкој пажњи, под називом је *Јавно мњење као холион хибридног рата* а из пера Мирослава Митровића, професора на *Факултету за право, безбедност и менаџмент „Константин Велики“* Ниш. Рад којим се професор Митровић представио читалачкој публици бави се, како и наслов каже, јавним мњењем. Мњење или мњење – зависи од варијанте српског језика који користите (екавска или ијекавска), увијек је било интересантна тема, нарочито за људе који се баве политиком. Као полигон хибридног рата јавно мњење је још занимљивије безбједносним наукама и онима који с аспекта безбједности траже одговоре на низ питања која се тичу безбједносних изазова, ризика и пријетњи.

Александар Ђекић из Министарства унутрашњих послова Републике Српске писао је на тему саобраћајних незгода. Рад носи наслов *Вршење увиђаја саобраћајних незгода – криминалистичкој правни аспекти посматрања холиције у Републици Српској*. Како аутор истиче, „радња увиђаја са аспекта предузимања од стране полицијских службеника има свој правни и криминалистички значај“ чиме се он у раду и бави.

Четврти рад односи се на ванредне ситуације, које, нажалост, у појединим регионима свијета скоро да постају редовне. Међутим, коауторски рад

професора Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, др Драгише Јуришића и „човјека са терена”, Жељка Симића, запосленог у Електранама Станари, не бави се посљедичним већ превентивним радњама у области коју бисмо могли категорисати и као еколошку безбједност. „Безбједност термоелектрана добија све већи значај, јер порастом угрожавања тих енергетских постројења, угрожава се уједно и нормално функционисање државе” је цитат из закључка овог рада. Наведена реченица довољно говори о значају безбједности термоелектрана што у потпуности оправдава одлуку редакције за његово објављивање.

Предоченим радовима Журнал за безбједност и криминалистику непрекидно потврђује свој квалитет.

Главни и одговорни уредник
Др Предраг Ђеранић

(ЗЛО)УПОТРЕБА „ШПИЈУНСКИХ СОФТВЕРА” У ПРАКСИ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ: МЕТОДОЛОШКЕ СМЕРНИЦЕ ЗА АНАЛИЗУ МЕДИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

Оригинални научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2501009M	COBISS.RS-ID 143293441	УДК 351.746.1:316.774
---------------------------------	------------------------	-----------------------

Саша Мијалковић¹

Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија

Апстракт: „Шпијунски софтвери” последњих генерација за приступ садржајима, надзор комуникација и функционалних операција мобилних телефона (укључивање микрофона или камере мобилног телефонског уређаја без знања корисника), попут озлоглашених *Pegasus* и *Predator*, моћно су средство које службе безбедности, али и други недржавни актери, могу да злоупотребе против политичких неистомишљеника и критичара (новинара, адвоката, активиста), политичких противника и сваке врсте конкуренције.

Начин на који поједини медији о томе извештавају директно утиче на формирање јавног мњења о односу државе и служби безбедности према грађанима и политичким актерима: једни оптужују службе безбедности за неовлашћени електронски надзор и злоупотребу политичке моћи влада; други негирају злоупотребу, правдајући употребу интересима националне безбедности; трећи „ћуте”. Дакле, медији могу да буду значајан узбуњивач због могућих нерегуларности, али и промотер лажних вести које могу да шкоде угледу служби безбедности и угледу државе.

С тим у вези, циљ овог истраживања је анализа садржаја медијског извештавања о шпијунским софтверима за надзор мобилних телефона у периоду после 2015. године, у земљама у којима су такве афере имале запажени медијски третман и запажену пажњу јавности: Мађарска, Пољска, Северна Македонија, Грчка, Израел и Мексико. Такође, дате су и начелне смернице за примену методе анализе садржаја у истраживању медијских саопштења о овом истраживачком предмету и проблему.

Кључне речи: методологија научног истраживања, анализа садржаја, медијска саопштења, шпијунски софтвери, надзор мобилних телефона, службе безбедности.

1 Проф. др Саша Мијалковић је редовни професор на Криминалистичко-полицијском универзитету у Београду. Имејл: sasa.mijalkovic@kpu.edu.rs

УВОД

Технички метод у прикупљању обавештајних сазнања је све значајнији у раду полиције, обавештајних и безбедносних служби. Важан аспект техничког метода јесте и употреба савремених софтверских решења за надзор телефонских комуникација, како фиксне тако и мобилне телефоније (Мијалковић, Милошевић & Ђеранић, 2023).

„Шпијунски софтвер” за тајни надзор и контролу мобилних телефонских уређаја је жаргонски назив за специјализовани рачунарски програм који омогућава неовлашћени приступ туђим мобилним телефонима ради увида у садржаје који су складиштени у телефону, ради надгледања писане, усмене и мултимедијалне комуникације, односно, ради управљања одређеним подсистемима/функцијама апарата (микрофон, камера, ГПС локатор итд.). Правилнији назив био би *софтвер за тајни надзор комуникација, садржаја и операција мобилних телефона* (Мијалковић, 2017).

Најпознатији такав софтвер је *Pegasus* израелске компаније *NSO Group*, који је развијен почетком друге декаде овога века (Share Fondacija, 2021).² *Pegasus* омогућава потпуну контролу над зараженим телефоном – приступ камерама, микрофону, порукама, имејловима и фајловима, без знања корисника (Udruženje novinara Srbije, 2025).

Слични софтвери су се појавили широм света. Један од познатијих је *Predator*, који је развила компанија *Cytrox* (део конзорцијума *Intellexa*), и то у Северној Македонији. Његово постојање је обелодањено откривањем афера шпијунирања новинара и политичара у Грчкој и Египту (Investigative Reporting Lab Macedonia, 2023).

Осим *Pegasus* и *Predator*, постоје и други „комерцијални” шпијунски алати попут *FinFisher* и *Hacking Team* алата, који су током претходне деценије продавани владама широм света.

Према медијским саопштењима, *Pegasus* и *Predator* се од претходних шпијунских програма издвајају по распрострањености злоупотребе од стране државних органа безбедности против сопствених грађана, новинара и политичке опозиције. Владе су правдале набавку ових алата борбом против тероризма и тешког криминала, али су истраживања медија и организација за људска права наводно тврдила супротно. Међународни конзорцијум новинара под координацијом *Forbidden Stories* и *Amnesty International* је 2021. године из базе процурелих информација наводно открио да је на мети *Pegasus*-а било више од 50.000 телефонских бројева. Међу надзиранима је било више од 180 новинара широм света (Share Fondacija, 2021). Наводни закључак је био тај да клијенти *NSO Group* (а то су владини актери, најмање 40 њих из Мађарске, Азербејџана, Бахреина, Мексика, Марока, Саудијске Арабије, Казахстана, Руанде, Индије и Уједињених Арапских Емирата) често

2 Овај софтвер је светску пажњу привукао 2016. године открићем да је злоупотребљен против једног активисте за људска права у Уједињеним Арапским Емиратима. Видети: (Share Fondacija, 2021).

користе Pegasus за политичку шпијунажу, праћење независних новинара, активиста и адвоката, а не само против криминалаца (Marczak et al., 2022). Ово сазнање изазвало је глобални скандал који је познатији као „*Pegasus њро-јекат*” и покренуло је бројне истраге о злоупотребама надзорних технологија (Share Fondacija, 2021).

Ако је веровати медијима, софтвери попут *Pegasus*-а откривени су у употреби у преко 45 земаља широм света – од демократских држава до ауторитарних режима. Новинари и опозиционари у Јерменији, Египту, Индонезији, Мадагаскару, Индији, Мароку, Саудијској Арабији, Уједињеним Арапским Емиратима, Руанди, Азербејџану и многим другим земљама били су мете. Свуда је примећен сличан образац: власти негирају или ћуте, док независни медији и невладине организације разоткривају такве случајеве. У неким државама (нпр. Француска, где је откривено да је Мароко *Pegasus*-ом пратио француске званичнике, или Шпанија где је откривен *Pegasus* надзор над каталонским политичарима, или Пољска где је откривено да је *Pegasus* коришћен против активиста, опозиционих лидера и новинара) избијају дипломатски скандали и покрећу се расправе. Ово је подстакло и наднационалне реакције – Европска унија је формирала специјални комитет (*PEGA*) да истражи коришћење *Pegasus*-а у Европи и 2023. године је препоручила строже мере контроле и могућу забрану таквих софтвера ако се не уведу гаранције за људска права (European Parliament, 2023). Експерти Уједињених нација су позвали на забрану продаје и употребе високотехнолошког надзорног софтвера док се не успоставе адекватни механизми заштите људских права (Smalley, 2024).

Дакле, питање (зло)употребе „мобилног шпијунског софтвера” постало је глобално питање људских права и демократије, а медијско извештавање о томе игра значајну улогу у надзору и контроли примене, односно у узбуђивању надлежних истражних и правосудних органа.

Интересантно је то да је *Predator*, шпијунски софтвер сличан *Pegasus*-у, развијан нелегално у региону – наводно у Северној Македонији. Истраживачки документи показали су да је компанија *Cytrox* у Скопљу наводно развила *Predator* уз знање тамошњих власти, а тај софтвер је потом (опет наводно) продаван државама као што су Египат, Саудијска Арабија, Грчка па и Србија (Investigative Reporting Lab Macedonia, 2023). Ако је то истина, онда Балкан није само мета, већ и извор технологија за дигитални надзор, што додаје контекстуалну тежину причи о медијском представљању ових појава.

Иако се Србија донедавно није експлицитно спомињала међу клијентима *NSO Group*, медији су оптужили домаће службе безбедности да су имале приступ сличним или истим алатима. *Amnesty International* и *Citizen Lab* су 2023. и 2024. године изнеле податке о томе да су српске безбедносне структуре наводно користиле најмање две врсте шпијунских средстава: *Pegasus* или сродни софтвер за даљинско хаковање телефона преко интернет линкова и комбинацију израелског форензичког алата *Cellebrite* и домаћег шпијунског софтвера *NoviSpy* за физичко хаковање телефона приликом

преузимања уређаја од лица током саслушања. Српске службе безбедности су то негирале, наглашавајући да своје дужности врше искључиво у складу са законима Републике Србије (Pravda, 2024; Amnesty International, 2024).

Предмет овог истраживања биће медијско извештавање о злоупотребама шпијунских софтвера у земљама у којима су такве афере имале запажени медијски третман и пажњу јавности, а у неким од њих и запажену реакцију националног система безбедности: Мађарска, Пољска, Северна Македонија, Грчка, Израел и Мексико.

Истовремено, избор ових земаља је оправдан јер су њих и Репортери без граница у својим годишњим извештајима под називом „Светски индекс слободе штампе” препознали као земље у којима се крши слобода медија.³ Према извештају из 2025. године, Србија је рангирана на 96. месту, од посматраних 180 земаља. Компарације ради, Грчка је на 89. месту, Северна Македонија на 42. месту, Пољска је на 31. месту, Мађарска је на 68. месту, Израел је на 112, а Мексико на 124. месту. Босна и Херцеговина је на 86. месту. Иако је саставни део Републике Србије, Косово је рангирано на 99. месту (Reporters Without Borders, 2025).

Ова искуства су важна и због тога што показују како медији могу да буду значајан узбуњивач – иницијатор друштвене реакције на могуће нерегуларности али, такође, и како могу да буду промотер лажних вести које могу да шкоде угледу служби безбедности и угледу државе.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Разумевање медијског приказивања злоупотребе шпијунских софтвера могуће је у оквирима више теоријских приступа, а пре свега кроз: фрејминг теорију, теорију надзора и критичку теорију медија.

Фрејминг теорија (теорија уоквиривања) базира се на тези да начин на који медији приказују одређену тему, значајно утиче на то како ту тему публика разуме и тумачи. Речју, медији креирају мњење и ставове публике (Tewksbury & Scheufele, 2009). Тако медији начелно имају три приступа употреби шпијунских софтвера: могу да је представе као неопходност државе у борби против најопаснијих претњи националној безбедности, чиме подстичу став јавности о оправданости употребе; могу да је представе као грубо кршење приватности и људских права, посебно над политичким неистомишљеницима и противницима, чиме креирају оквир за осуду употребе шпијунских софтвера; могу да буду без вредносних ставова и судова,

³ *Репортери без граница (Reporters Without Borders)* је међународна невладина организација са седиштем у Паризу, која пропaгира заштиту права на слободу информација које гарантују међународни извори људских права. Има значајан консултативни статус при Уједињеним нацијама, UNESCO, Савету Европе и Међународној организацији франкофоније. Сваке године, на основу сопствене методологије и процене, Репортери без граница објављују извештај под насловом *Светски индекс слободе штампе (медија)*, где су државе рангиране на основу извесних индикатора о слободи медија. Видети: (Reporters Without Borders, 2025).

односно, да не извештавају о таквим темама, чиме подстичу „медијски мрак“, тј. неинформисаност јавности.

Теорија надзора/заведе (surveillance studies) пружа оквир за разумевање значаја технолошког надзора над широм популацијом: перцепција сталног надзора наводи појединце на аутодисциплину и послушност, па лица која знају да могу да буду праћена почињу да се прилагођавају том сазнању, што може довести до самоцензуре и смањења грађанске иницијативе. Истовремено, подстиче се безбедносна култура грађана који бирају нове начине сигурне комуникације.⁴ Дакле, случајеви попут Pegasus-а могу да буду део ширег механизма друштвене контроле. То подстиче и анализу и преиспитивање *леgitимизације надзора* – како државе оправдавају употребу инвазивних технологија (нпр. реториком борбе против тероризма и организованог криминала, да се све ради по закону, да су оптужбе и извештаји о злоупотребима неистинити и политички мотивисани, да је то пракса коју упражњавају и друге државе итд.) и како медији о томе извештавају.⁵

Критичка теорија медија кроз призму Франкфуртске школе⁶, анализира односе медија и моћи омогућавајући да се испита како медијске институције и садржаји могу да подрже или да поткопају постојеће владајуће друштвене и политичке структуре. Из аспекта употребе шпијунских софтвера значајна су питања: да ли медији функционишу као контролор/узбуњивач који разоткрива злоупотребе државе или као пропагандни механизам који брани државне интересе? У ауторитарним режимима, држава често настоји да контролише медије и усмери наратив у своју корист, што може да порекне, минимизира или релативизује шпијунске афере (тзв. *провладини медији*). Насупрот томе, независни медији и истраживачке новинарске мреже могу да делују као контратежа, објављујући доказе о злоупотребима и дајући глас жртвама (тзв. *слободни – критички медији*). Стога је ова теорија значајна за разматрање квалитативних разлика у извештавању различитих медија и чији интереси се кроз то извештавање одражавају.⁷

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Временски оквир овог истраживања обухватио је период од 2016. године (када су први пут глобално споменути *Pegasus* случајеви) до 2025. године.

4 Иако се надзор најчешће врши под изговорима сузбијања тероризма (Kouba, 2022; Trbojević & Svirčević, 2023) у пракси су злоупотребе надзора комуникација врло честе.

5 Ослоњена на идеје аутора као што су Цереми Бентам (концепт „Паноптикона“), Џорџ Орвел („1984“) и савремених истраживача надзорних студија. Упореди са: (Glasser, 2021).

6 Институт за друштвена истраживања у Франкфурту (основан 1923) био је марксистички и емпиријски оријентисан. Међу најзначајнијим представницима су Ерих Фром, Херберт Маркузе и Теодор Адорно.

7 Тако *The Guardian* тврди да је у Мађарској већина медија под утицајем власти, што објашњава зашто је откриће о *Pegasus*-у дошло захваљујући међународном пројекту и неколико независних новинара, док су државни медији или игнорисали причу или нападали њене изворе. Видети: Walker (2021).

Просторно, предмет истраживања ограничен је на земље у којима су такве афере имале запажени медијски третман: Мађарска, Пољска, Северна Македонија, Грчка, Израел и Мексико.

Дубинско сагледавање медијског приказивања злоупотребе шпијунског софтвера захтева мултиметодски приступ. На првом месту, најбоље је комбиновати анализу садржаја медијских извештаја и саопштења који се односе на шпијунски софтвер Pegasus, Predator или општије на тему дигиталног надзора од стране државе са квалитативним увидима (*интервјуи*) и увидима из других извора (извештаји и документа националних и међународних владиних, међувладиних и невладиних организација).

Обухваћени су различити типови медија:

- национални медији који условно могу да се поделе на:
 - независне и истраживачке портале/новине (који су објективни и нису под контролом влада и политичких центара моћи) и
 - провладине медије и таблоиде (чији су објективност и интегритет компромитовани јер су под отвореном или латентном контролом влада и политичких центара моћи, који игноришу проблеме и оптужбе или преносе ставове власти која такве оптужбе негира и релативизује);
- инострани и регионални медији (за компарацију), који такође могу да буду независни и истраживачки портали/новине и провладини медији и таблоиди.

За потребе овог истраживања, коришћени су превасходно садржаји следећих медија: *Direkt36* (Мађарска), *TVN24/Gazeta Wyborcza* (Пољска), *Kathimerini* или *Documento* (Грчка), *NOVA TV* (Северна Македонија) итд.;

- светски медији, чији је медијски утицај глобалног домаћаја: *The Guardian*, *The New York Times*, *Washington Post*, *Al Jazeera*, *Le Monde* и други који су релевантни за теме *Pegasus/Predator*.

Поред тога, анализирани су садржаји докумената и јавних изјављивања (примерних извора), попут званичних саопштења, правних аката и извештаја организација: извештаји Европског парламента, *Amnesty International*, *Citizen Lab*, *Access Now*, *SHARE Foundation* и других који су послужили за проверу фактичких навода и за упоређивање шта од тога долази до медија.

Анализа садржаја је била квантитативно-квалитативна.

Квантитативно, кодирани су чланци према неколико категорија: *тон* (критички према властима, неутралан, провладини), *оквир* (нагласак на скандалу и кршењу права, или на безбедносним аспектима, или на демантијима и сумњи у налазе), *присуство/одсуство изјава жртава*, *присуство изјава званичника*, *коришћење међународних извора* и слично. Ово у неком опширнијем истраживању омогућава и да се статистички сагледа разлика у приступу теми између независних и провладиних медија.

Квалитативно, извршена је анализа дискурса одабраних карактеристичних текстова – како наративно осмишљавају причу о шпијунском софтверу, које метафоре или поређења се користе, какви се морални ставови имплицирају (да ли је нагласак на томе да је то недопустив атак на слободе

или да је можда неопходно зло ради безбедности, итд.). Посебна пажња посвећена је насловима и ударним деловима текстова, јер они обликују први утисак код публике.

До медијских садржаја о предмету истраживања који су били предмет анализе дошло се претраживањем интернета употребом вештачке интелигенције (*DeepSeek*⁸), по основу кључних речи: шпијунски софтвер, *Pegasus*, *Predator*, употреба софтвера за надзор мобилне комуникације, злоупотребе шпијунских софтвера, медијско извештавање. Добијени су значајни извори, од којих је за потребе овог истраживања селектован само један део. Извори који су се односили на Републику Србију нису анализирани, и биће предмет другог рада.

Дакле, овде је фокус на методу анализе медијских садржаја, али овај метод би у истраживању злоупотребе „шпијунских софтвера” требало комбиновати са другим методама. На првом месту, за то су погодни методи:

- *анализе садржаја* извора националног и међународног права којима су регулисани електронски надзор (закони о електронским комуникацијама, закони о службама безбедности, закони о кривичном поступку, кривични закони) како би се расветлила законитост употреба *Pegasus/Predator* софтвера, као и анализа садржаја полицијских и судских списа и предмета;
- *испитивања техником структурисаног и полуструктурисаног интервјуа*, првенствено: новинара који су радили на откривању случајева злоупотреба оваквих софтвера, новинара и уредника провладиних медија који су спремни да говоре о разлозима неизвештавања о случајевима злоупотреба оваквих софтвера, адвокатима који су заступали појединце који су неовлашћено надзирани, тужиоце и судије који су радили на таквим случајевима, стручњацима за информациону безбедност који поседују знања о шпијунским софтверима и жртве надзора. Посебно интересантни испитаници су стручњаци из организација које прате стање људских права у области комуникација и истражују случајеве злоупотреба надзора комуникација (на примјер, *PEGA Committee*, *Amnesty International*, *Citizen Lab*, *SHARE Foundation*, *Access Now*, *Amnesty Security Lab* итд.), као и припадници служби безбедности и надзорних државних органа (парламентарни и владини одбори, омбудсман, повереник за заштиту података о личности, тужиоци, судије) који су спремни да објективно учествују у истраживању. У извесним ситуацијама треба проценити корисност примене тзв. *фокус-групног интервјуа*, ради суочавања ставова испитаника;

8 *DeepSeek* је кинески модел вештачке интелигенције. Видети: (Ng & Drenon, 2025). Интересантно је поменути то да је вештачка интелигенција, приликом избора текстова, за сваку државу изабрала по највише два извора, а било је случајева да се један извор односио на двије државе. Можда је то због тога што је коришћен основни („најјефтинији”) претплатнички пакет.

- *испитивања техником анкете*, и то: грађана, ради добијања ставова и индикатора о степену развијености свести о могућим злоупотребама шпијунских софтвера; новинара, како из провладиних, тако и из слободних медија, о њиховим сазнањима и ставовима о предмету истраживања. Анкету је згодно спровести слањем електронских упитника на имејл адресе испитаника;
- *студије (вишеструког) случаја*, како оних који су имали судски или било какав епилог у виду реакције државних органа који контролишу рад служби безбедности тако и случајева чији је епилог само у реакцији одређених невладиних институција или медија. Уколико је реч о веома специфичном случају, у оквиру којег су наступиле страшне последице и који је посебно значајан из аспекта угрожавања безбедности појединца, корисно је применити тзв. *биографски метод*, за дубље сагледавање и повезивање свих чињеница и околности случаја;
- *статистички метод*, чија је примена ограничена због велике тамне бројке, али који је значајан за сагледавање тзв. *левка појаве*, тј. за праћење односа броја сумњивих случајева злоупотребе шпијунских софтвера, пријављених случајева, процесуираних (унутрашња контрола служби безбедности, приватна тужба, кривични процес) случајева и резултата процеса истраживања, што указује на однос органа формалне социјалне контроле према овој појави.

Комбиновањем наведених методских приступа у истраживању злоупотреба шпијунских софтвера, стекле би се шире и комплетније искуствене информационе евиденције, које омогућавају извођење правилнијих закључака, те давање адекватних препорука за решавање проблемских ситуација.

ПРИМЕРИ МЕДИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА У ЕВРОПСКОМ РЕГИОНУ

Случајеви оптуживања власти због сумњи на злоупотребу шпијунских софтвера против новинара, опозиције и цивилног друштва последњих година приметни су у низу земаља Централне и Источне Европе, укључујући чланице Европске уније (European Parliament, 2023a). Медијско приказивање таквих афера варира у складу са политичким околностима, али се могу уочити неке заједничке црте.

Мађарска је постала један од најпознатијих европских примера злоупотребе Pegasus софтвера. У јулу 2021. године глобални „Pegasus пројекат” открио је да је велики број мађарских новинара, бизнисмена и опозиционих личности био на мети Pegasus надзора. Истраживачки портал Direkt36 објавио је, уз техничку потврду Amnesty International-а, да су телефони најмање десетак новинара и активиста хаковани Pegasus-ом у периоду од 2018. па надаље.⁹

9 Посебно је упечатљив случај новинара Саба Пања (Szabolcs Panyi) из Direkt36: он је утврдио да се инфекција његовог телефона Pegasus-ом десила готово сваки пут непосредно након што

Медијска реакција у Мађарској била је подељена. Такозвани *независни медији* објавили су серију чланака и емисија о овој теми. *Direkt36, Telex, HVG* и неколико других објавили су имена особа које су биле мета и тражили одговорност власти. Међународни медији, попут *The Guardian*, посвећено су извештавали о владином надзору медија, наглашавајући да је притисак на новинаре попримио скривене облике попут шпијунирања и економског гушења слободних медија (Walker, 2022). Такозвани *провадини медији*, који су доминантни, или су игнорисали тему или су преносили минималне информације уз нагласак на званичне ставове. Тако су причу држали подаље од већине грађана. А званични став је у почетку био одсуство коментара (влада није дала јасан одговор новинарима, осим општих изјава о томе да „Мађарска увек поштује закон“). Тек када је притисак порастао, неки високи функционери су индиректно признали да је Мађарска набавила „софтвер за борбу против тероризма“, али су инсистирали на томе да се он користи само против легитимних мета. Критички настројени портали су приметили да у Мађарској није спроведена ниједна независна истрага поводом *Pegasus* афере. Иако је међународни скандал био велики, у домаћој јавности у Мађарској није дошло до масовних протеста или озбиљне политичке штете за режим због овог открића – што делом може да се објасни управо медијским уоквиривањем и заташкавањем теме (Reuters, 2021; European Parliament, 2022).

Ситуација у Пољској је била другачија. Открића о *Pegasus*-у изазвала су такве политичке последице, да се око тога ломила јавна расправа уочи избора 2023. године. Током 2021. и 2022. године, откривено је (уз помоћ *Citizen Lab*-а) да је пољска конзервативна влада (Право и правда) користила *Pegasus* да прати најмање неколико политички значајних личности: међу њима опозиционог сенатора Кршистов Брежу (*Krzysztof Brejza*) који је водио кампању опозиције на изборима, затим тужитељку и адвоката опозиције. О овоме су опширно извештавали независни пољски медији (нпр. *Gazeta Wyborcza, ТВН24*) и међународни (*Associated Press* је први јавио за случај сенатора Бреже). Владајућа Право и правда је месецима порицала да уопште поседује *Pegasus*. Међутим, притисак је растао – Европски парламент је покренуо расправу, а у Пољској је Сенат (у ком је опозиција имала већину) формирао истражну комисију. *Сенатска комисија* је у септембру 2022. закључила да је било „*грубог кршења уставних стандарда*“ и да су избори 2019. можда били компромитовани употребом шпијунског софтвера против опозиције. Чак је препоручено покретање кривичних поступака против одговорних (Mazzini, 2025), а започете су и истраге (Walker, 2024).

Такозвани *независни медији* су ове налазе представили као „*Пољски Вотергејт*“, апострофирајући опасност по демократију када влада прислушкује опозицију током изборне кампање. Такозвани *провадини медији*

би послао питања мађарској влади за неки истраживачки текст. То снажно индикује да је влада користила шпијунски софтвер да би *унапред сазнала* на чему ради и ко су му извори. Видети: (Walker, 2021).

покушали су да одбране владу тврдњама да је све рађено у оквиру закона и у интересу националне безбедности. Интересантно, сам лидер Права и правде, Јарослав Качињски (*Jarosław Kaczyński*), у интервјуу почетком 2022. признао је да је Пољска купила *Pegasus*, изјавивши чувену реченицу: „Добро, имамо тај софтвер, па шта? Свако га има”, покушавајући да минимизује аферу. Међутим, инсистирао је на томе да је коришћен искључиво у сузбијању криминала. Ова признања, мада намењена да нормализују ситуацију, заправо су потврдила сумње и дала ветар у леђа независним медијима да наставе да истражују ко је све био мета. Уочи избора 2023. године, опозиција је обећала расветљавање афере. После победе опозиције, крајем 2023. нова власт (предвођена Доналдом Туском) објавила је да поседује документе који „100% потврђују” да је претходна власт илегално користила *Pegasus* и пратила најмање 600 људи, што је озбиљна оптужба. Ова тема је у пољским медијима доспела на насловнице – и као потврда ранијих новинарских открића, и као питање за правосуђе (Notes from Poland, 2024).

Дакле, у пољском контексту види се да су медији и институције деловали у спрези: независни медији и међународне организације открили су аферу; део институција (Сенат, после и нова влада) потврдио је налазе и покренуо званичне кораке. Ово је пример где медијско изношење скандала, захваљујући плурализму, није могло бити ућуткано и довело је до политичке одговорности. За разлику од Мађарске где монопол власти над медијима гуши ефекте скандала, у Пољској је постојао довољан простор да се тема одржи актуелном до промена власти.

У Грчкој је злоупотреба *Predator* софтвера одјекнула у медијима 2022. године. Грчка јавност била је шокирана открићем да је грчка Национална обавештајна служба (*ΕΥΠ – Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών*) која је непосредно подређена кабинету премијера, прислушкивала телефоне више лица, укључујући новинара – Танасиса Кукакиса и лидера мање опозиционе партије – Никоса Андрулакиса. Испоставило се да су неке од тих мета „легално прислушкиване” (надзор комуникација уз судски налог), али да је паралелно покушано (а у случају Кукакиса и успело) да се шпијунски софтвер *Predator* инсталира на њихове телефоне. Скандал који је познат као „грчки Вотергејт” избио је у јулу 2022. и довео је до оставки шефа *ΕΥΠ*-а и генералног секретара премијера (који је уједно и нећак премијера Кирјакоса Мицотакиса) (Dimou, 2023).

Медији у Грчкој су у почетку били опрезни – државни и провладини медији нису сами открили аферу, већ су реаговали тек након што је опозиција изнела доказе. Независни медији (попут листа *Documenta* и мреже *Reporters United*) одиграли су важну улогу, објављујући спискове потенцијалних мета *Predator*-а и истичући да је траг многих шпијунских операција водио до кругова блиских влади. Међународни медији (*Politico*, *The Guardian*) такође су пратили причу, што је повећало притисак. Премијер је у медијима дао изјаву да „није знао” за операцију и да би је одмах зауставио да је знао, покушавајући да се огради од скандала. Провладини грчки медији трудили су се да подрже ту верзију догађаја, па су неки дневници и ТВ програми

скандал представљали као „*изоловани пропуст*” обавештајне службе или чак као „*претерано надувану причу*” политичке опозиције. Ипак, грчки медијски простор је морао да се суочи са чињеницом да је поверљивост комуникација нарушена. Значајно је да је Грчка по индексу слободе медија (RSF) 2022. пала на најниже место у Европској унији, чак испод Мађарске, што су многи повезали управо са афером *Predator* и генерално лошом климом за независно новинарство. Грчки пример показује да чак и у земљи чланици ЕУ са формално снажним институцијама, механизми државног надзора могу бити злоупотребљени, а медијска борба да се то разоткрије може да буде тешка и ризична. Грчка је покренула парламентарну истрагу, али њени резултати су били ограничени због страначких подела. У међувремену, европски *PEGA* комитет озбиљно је разматрао и грчки случај као део ширег проблема употребе шпијунског софтвера у Европи (Mildebrath, 2022).

Северна Македонија има дуго искуство са скандалима о прислушкивању. Још 2015. године опозициони лидер, Зоран Заев, обелоданио је да су тадашње власти (режим Николе Груевског) нелегално прислушкивале преко 20.000 грађана, укључујући новинаре, судије, активисте и саме политичаре. Тај скандал довео је до велике политичке кризе и на крају до промене власти. Медији у Северној Македонији су 2015. године нашироко извештавали о прислушкивању – опозициони и независни медији свакодневно су објављивали сегменте прислушких разговора, чинећи јасним обим злоупотреба од стране тајне полиције (Управа за безбедност и контра-разузнавање – УБК). Провладини медији су покушавали да одбране режим тврдећи да су снимци можда фалсификовани или да је страни фактор умешан у „државни удар”. Али, под притиском Европске уније, случај је истражен и добио је судски епилог годинама касније (The Geopost, 2024).

У последње време, међутим, Северна Македонија се помиње и у контексту модернијег шпијунског софтвера. Као што је већ наведено, истраживања су открила да је фирма *Cytrox* развијала *Predator* у Скопљу, и то уз знање власти (Euronews, 2021; Investigative Reporting Lab Macedonia, 2023).

Медијски извештаји (на примјер, македонски Истраживачки репортерски лаб – *IRL*, у сарадњи са грчким *Inside Story*) показали су да је држава још 2017. била информисана о томе, али да није реаговала (Investigative Reporting Lab Macedonia, 2023). Ово указује на могућу спрегу бизниса, власти и глобалне шпијунске индустрије.

Македонски медији су ово питање покренули након што су грчки и други европски медији скренули пажњу. Јавност у Северној Македонији делом је свесна да је њихова земља била база за такав пројекат, али није било јавних доказа да је сама македонска влада користила *Pegasus* или *Predator* против својих грађана након смене режима 2017. године. Ипак, ово је грађане учинило осетљивим на тему надзора, па се сва открића будно прате.

Регионални примери показују заједнички образац: *тамо где је медијска слобода сузбијена, злоупотребе надзора остају дуже скривене и некажњене; у државама са живљом медијском сценом и конкуренцијом различитих политичких опција долази до раскринкавања и бар делимичне одговорности.*

ПРИМЕРИ МЕДИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА У СВЕТУ

Шпијунски софтвери за мобилне телефоне су глобални феномен те је корисно сагледати медијска искуства из света. Овде ће фокус бити на Израелу као колевци ових технологија и примеру домаћег скандала, и на Мексику као једној од земаља са најдужом и најпотврђенијом историјом злоупотребе *Pegasus*-а.

Израел је „родно место“ *Pegasus*-а и неколико других сличних алата. Иронично, сам Израел је доспео на насловнице 2022. године због оптужби да је *израелска полиција нелегално користила Pegasus против сопствених грађана*. Лист *Calcalist* објавио је серију текстова у јануару 2022. тврдећи да је полиција, без судских налога, прислушкивала телефоне десетина људи који нису осумњичени за злочине – укључујући градоначелнике, лидере протеста против Нетанијахуа, па чак и сина бившег премијера (Ganop, 2022). Ово откриће је изазвало огромну буру у израелској јавности и политици. Премијер је најавио хитну истрагу, а министар полиције је изразио шок (Al Jazeera, 2022).

Медијски дискурс у Израелу по том питању био је буран: сви већи медији су данима расправљали о томе, постављана су питања у скупштини, а цивилни сектор (ACRI – *Association for Civil Rights in Israel* – Удружење за грађанска права) захтевао је да *полиција одмах обустави употребу Pegasus-a* (Maanit, 2023).

У року од месец дана, Министарство правде је изашло са првим налазима истраге, наводећи да, иако је полиција користила *Pegasus*, „*нема доказа да је то рађено противзаконито*“. Закључак да није било незаконитости образложен је тиме да је у случајевима који су проверени или постојао судски налог или је покушај хаковања био неуспешан, те да нису пронађени докази масовног прислушкивања без одобрења. Овакав исход изазвао је сумњичавост код дела јавности и новинара – *Calcalist* је стајао иза својих тврдњи, а многи су сматрали да је истрага била преуско фокусирана и да су власти пожуриле да заштите институције од скандала. Ово је био први пут да је израелска влада *јавно потврдила да је Pegasus уопште коришћен против израелских држављана* (McKernan, 2022).

Израелски случај је значајан из више разлога:

- показује да чак и у земљи која је извозник надзорних алата, постоји потенцијал да се они употребе *унутар* земље, што одмах покреће питања баланса између безбедности и грађанских слобода;
- медијско праћење тог скандала било је интензивно – Израел има релативно снажне медије и цивилно друштво, и иако је и тамо власт покушала да контролише наратив, постојала је отворена јавна дебата;
- израелска влада се после међународних притисака (*Pegasus пројекта*) одлучила на одређене кораке да ограничи извоз ове технологије – крајем 2021. смањен је број земаља којима израелско

Министарство одбране дозвољава куповину таквих алата. Тако је, бар декларативно, ускратила лиценце неким режимима са лошим стањем људских права. То је последица лошег публицитета *NSO Group*-а и дипломатских притисака (САД су у новембру 2021. ставиле *NSO Group* на „црну листу“). У израелским медијима се о томе расправљало кроз призму економских интереса (јер је, с једне стране, *NSO* успешна извозна фирма, а, с друге стране, доносила је негативан публицитет држави) (Al Jazeera, 2024).

Укратко, Израел у овој причи има двојаку улогу: као творац технологије који сада мора да ублажава њене злоупотребе и као држава у којој је разоткривено да ни њене институције нису имуне на искушење недозвољеног надзора.

Мексико је био један од првих и највећих клијената *NSO Group*: још 2011–2012. године, мексичке федералне власти купиле су *Pegasus* наводно за борбу против нарко-картела. Међутим, процурела тајна документа и истраживања организације *Citizen Lab* и мексичке невладине организације *R3D* открили су невероватне размере злоупотребе: мета *Pegasus* напада током мандата председника Енрике Пења Нијета (*Enrique Peña Nieto*) (2012–2018) били су новинари, активисти за људска права, адвокати па чак и међународни истражитељи. Скандал је кулминирао 2017. године када су *New York Times* и *Citizen Lab* објавили да је *Pegasus* коришћен против новинара који су истраживали корупцију, против адвоката који су заступали породице несталих студената, па чак и против детета једног од мета (у циљу праћења његових родитеља) (Kitroeff & Bergman, 2023).

Ови налази су шокирали мексичку јавност. Независни медији као што су *Aristegui Noticias* и *Proceso* дали су велики простор жртвама да испричају своја искуства, док су већи национални ТВ канали под утицајем владе у почетку извештавали опрезно, често преносећи и одбрану владе да „нема доказа“ или да „то раде приватни/недржавни актери“ (*Aristegui Noticias*, 2025).

Под притиском, 2017. године мексичко тужилаштво је отворило истрагу. Међутим, истрага годинама није имала помака и на крају је практично заташкана током претходне власти. Политичка промена долази 2018. године када је за председника изабран Андрес Мануел Лопез Обрадор (*Andrés Manuel López Obrador – AMLO*), левичар који је обећао прекид праксе шпијунирања грађана. Он је јавно рекао да његова влада неће користити *Pegasus* и да ће раскинути везе са таквим методама. И једно време тема је спласнула. Међутим, у шокантном обрту, 2022. године појављује се извештај да је чак и под Андресовом администрацијом мексичка војска наставила да користи *Pegasus*: група *R3D* и *Citizen Lab* објавили су да су најмање три особе – двојица новинара и један активиста – имале *Pegasus* инфекције телефона у периоду 2019–2021 (Solomon, 2022).

Испоставило се да су све троје истраживали наводе о кршењу људских права од стране војске у борби против дроге. То је изазвало сумњу да је мексичка војска, можда аутономно од цивилних власти, наставила да користи

софтвер. Ово откриће објављено је у октобру 2022. године (извештај R3D под називом „*Ejército Espía*”), а медији су поново брујали о томе како „*Pegasus* и даље живи у Мексику”. Адрес је био суочен са незгодним питањима; његови представници су тврдили да влада није склопила нове уговоре, али нису директно демантовали могућност да је војска користила стари софтвер (Ejército Espía, n.d.; Solomon, 2022).

Такође, познато је да је мексичка војска раније куповала *Pegasus*, па је вероватно могла да га користи на своју руку. Ово индикује да у неким државама институције попут војске или безбедносних служби имају „тврда језгра” и сопствене агенде које одолевају променама политичке гарнитуре.

Мексички случај је медијски изузетно добро документован и анализиран у светским оквирима, и пружа јасан пример могућности злоупотребе савремених софтверских алата за неовлашћени надзор лица, уз велику вероватноћу избегавања одговорности за учињене злоупотребе. Упркос мноштву доказа и великој домаћој, иностраној и међународној медијској пажњи, упркос бројним насловницама, извештајима организација попут *Amnesty International* и *Human Rights Watch*, па чак и упркос препорукама специјалног извештача Уједињених нација о потреби контроле над софтверима, мексички институционални одговор је изостао и у Мексику нико није озбиљно санкционисан за злоупотребе *Pegasus*-а. Ово указује на културу некажњивости: медији могу обелоданити истину, али ако правосуђе и политичка воља затаје, жртве неће добити правду (Article 19, 2024).

ЗАКЉУЧАК

Медији имају важну улогу у разоткривању случајева злоупотреба надзора комуникација, у едуковању грађана о њиховим слободама и правима и начинима заштите, и у притиску на државу да расветли такве случајеве и санкционише одговоре.

Компаративна анализа медијског извештавања о случајевима злоупотребе софтвера за надзор мобилне телефонске комуникације указује на то да је оваква пракса присутна чак и у земљама Европске уније: у случајевима Мађарске и Грчке, то је угрозило углед власти и рангирање тих земаља у погледу слободе медија; у случају Пољске, јасно је да до политичких промена и односа према злоупотреби надзора комуникација може доћи, али тек након промене режима на власти. Супротно, у неким државама (Израел, Мексико) откривене афере нису имале епилог у виду кривичноправне реакције државних надзорних механизма.

Државни и провладини медији су по правилу преносили саопштења званичних државних органа, а нису саопштавали резултате независних истраживачких новинара. С друге стране, неизвештавањем о шпијунским софтверима, део јавности који прати медије са националном фреквенцијом (провладине медије) остајао је неинформисан, односно, могао је да стекне перцепцију о томе да никакве злоупотребе заправо нема.

Провладини медији тему често скрећу и на апстрактнији терен, представљајући је као део хибридног ратовања и кампање непријатељских организација против државе или њених служби безбедности. Истовремено, објављиване су и вести о сличним случајевима у *другим државама*, али на начин који релативизује домаћу причу: „сви то раде” (па и демократске државе) „па ни ми нисмо изузетак”.

Уочљив је и *приступ игнорисања личности жртава*. Док тзв. независни медији објављују изјаве новинара и активиста који су били мета, тзв. провладине новине ретко спомињу имена конкретних мета надзора. На тај начин, прича остаје на нивоу апстракције и делује као поговарање.

Медијско извештавање о злоупотребама „шпијунских софтвера” може резултирати *ефектом страха грађана*, посебно политичких активиста и независних медија, код којих ће се подстаћи безбедносна култура. Они ће минимизирати комуницију мобилном телефонијом или ће користити заштићене комуникационе апликације, односно, друге видове комуницирања (уживо, фиксном телефонијом, имејловима итд.) када говоре о поверљивим темама. То доводи до *ефекта „хлађења” слободе говора*, па и до *ефекта параноје*, као последице страха од надзора и од санкције због изговорених речи.

Супротно, није немогућ ни *ефекат предаје/прегоревања*, када грађани једноставно доживе немоћ и надзирање прихвате као нешто од чега нема заштите или (не дај боже) као меру која је корисна за безбедност државе и друштва.

Исто тако, могуће је да протестовање против неовлашћеног надзора комуникација постане део агенде грађанских протеста и нереди на јавним окупљањима.

Најзад, медијско извештавање о злоупотребама „шпијунских софтвера” може резултирати ерозијом поверења у државне институције, пре свега, у службе безбедности, у полицију, у правосудне органе и у тела која су надлежна за контролу рада служби безбедности. Ово посебно уколико се у медијским саопштењима изнесу непобитни докази о неовлашћеном надзору. Уколико се таква „прашина” подигне на међународни ниво, може доћи и до реакције међународних организација, од осуђујућих, преко стопирања процеса међународних интеграција, до санкционишућих.

Али, ако су такве вести лажне, долази до неоснованог нарушавања угледа службе безбедности и владе.

ЛИТЕРАТУРА

- Al Jazeera. (2022, February 8). *What you need to know about Israeli spyware Pegasus*. Retrieved June 23, 2025, from <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/8/what-you-need-to-know-about-israeli-spyware-pegasus>
- Al Jazeera. (2024, February 1). *Journalists, activists targeted in Jordan with Israeli-made Pegasus spyware*. Retrieved June 23, 2025, from <https://www.aljazeera.com/news/2024/2/1/journalists-activists-targeted-in-jordan-with-israeli-made-pegasus-spyware>
- Amnesty International Security Lab. (2024, December). *Srbija: Vlasti koriste špijunske softvere i forenzičke alate kompanije Cellebrite za hakovanje novinara i aktivista*. Retrieved June 15, 2025, from <https://securitylab.amnesty.org/latest/2024/12/srbija-vlasti-koriste-spijunske-softvere-i-forenzicke-alate-kompanije-cellebrite-za-hakovanje-novinara-i-aktivista/>
- Article 19. (2024, January 15). *Mexico: Investigations into the use of Pegasus spyware must continue*. ARTICLE 19. Retrieved June 23, 2025, from <https://www.article19.org/resources/mexico-investigations-into-the-use-of-pegasus-spyware-must-continue/>
- Aristegui Noticias. (n. d.). *Pegasus*. Retrieved June 23, 2025, from <https://aristeguinoticias.com/tag/pegasus/>
- Dimou, E. (2025, May). *Greek Watergate: Behind the Pegasus spyware scandal*. Green European Journal. Retrieved June 23, 2025, from <https://www.greeneuropeanjournal.eu/greek-watergate-behind-the-pegasus-spyware-scandal/>
- Ejército Espía. (n. d.). *Ejército Espía*. Retrieved June 23, 2025, from <https://ejercitoespia.r3d.mx/>
- Euronews Srbija. (2021, December 20). *Predator protiv Pegaza: Kako radi špijunski softver iz Severne Makedonije koji je pronađen i u Srbiji*. Retrieved June 23, 2025, from <https://www.euronews.rs/magazin/tehnologija/29848/predator-protiv-pegaza-kako-radi-spijunski-softver-iz-severne-makedonije-koji-je-pronaden-i-u-srbiji/vest>
- European Parliament. (2022, October). *Briefing for the PEGA Committee: PEGA Committee – Mission to Cyprus and Greece (PE 738.330)*. Retrieved June 23, 2025, from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/738330/IPOI_BRI\(2022\)738330_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/738330/IPOI_BRI(2022)738330_EN.pdf)
- European Parliament. (2023). *Spyware as a threat to fundamental rights and democracy in the EU*. Retrieved June 23, 2025, from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0189_EN.html
- European Parliament. (2023a). *Investigation of the use of Pegasus and equivalent surveillance spyware: Recommendation of 15 June 2023 to the Council and the Commission following the investigation of alleged contraventions and maladministration in the application of Union law in relation to the use of Pegasus*

- and equivalent surveillance spyware (2023/2500(RSP)), P9_TA(2023)0244. Retrieved June 23, 2025, from <https://eur-lex.europa.eu/eli/C/2024/494/oj/eng>
- Ganon, T. (2022, January 18). Israel police uses NSO's Pegasus to spy on citizens. *Calcalist Tech*. Retrieved June 23, 2025, from <https://www.calcalistech.com/ctech/articles/0,7340,L-3927410,00.htm>
- Glasser, W. (2021). *Teorija nadzora: Kako vzpostaviti učinkovit nadzor nad svojim življenjem*. Ljubljana: Chiara.
- Investigative Reporting Lab Macedonia. (2023, April 12). *Israeli company developed spyware in Skopje, local officials looked the other way*. Retrieved June 23, 2025, from <https://irl.mk/israeli-company-developed-spyware-in-skopje-local-officials-looked-the-other-way/>
- Kitroeff, N., & Bergman, R. (2023, April 18). How Mexico became the biggest user of the world's most notorious spy tool. *The New York Times*. Retrieved June 23, 2025, from <https://www.nytimes.com/2023/04/18/world/americas/pegasus-spyware-mexico.html>
- Kouba, T. (2022). Online radicalization: Twitter privatization as a threat to the modern society. *Politika nacionalne bezbednosti*, 13 Special Issue, 101–110.
- Maanit, C. (2023, July 20). Israel to investigate police use of NGO's Pegasus spyware. *Haaretz*. Retrieved June 23, 2025, from <https://www.haaretz.com/israel-news/2023-07-20/ty-article/.premium/israel-to-investigate-police-use-of-ngos-pegasus-spyware/00000189-74c0-d09f-a3a9-f7e921120000>
- Marczak, B., Scott-Railton, J., Razzak, B. A., Aljizawi, N., Anstis, S., Berdan, K., & Deibert, R. (2022). Pegasus vs. Predator: Dissident's doubly-infected iPhone reveals Cytrox mercenary spyware. *The Citizen Lab*. Retrieved June 23, 2025, from <https://citizenlab.ca/2022/12/pegasus-vs-predator-dissidents-doubly-infected-iphone-reveals-cytrox-mercenary-spyware/>
- Mazzini, M. (2025, February 25). Pegasus in Poland: A flight for justice that never took off. *Balkan Insight*. Retrieved June 23, 2025, from <https://balkaninsight.com/2025/02/25/pegasus-in-poland-a-flight-for-justice-that-never-took-off/>
- McKernan, B. (2022, February 22). Police use of Pegasus malware not illegal, Israeli inquiry finds. *The Guardian*. Retrieved June 23, 2025, from <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/22/police-use-of-pegasus-malware-not-israeli-inquiry-finds>
- Mijalković, S. (2017). Contribution to differentiation of the term „intelligence operation” from „espionage”. In *Archibald Reiss Days – Thematic Conference Proceedings of International Significance* (Vol. 1, pp. 219–228). Academy of Criminalistic and Police Studies.
- Мијалковић, С., Милошевић, М. & Ћеранић, П. (2023). *Обавјештајне и безбједносне службе – организација и методика обавјештајног, безбједносног и субверзивног дјеловања*. Бања Лука: Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци.
- Mildebrath, H. A. (2022, September 8). Greece's Predatorgate: The latest chapter

in Europe's spyware scandal?, *European Parliament*, Retrieved June 15, 2025, from [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2022\)733637](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2022)733637).

Ng, K., & Drenon, B. (2025, January 28). DeepSeek: Kineska četbot aplikacija o kojoj priča svet. *BBC News na srpskom*. Retrieved June 16, 2025, from <https://www.bbc.com/serbian/articles/cp8kwger1x8o/lat>

Notes from Poland. (2024, April 16). *Almost 600 people targeted with Pegasus spyware under former Polish government*. Retrieved June 23, 2025, from <https://notesfrompoland.com/2024/04/16/almost-600-people-targeted-with-pegasus-spyware-under-former-polish-government>

Pravda.rs. (2024, December 16). Србија као „полицијска држава”: БИА, МУП и Амнести Интернатионал „у клинчу” – неко овде дебело измишља и лаже! Retrieved June 15, 2025, from [https://pravda.rs/index.php?id=1&L=992%252522%252529%252520AND%2525205224&tx_news_pi1\[news\]=194215&tx_news_pi1\[controller\]=News&tx_news_pi1\[action\]=detail&tx_news_pi1\[day\]=16&tx_news_pi1\[month\]=12&tx_news_pi1\[year\]=2024&cHash=a2dac9eb2cae3069b9861c789c8c959f](https://pravda.rs/index.php?id=1&L=992%252522%252529%252520AND%2525205224&tx_news_pi1[news]=194215&tx_news_pi1[controller]=News&tx_news_pi1[action]=detail&tx_news_pi1[day]=16&tx_news_pi1[month]=12&tx_news_pi1[year]=2024&cHash=a2dac9eb2cae3069b9861c789c8c959f)

Reporters Without Borders. (2025, May 3). *RSF World Press Freedom Index 2025: Economic fragility a leading threat to press freedom*. Retrieved June 23, 2025, from <https://rsf.org/en/rsf-world-press-freedom-index-2025-economic-fragility-leading-threat-press-freedom>

Reuters. (2021, July 27). *Hungarians protest against alleged illegal surveillance with Pegasus spyware*. Reuters. Retrieved June 23, 2025, from <https://www.reuters.com/world/europe/hungarians-protest-against-alleged-illegal-surveillance-with-pegasus-spyware-2021-07-26/>

Share Fondacija. (2021, July 21). *The Pegasus Project: what happened and how to protect yourself*. Retrieved June 15, 2025, from <https://sharefoundation.info/en/the-pegasus-project-what-happened-and-how-to-protect-yourself/>

Smalley, S. (2024, April 25). Polish PM says previous ruling party used Pegasus spyware against 'very long' list of victims. *The Record*. Retrieved June 15, 2025, from <https://therecord.media/polish-pm-says-previous-ruling-party-used-pegasus-spyware-on-long-list-of-victims>

Solomon, D. B. (2022, October 3). Pegasus spyware attacks in Mexico continued under Lopez Obrador – report. *Reuters*. Retrieved June 23, 2025, from <https://www.reuters.com/world/americas/pegasus-spyware-attacks-mexico-continued-under-lopez-obrador-report-2022-10-03/>

Tewksbury, D. & Scheufele, D. (2009). News framing theory and research. In J. Bryant & M. B. Oliver (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* (pp. 17–33). Routledge.

The Geopost. (2024, June 12). *Notorious spyware 'Predator' that had spied on journalists, businessmen and politicians was developed in North Macedonia*. Retrieved June 23, 2025, from <https://thegeopost.com/en/security/notorious->

spyware-predator-that-had-spied-on-journalists-businessmen-and-politicians-was-developed-in-north-macedonia/

Trbojević, M., & Svirčević, B. (2023). Methods of intelligence services in the fight against terrorism. *Politika nacionalne bezbednosti*, 25(14), 157–181.

Udruženje novinara Srbije. (2025, March 27). *Dve novinarke BIRN-a na meti špijunskog softvera: Napadači koristili lažnu N1 stranicu*. Retrieved June 15, 2025, from <https://uns.org.rs/desk/vesti-iz-medija/171797/dve-novinarke-birn-a-na-meti-spijunskog-softvera-napadaci-koristili-laznu-n1-stranicu.html#:~:text=Две%20новинарке%20БИРН,порукама%2С%20мејловима%20и%20фајловима>

Walker, S. (2021, July 18). Viktor Orbán using NSO spyware in assault on media, data suggests. *The Guardian*. Retrieved June 15, 2025, from <https://www.theguardian.com/news/2021/jul/18/viktor-orban-using-nso-spyware-in-assault-on-media-data-suggests>

Walker, S. (2022, January 28). Hungarian journalists targeted with Pegasus spyware to sue state. *The Guardian*. Retrieved June 15, 2025, from <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/28/hungarian-journalists-targeted-with-pegasus-spyware-to-sue-state>

Walker, S. (2024, April 1). Poland launches inquiry into previous government's spyware use. *The Guardian*. Retrieved June 15, 2025, from <https://www.theguardian.com/world/2024/apr/01/poland-launches-inquiry-into-previous-governments-spyware-use>

Рад примљен: 11. 7. 2025.

Рад одобрен: 1. 10. 2025.

ЈАВНО МЊЕЊЕ КАО ПОЛИГОН ХИБРИДНОГ РАТА

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2501029M	COBISS.RS-ID 143293697	УДК 32.019.5:355.358.014
---------------------------------	------------------------	--------------------------

Мирослав Митровић¹

Пословни и правни факултет, Универзитет МБ, Београд, Република Србија

Апстракт: Јавно мњење представља сложен, променама подложен феномен, који значајно опредељује способност нације за одбрану. Његовим управљањем постижу се ефекти припреме за одбрану, али, с друге стране, истовремено, деловањем агресора, припреме за остваривање циљева агресије. Савремено безбедносно окружење карактерише изражена хибридна претњи, које представљају ескалиране хибридне изазове. Њихова терминална форма представља деловање претежно ненасилних средстава, односно, хибридно ратовање. Једна од доминантних стратегија у ескалацији хибридних изазова у претње јесте манипулација јавним мњењем. Дезинформације, полуистине, пропаганда и гласине само су неке од форми утицаја на јавност. Ефекти који се постижу огледају се у одсуству воље за одбраном, борбом уопште, као и спремности на прихватање агресора као спасиоца. Рад се бави анализом појма јавности и хибридног ратовања кроз сферу утицаја на спремност за одбрану. Кроз анализу литературе, рад нуди утемељен приступ разумевању потребе изградње капацитета отпорности на агресивне и малигне форме стратешке комуникације које имају за циљ остваривање циљева хибридног деловања.

Кључне речи: хибридни рат, јавно мњење, стратешка комуникација, воља за борбом.

УВОД

Јавно мњење је сложен и динамичан феномен који је, под утицајем глобализације и технолошког развоја комуникација, постао још хибриднији и подложнији променама. Масовни медији играју значајну улогу у креирању јавног мњења, посебно у процесима политичке комуникације. Они не само да преносе информације, већ често креирају сопствену реалност, што може утицати на перцепцију јавности (Љајић, 2019).

¹ Др Мирослав Митровић је ванредни професор на Пословном и правном факултету Универзитета МБ у Београду. Имејл: miroslav.mitrovic@mbuniverzitet.edu.rs

Улога јавног мњења је кључна у доношењу јавних, унутрашњих и спољнополитичких одлука, као и у сектору одбране и безбедности. Предвиђање реакција јавности омогућава развој стратешких комуникација које подржавају економске, енергетске и спољнополитичке циљеве. Овај процес је посебно ефикасан у друштвима са конзервативним вредностима и недовољно развијеним демократским институцијама, где лидери институција често имају и улогу лидера мишљења (Митровић, 2019а). Медији, као моћно средство утицаја на јавност, могу обликовати свест људи и манипулисати њиховим ставовима, што је посебно изражено у условима дигитализације и масовне употребе медија (Колев, 2012).

Јавно мњење је социјална категорија која своју основу налази у вредностима и политичкој култури одређеног друштва. За разлику од ових елемената, оно је осетљивије на спољне утицаје и промене, а карактеришу га постојање лидера мишљења и специфичних догађаја који обликују ставове групе. Управљање јавним мњењем и његовим реакцијама на различите одлуке у данашњем глобализованом свету постаје кључно у контексту националне безбедности (Митровић, 2019а). Наиме, јавност и њене реакције, спремност и мотивисаност на одбрану, као и кохезија чинилаца јавности према одбрани као чину и процесу, од ванредног су значаја за савремену националну безбедност. Ово произилази из еволуције ратовања и чињенице да се савремени конфликти све више удаљавају од традиционалне, „Клаузевицеве“ теорије рата која га посматра искључиво као оружани сукоб. Савремене технологије и глобализација у свим сферама живота утичу на сва друштва на планети, претварајући свет у савремено глобално поприште сукобљених информација, где је јавност полазна основа, али и циљ деловања ради остваривања циљева савременог (хибридног) рата (Митровић, 2019а).

ИЗМЕНЈЕНА ФИЗИОНОМИЈА САВРЕМЕНИХ СУКОБА – ХИБРИДНИ РАТ КАО СТВАРНОСТ

Према одређеним теоријама, активности усмерене на дестабилизацију државе или промену власти у њој, са циљем нарушавања баланса моћи у међународним односима и остваривања интереса агресора, могу се назвати хибридним деловањем, односно хибридним изазовима, а у ескалираним формама – ризицима и претњама (Kofman & Rojansky, 2015: 5). Ове претње обухватају синергијску примену конвенционалног оружја, неконвенционалних и нерегуларних тактика, терористичких аката и криминалних деловања (Hoffman, 2007), све у циљу постизања политичких циљева. Овакав приступ често се назива и неконвенционалним, политичким ратовањем (Hoffman, 2014).

Хибридни рат користи широк спектар оружаних и неоружаних активности ради остваривања стратешке предности, где је примена војне силе често селективна и ограничена. Хибридни рат посебно наглашава улога невојних средстава субверзивне природе. У идеалном случају, држава-

агресор не треба експлицитно да користи војну силу. Циљ нападача је да контролише умове политичког руководства и становништво нападнуте државе. Уколико се користи војна сила, она се примењује тајно (Kříž et al., 2016:12-13).

Хибридно ратовање подразумева прелазак са традиционалног на савремени облик сукоба. Како наводи Берзинс (Berzins, 2016), концептуално, хибридно ратовање укључује:

- прелазак од директног уништења до директног утицаја;
- од уништавања противника ка његовом унутрашњем пропадању;
- од рата оружјем ка рату културом;
- са конвенционалних на специјално припремљене снаге и нерегуларне групе;
- од традиционалног бојишта ка рату информацијама;
- од директног сукоба ка бесконтактном рату;
- од сегментног ка тоталном рату;
- од рата у физичком окружењу ка рату у свести и сајбер простору;
- од симетричног ка асиметричном рату;
- од рата у одређеном временском периоду ка перманентном стању рата.

Хибридни рат ослања се на невојна средства, попут психолошких, информативних и пропагандних операција, економских притисака и других субверзивних активности (Hartmann, 2017). Савремени хибридни рат заправо представља концепт сукоба ниског интензитета који се заснива на неконвенционалним методама, уз веома селективно коришћење силе. У том контексту, хибридно ратовање није класичан рат (сукоб оружаних формација у оквиру проглашеног ратног стања), већ концепт који подразумева синхронизовану примену војних и невојних средстава са циљем да се противник доведе под контролу без потребе за масовном употребом оружја. То укључује информационе кампање, психолошка дејства, коришћење унутрашњих слабости државе, субверзије и слично.

У крајњем, циљ оба формата рата је исти – потчинити и преузети ресурсе државе која је предмет агресије. У хибридном рату, уништење, деструкција и директно жртвовање људских ресурса сведени су на минимум. Напротив, циљ је хибридна окупација у којој окупирана држава функционише (производи, интелектуални и политички доприноси) у корист потреба и циљева агресора. Односно, окупационе снаге нису на улицама, али систем окупираних држава ради тако да се сви њени капацитети ангажују за потребе агресора. У сржи овог концепта налази се „победа над непријатељем без битке” (Врачар, 2017).

Сажето, може се закључити да је „хибридни рат постмодерни концепт сукоба ниског интензитета, који нелинеарно и флексибилно комбинује конвенционалне и неконвенционалне форме деловања на свеобухватне одбрамбене капацитете нације, са циљем њеног ангажовања у складу са интересима агресора, уз ограничену употребу силе, где протагонисти могу бити различити организациони ентитети – од држава до терористичких група” (Митровић & Николић, 2022: 150).

ЈАВНО МЊЕЊЕ: КОМПЛЕКСНОСТ, ОБЛИКОВАЊЕ И ДРУШТВЕНИ УТИЦАЈ

Појам јавног мњења, како су га дефинисали различити аутори, указује на његову комплексност и динамичну природу. Јавно мњење представља одраз ставова, судова и уверења појединаца унутар групе, али истовремено подразумева интеракцију друштвених, психолошких и културних фактора. Према Бернајсу (Edward Bernays), кључ за разумевање јавног мњења лежи у разумевању појединаца који га чине, укључујући њихове догматске ставове и утицај лидера мишљења. Он истиче да ти ставови нису резултат рационалног истраживања, већ су често производ традиционалних вредности, ауторитета и социјалног окружења. Ова идеја је нарочито релевантна у контексту односа са јавношћу, где се управљање јавним мњењем често заснива на манипулацији тим ставовима (Barnays, 1961: 61–62).

Вилкокс са сарадницима, с друге стране, наглашава значај личног интереса у формирању јавног мњења. Он наводи да је јавно мњење колективни израз мишљења појединаца који деле одређене вредности или циљеве, али истиче и његову склоност ка пасивности и инертности. То значи да је мишљење тешко променљиво уколико није директно повезано са личним интересима. Он такође указује на чињеницу да је креирање јавног мњења могуће кроз примену стратешких пројеката утицаја, што га чини подложним манипулацији.

Социолошки аспект јавног мњења наглашава значај догађаја као главних покретача реакција јавности. Наиме, јавно мњење не предвиђа догађаје, већ реагује на њих, што значи да се јавни ставови формирају као одговор на важне друштвене промене или кризе. Ова реактивност јавног мњења чини га кључним фактором у обликовању политичких одлука, али истовремено га чини подложним манипулацији кроз медије и пропаганду (Вилкокс et al., 2006: 214–217).

Додатно, Бернајс указује на то да успешна комуникација са јавним мњењем зависи од разумевања његове природе и улоге лидера мишљења. Лидери мишљења, било да су формални било да су неформални ауторитети, играју кључну улогу у обликовању и усмеравању јавног мњења (Barnays, 1961).

Коначно, појам јавног мњења не треба посматрати као хомогену целину. Оно је често фрагментирано на подгрупе са различитим интересима, вредностима и перспективама. Ова разноликост, у комбинацији са утицајем догађаја и медија, чини јавно мњење изузетно динамичним феноменом. Како је Блек (2003: 51) приметио, јавно мњење може бити „доминантан став друштва” или „колективна жеља људи”, али је увек одређено контекстом у којем се формира.

Хибридна природа јавног мњења: фактори и утицаји

Јавно мњење, као сложен феномен, нема универзалну дефиницију. Како наводи Спличал: „Универзална дефиниција јавног мњења не постоји –

али јавно мњење постоји!” (Splichal, 1999:52). Различита тумачења јавног мњења проистичу из различитих научних дисциплина и метода анализе, што указује на потребу за мултидисциплинарним приступом и прихватање његове хибридне природе.

Према Пантићу, „јавно мњење је изражавање ставова, формираних заједничким искуством и интеракцијом заинтересованих појединаца, о неком спорном друштвеном питању, уз могућност да настала већина утиче на ток акције ка решавању тог питања” (Пантић, 2007а: 12–19). Према овој дефиницији, доминантан је значај интеракције и заједничког искуства као кључних фактора у формирању јавног мњења. Такође, истиче се утицај већине на друштвене акције и одлуке, што чини јавно мњење важним фактором у друштвеним и политичким процесима.

Анализа управљивости јавног мњења није линеарна и заснива се на разумевању сложености, структуре и садржаја, начина формирања и амбијента у којем се формира или мења. Кључни фактори капацитета јавног мњења су (Митровић, 2018):

- вредности: основа за разумевање јавног мњења често се налази у систему вредности, што омогућава успостављање корелације између сличности и разлика у вредностима и ставовима. Овај однос указује на узрочно-последичне везе, при чему вредности могу бити основни покретачи формирања јавног мњења, али истовремено и његове рефлексије;
- догађаји: јавно мњење може се посматрати и кроз друштвене догађаје. Истраживања указују на то да јавно мњење не делује проактивно, већ реактивно – оно не предвиђа догађаје, већ реагује на њих. Догађаји у друштву, посебно они спорни или кризни, често су главни подстицаји за формирање јавног мњења, а његова динамика у великој мери зависи од интензитета и значаја тих догађаја;
- лидери мишљења: важну улогу у креирању и обликовању јавног мњења играју лидери мишљења. Они могу бити формални или неформални ауторитети – политичари, медији, академска заједница или други утицајни актери. Њихове идеје и ставови служе као катализатори формирања јавног мњења. Њихов утицај, у комбинацији са друштвеним вредностима и реакцијама на догађаје, чини јавно мњење флуидним и подложним променама;
- социјалне интеракције: коначно, анализа јавног мњења показује да се оно не формира изоловано, већ као резултат интеракције друштвених вредности, појединачних интереса, догађаја и утицаја ауторитета (Митровић, 2018).

Јавно мњење – простор утицаја

Полазећи од идеје да је јавно мњење подложно променама и обликовању, долазимо до закључка да оно може служити као моћан инструмент за утицај на друштвене и политичке процесе. Овај утицај је нарочито значајан у

контексту демократизације друштва, где јавно мњење постаје рефлексција ставова грађана, али и средство за покретање друштвених промена (Томић, 2003: 120).

Пантић сматра да, ако неко мњење интензивно заступа велики број људи, посебно ако се оно искристалише око неког значајног и апстрактнијег објекта, релативно устали и уз њега фиксира социјална и лична пожељност, онда је оно већ трансформисано у вредност (Пантић, 2007б). Ова трансформација указује на потенцијал јавног мњења да утиче на темељне друштвене вредности. С друге стране, ако је одређена вредност подељена у јавности и престане да ужива социјалну пожељност, она може бити разграђена у обично мњење, чиме губи своју стабилност (Митровић, 2018).

Модел креирања и управљања јавним мњењем обухвата више фаза које укључују ангажовање различитих друштвених актера и институција. Кључни кораци у овом процесу су (Вилкокс et al., 2006: 217):

- дефинисање питања: активистичке групе отварају спорна питања кроз контроверзне и медијски упадљиве акције;
- укључивање лидера мишљења: формални и неформални ауторитети стављају питање у фокус јавности кроз јавне наступе и коментаре;
- раст интересовања јавности: медији поједностављују проблем и омогућавају ширем аудиторијуму да се укључи у дебату, чиме повећавају популарност теме;
- притисак на институције: уз раст интересовања јавности, питање постаје довољно значајно да захтева укључивање државних институција које су приморане да предузму мере ради његовог решавања.

Медији су централни инструмент у мобилизацији јавности, посебно у савременом дигиталном добу. Они функционишу као катализатори који каналишу пажњу јавности и одржавају континуитет у разматрању важних питања. Догађаји, с друге стране, имају улогу „окидача” који мотивишу јавност на акцију и излазак из апатије. Како је примећено, мњење се стабилизује тек када последице догађаја постану видљиве (Вилкокс et al., 2006).

Групе за притисак, попут лобиста или компанија за односе са јавношћу, играју стратешку улогу у управљању јавним мњењем. Оне користе организоване методе за постизање циљева интересних група, било кроз медијске кампање било кроз лобирање или друге облике деловања. Ове групе делују као координатори између јавног мњења и доносилаца одлука, чиме обезбеђују да се јавни притисак претвори у конкретне политичке или друштвене мере (Митровић, 2015).

Савремена глобализација и дигитализација медија додатно су појачале могућности управљања јавним мњењем. Дигитални медији омогућавају брже ширење информација, лакше организовање јавности и већу доступност лидерима мишљења. Овај процес, који се често назива „хибридизација медија”, допринео је стварању глобалне медијске културе у којој јавност постаје све више укључена у одлуке на локалном, националном и глобалном нивоу (Рук, 2011: 49).

СТРАТЕШКА КОМУНИКАЦИЈА – ИНСТРУМЕНТ НАЦИОНАЛНЕ МОЋИ

Стратешка комуникација је један од израза моћи државе и представља инструмент у политичком и безбедносном остваривању националних интереса. У контексту савремених сукоба, она је израз хибридног деловања у областима информација, медија, интернета и читавом спектру јавно дипломатског наступа. Може имати офанзиван и дефанзиван карактер. Основни циљ стратешке комуникације је утицај на јавно мњење, као и померање тежишта у односу јавности према културним вредностима и евентуалном прилагођавању политичког система кроз „репрограмирање” политичке културе у складу са задатим циљевима (Митровић, 2019б).

Стратешка комуникација је уз дипломатију, информације, оружане снаге и економију препозната као инструмент националне моћи (Митровић, 2019а: 41–54). Њена функција подразумева успостављање ефикасне и ефективне комуникације са свим релевантним јавностима како би се осигурало разумевање и подршка за националне интересе, политике и циљеве. То значи да је њена улога да развије и одржава односе који омогућавају отворену, продуктивну и стратешки усмерену комуникацију са циљним групама.

Циљ стратешке комуникације је да се креира, ојача или очува комуникацијски амбијент који подстиче напредак у постизању стратешких циљева. Ово укључује прецизно дефинисане програме, планове и теме. Поруке и информације морају бити у потпуности синхронизоване како би се избегла неусклађеност и омогућило њихово деловање у хармонији са другим инструментима националне моћи, посебно у контексту потенцијалних конфликта. У пракси, стратешка комуникација подразумева константно праћење ситуације, идентификовање циљних јавности, разумевање њихових ставова и потреба, као и прилагођавање комуникацијских стратегија. Ово није само средство преноса информација, већ инструмент који оснажује националне капацитете, унапређује стабилност и подржава дугорочне стратешке интересе државе (Митровић, 2019а, 2019б).

Кључни процесни елементи планирања стратешке комуникације укључују:

- дефинисање циљева комуникације,
- креирање стратегије на нивоу организације као дела шире стратегије,
- избор стратегија прилагођених циљним групама,
- примена тактика, инструмената и алата комуникације,
- анализа резултата, процена ефеката и уношење корективних мера.

Процес укључује фазе као што су анализа и разумевање окружења, процена усклађености стратегије са дугорочним циљевима и вредностима, управљање ресурсима и кризним ситуацијама, избор тактика и планирање временских активности.

Медији су заједнички именитељ свих стратешких праваца деловања, преноса порука и обликовања јавног мњења. Њихова улога се огледа у следећим областима:

- пропаганда: медији имају суштински значај за ширење пропагандних садржаја, било да је реч о економској, политичкој или друштвеној сфери. Кроз различите медијске платформе, поруке се масовно дистрибуирају, утичући на перцепцију и понашање публике (Bilonić, 2020);
- јавна дипломатија: медији омогућавају државама да комуницирају са међународном јавношћу, градећи свој имиџ и промовишући културне вредности. Културна дипломатија, као део јавне дипломатије, користи медије за размену идеја и информација, јачајући међународне односе (Skopljak, 2023);
- преговарање: током преговора, медији могу обликовати перцепцију јавности и вршити притисак на учеснике. Анализа медијске комуникације указује на њихов значај у политичким процесима (Čerkez, 2009);
- лобирање: медији служе као платформа за пренос порука лобиста до доносилаца одлука и јавности, утичући на политичке одлуке и јавно мњење (Skoko, 2004).

УЛОГА СТРАТЕШКИХ КОМУНИКАТОРА У ОБЛИКОВАЊУ МЕДИЈСКОГ ДИСКУРСА

Утицај комуникатора на медије подразумева улагање одређених ресурса у комуникационе напоре, који се оправдавају идејом да утицајем на медије може да оствари значајан допринос остваривању њихових организационих циљева (Hallahan et al., 2007). У контексту савремених конфликта (конвенционалних и хибридних), изражена је корелација медија и политике у функцији утицаја на јавно мњење са циљем придобијања подршке за остваривање циљева.

Условљеност медија и политике је до сада посматрана са различитих становишта: „свемоћи медија”, према којој су комуникатори у подређеној позицији и морају се прилагодити медијској логици да би се експонирали (Baden & Meyer, 2018); „политичкој доминацији”, где се истиче значај утицаја политичке елите на медије у рату (Brüggemann & Weßler, 2009) при чему се због каналисаности и недоступности информације услед небезбедности, многи извештаји заснивају управо на изјавама политичких званичника (Herman & Chomsky, 1988); „политичко-медијска зависност”, где се независност медија од политичког утицаја и стратешки потенцијал комуникатора да обликује вести условљава факторима контекста догађаја, политике и медија (карактеристика конфликтних догађаја, варијације у политичком окружењу, професионалне новинарске рутине, карактеристике медијског система и културне варијације) (Miltner & Waldherr, 2013); и Волфсфелдов „политика-медији-политика” (ПМП) циклус, према коме промене у политичком окружењу доводе до промене у медијским перформансама, што даље доводи до промене у политичком окружењу (Wolfsfeld, 2013). У својим истраживањима, Јунгблут је, заснованошћу на Волфсфелдов ПМП моделу циклуса

утицаја, развио и истраживањем потврдио унапређени приступ који укључује аспекте „контролора информација” (енг. *Gatekeeping*).

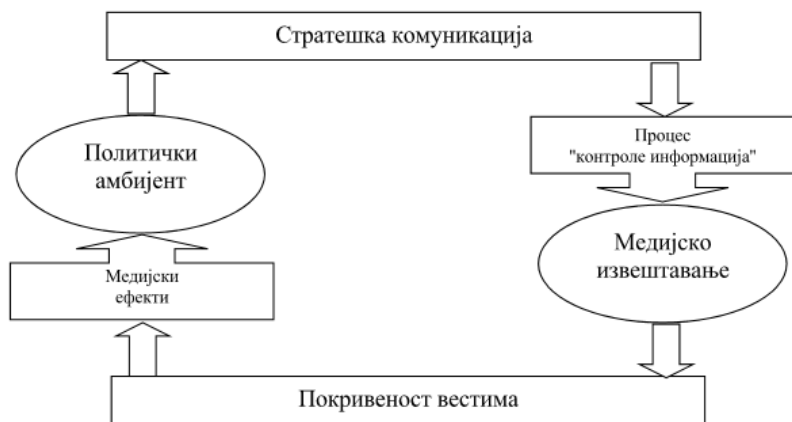
Наиме, Јунгблут (Jungblut, 2019) истиче да је ПМП модел најприкладнији управо због свог цикличног карактера, јер у њему долази до изражаја мотивација стратешких комуникатора да усмеравају поруке ка медијима ради остваривања утицаја на њих, чиме се истовремено подржавају и организациони циљеви. При томе, само извештавање није циљ, већ ефекти који се постижу на публику. Надаље, ПМП циклус представља однос између политичког окружења и медијског дискурса, јер у политичком окружењу политичка моћ може бити пребачена у доминацију над вестима. Наиме, политички моћници имају доступност високо инхерентним вестима, као и расположивим ресурсима. На другој страни, циклус ПМП се може сажето описати кроз процес медијатизације политике у коме се повећала важност медија и њихов утицај на политичке процесе, институције и организације и актере (Strömbäck & Esser, 2014). Овај процес се може посматрати са четири аспекта који су узајамно повезани и условљени:

- медији као најважнији извор информација;
- ниво независности медија од политичких институција;
- димензија политике у којој мери у вестима доминира медијска логика;
- степен у којем политички актери своје понашање усвајају у медијској логици (Fawzi, 2014; Strömbäck & Esser, 2014).

Примењена на продукцију вести, теорија „контролора информација” (енг. *Gatekeeping Theory*) бави се питањем који догађај и информација о њему је претворена у вест. Постоје различити нивои и врсте утицаја „контролора информација”, који могу бити спровођени од стране стратешких комуникатора или од стране самих медија, а на основу различитих мотива или разлога:

- контекстуални утицаји: карактер конфликта, извор, заступање, став јавности,
- појединачни утицаји: личне карактеристике, образовање, опредељења, личне аспирације новинара,
- утицај новинарских рутина: стручне пословне рутине, односи са званичницима, етичност,
- утицај организационих карактеристика: врста медија, власништво, организациона структура, уредничка култура, стил управљања,
- утицај контекста односа са друштвеним институцијама: економски утицај, односи јавности, политички утицаји, утицај на јачање иновација у стратешкој комуникацији,
- утицај контекста друштвеног система: политичка и економска структура друштва, идеолошко културолошка структура. (Jungblut, 2019: 43–80).

Јунгблутова студија потврђује функционисање ПМП модела, истичући значај медијског утицаја на припрему политичких одлука и улогу „чуvara информација”. Утицај стратешких комуникатора варира у зависности од фазе и трајања конфликта (Mitrović & Perić, 2022).

Слика 1. Циклус међузависног утицаја политике и медија са развијеном функцијом „контролора информација“ (према: Jungblut, 2019:89)

ЈАВНО МЊЕЊЕ – ЦИЉ ХИБРИДНОГ ДЕЛОВАЊА

У контексту хибридног ратовања, јавно мњење постаје средиште информационих операција, јер је промена перцепције и ставова јавности један од главних начина постизања геополитичких, економских и безбедносних циљева без употребе конвенционалних војних средстава. Хибридно ратовање се према јавном мњењу испољава кроз организовано и системски вођено деловање у следећим формама:

- информационе операције; манипулација јавношћу кроз ширење дезинформација, полуправих информација и пропаганде има за циљ да изазове конфузију, деморализацију и поделе у друштву. Истраживање на тему хибридног ратовања указује на коришћење медија и друштвених мрежа као главних канала за дисеминацију информација (Todorović & Milutinović, 2016).
- пропаганда и утицај медија; пропаганда је усмерена на стварање одређеног наратива који одговара интересима актера хибридног рата. На тај начин, дезинформације о геополитичким дешавањима могу ослабити поверење јавности у националне институције, са циљем дестабилизације јавног мњења у циљаним државама. (Pomerantsev, 2019);
- културни и вредносни утицаји; манипулација културолошким и идентитетским питањима има за циљ да се изазову тензије унутар друштва које се ослањају на осетљиве теме, попут етничких или верских разлика, а актери могу утицати на друштвену кохезију и појачати нестабилност (Mitrović, 2019a);
- друштвене мреже као алат; најважнији канал за брзу и директну комуникацију са публиком. Манипулација алгоритмима, ботови и фабрике тролова омогућавају стварање илузије јавног консензуса или

поделе. Истраживања показују да циљане кампање на друштвеним мрежама могу имати директан утицај на ставове и понашање јавности (Bradshaw & Howard, 2018);

- психолошке операције (PSYOPS); имају за циљ деморализацију јавности и стварање перцепције неизбежног пораза или кризе. Овај вид деловања често комбинује медијске наративе са другим елементима, попут сајбер-напада или економског притиска (Giles, 2016; NATO, 2014; Mitrović, 2022).

ЗАКЉУЧАК

Јавно мњење, као сложен и динамичан феномен, игра кључну улогу у савременим друштвима, нарочито у контексту хибридног ратовања. Оно представља истовремено полазну основу и циљ деловања актера хибридних сукоба. Савремени конфликти, за разлику од традиционалних ратова, све више се ослањају на неконвенционалне методе, укључујући информационе операције, психолошке и пропагандне активности, економски притисак и културолошке утицаје, како би се манипулисали ставови и перцепције јавности.

Хибридно ратовање користи јавно мњење као инструмент за постизање геополитичких и економских циљева без потребе за отвореним оружаним сукобима. Пропаганда, дезинформације, манипулација културним вредностима, као и коришћење друштвених мрежа, омогућавају актерима да обликују друштвену стварност у складу са својим интересима. У том контексту, медији играју улогу катализатора који омогућавају ширење утицаја на јавност кроз контролу информација, формирање наратива и подстицање реакција јавности. Управљање јавним мњењем у условима хибридног ратовања захтева стратешки приступ који обухвата разумевање друштвених, културолошких и политичких контекста.

Закључно, јавно мњење је у савременим глобалним сукобима постало истовремено и бојиште и оружје. Његова комплексност и подложност утицају истичу потребу за мултидисциплинарним приступом у анализи и управљању јавним комуникацијама. Разумевање јавног мњења, заједно са ефикасном стратешком комуникацијом, представља кључни фактор за одбрану националних интереса и стабилности друштва у ери хибридних претњи. Одбрана од ових утицаја захтева едукацију јавности за препознавање манипулација, јачање институција за борбу против информационих претњи и примену проактивних комуникационих стратегија. Само изградњом медијске писмености и јачањем свести о националним интересима могуће је очувати друштвену стабилност и отпорност у условима савремених хибридних претњи.

ЛИТЕРАТУРА

- Baden, C., & Meyer, C. O. (2018). Dissecting media roles in conflict: A transactionist process model of conflict news production, dissemination and influence. In R. Fröhlich (Ed.), *Media in war and armed conflict: The dynamics of conflict news production and dissemination* (pp. 23–48). Routledge.
- Barnays, E. (1961). *Crystallizing Public Opinion*. Leveright Publishing Corporation.
- Berzins, J. (2016). *Russia's New Generation Warfare*. The Potomac Foundation.
- Bilionić, I. (2020). Društveni mediji i propaganda [Završni rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet].
- Bradshaw, S. & Howard, P. N. (2018). *The Global Disinformation Order: 2018 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation*. Oxford Internet Institute.
- Brüggemann, M., & Weßler, H. (2009). Medien im Krieg: Das Verhältnis von Medien und Politik im Zeitalter transnationaler Konfliktkommunikation. In F. Marcinkowski & B. Pfetsch (Eds.), *Politik in der Mediendemokratie* (pp. 635–657). Springer VS.
- Čerkez, I. (2009). Osnovna obilježja medijske komunikacije u demokratsloj kulturi. *Socijalna ekologija*, 18(1), 28–45.
- Fawzi, N. (2014). *Machen Medien Politik? Medialisierung der Energiepolitik aus Sicht von politischen Akteuren und Journalisten*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Giles, K. (2016). *Handbook of Russian Information Warfare*. NATO Defense College. Retrieved April 14, 2025, from https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/NDC%20fm_9.pdf
- Hallahan, K., Holtzhausen, D., van Ruler, B., Verčič, D., & Sriramesh, K. (2007). Defining strategic communication. *International Journal of Strategic Communication*, 1(1), 3–35.
- Hartmann, U. (2017). The Evolution of the Hybrid Threat, and Resilience as a Countermeasure (Research Paper – No. 139). Rome: NATO Defense College. Retrieved April 22, 2025, from <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/3eadb4fb-09de-4b79-93b1-af1ee4117a0d/pdf>.
- Herman, E. S., & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent: A propaganda model*. Pantheon Books.
- Hoffman, F. (2007). *Conflict in the 21st Century – The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies. Retrieved April 26, 2025, from https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf
- Hoffman, F. (2014). *On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs. Hybrid Threats*. Zurich: Center for Security Studies.
- Kříž, Z., Bechná, Z., & Števkov, P. (2016). Hybrid warfare: Its concept, potential and how to fight it. In Zlatohlávek, P. (Ed.), *Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security environment* (Updated and extended 2nd ed., pp. 10–20).

- Prague: Jagello 2000 - NATO Information Centre. https://data.idnes.cz/soubory/na_knihovna/a161212_m02_029_hh16_pp-en-v1.pdf
- Jungblut, M. (2019). *Strategic Communication and its Role in Conflict News*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Kofman, M., & Rojansky, M. (2015). A Closer look at Russia's 'Hybrid War'. *Kennan Cable* No. 7, April. Retrieved April, 3, 2025, from <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/7-KENNAN%20CABLE-ROJANSKY%20KOFMAN.pdf>
- Miltner, P., & Waldherr, A. (2013). Themenzyklus der Kriegsberichterstattung – ein Phasenmodell. *Publizistik*, 58(3), 267–287.
- Mitrovic, M. (2022). Russian strategic communication - endless information warfare. *Security Science Journal*, 3(2), 28–54.
- Mitrović, M., & Perić, N. (2022). Media as an instrument of strategic communication in armed conflicts. In D. Dašić (Ed.), *Security challenges of modern society* (pp. 45–60). Faculty of Law, Security and Management "Constantine the Great", Niš.
- NATO (2014). *Allied Joint Doctrine for Psychological Operations (AJP-3.10.1)*. NATO Standardization Office. Retrieved April 7, 2025, from https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a80ce48e5274a2e87dbbecb/20150223-AJP_3_10_1_PSYOPS_with_UK_Green_pages.pdf
- Pomerantsev, P. (2019). *This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality*. New York: Public Affairs.
- Skoko, B. (2004). Propaganda i odnosi s javnošću kao sredstvo uticaja država u međunarodnim odnosima. *Međunarodne studije*, 4(2), 77–96.
- Skopljak, A. (2023). Mediji i kulturna diplomacija u kontekstu eu [Magistarski rad, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu].
- Splichal, S. (1999). *Public Opinion: Developments and Controversies in the Twentieth Century*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Strömbäck, J., & Esser, F. (2014). Mediatization of politics: Towards a theoretical framework. In F. Esser & J. Strömbäck (Eds.), *Mediatization of politics: Understanding the transformation of Western democracies* (pp. 3–28). Palgrave Macmillan UK.
- Todorović, L., & Milutinović, M. (2016). Глобалне тенденције и хибридни рат. *Сварог*, (12), 9–26. Retrieved April 8, 2025 from <https://svarog.nubl.org/wp-content/uploads/2022/01/Prof.-dr-sci-Luka-Todorovic-prof.-dr-sci-Milovan-Milutinovic-GLOBALNE-TENDENCIJE-I-HIBRIDNI-RAT.pdf>
- Wolfsfeld, G. (2013). The politics-media-politics principle: Towards a more comprehensive approach to political communication. Paper presented at the American Political Science Association 2013 Annual Meeting, Chicago, IL, United States. Retrieved January 20, 2025, from <https://ssrn.com/abstract=2301135>
- Блек, С. (2003). *Односи с јавношћу*. Београд: СЛЮ.
- Вилкокс, Д., Камерон, Г., Олт, Ф., & Ејџи, В. (2006). *Односи са јавношћу: стратегије и тактике*. Београд: Економски факултет Универзитета у Београду.

- Врачар, М. (2017). Разматрање адекватног теоријско-епистемиолошког приступа у истраживању феномена хибридног ратовања. *Војно дело*, 69(7), 292–307.
- Колев, Д. (2012). Медији као средство психолошке манипулације. У *Зборник радова међународног научног скупа „Криза и перспектива знања и наука“* (pp. 426–446). Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
- Љајић, С. (2019) Психологија масе и медији у контексту глобализације, *Узданица*, 16(2), 117–126.
- Митровић, М. (2015). *Основе лобирања*. Младеновац: Пресинг.
- Митровић, М. (2018). Допринос разумевању јавног мњења – моделовање управљања и предвиђања реакција. У *Хибридно ратовање – дилема концепта савремених сукоба: Тематски зборник* (pp. 195–213). Институт за стратегијска истраживања.
- Митровић, М. (2019а). Стратешка комуникација у функцији националне безбедности. *Војно дело*, 71(1), 41–54.
- Митровић, М. (2019б). Детерминанте стратешке комуникације од значаја за националну одбрану и безбедност. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 170, 179–194.
- Митровић, М., & Николић, Н. (2022). *Хибридни рат – допринос разумевању концепта, садржаја и модела деловања*. Београд: ИСИ, МЦ „Одбрана“.
- Пантић, Д. (2007а). О дефинисању појма јавно мњење – још једном. У Д. Пантић & З. Павловић (ур.), *Јавно мњење: концепт и компаративна истраживања* (pp. 12–19). Friedrich Ebert Stiftung; Институт друштвених наука.
- Пантић, Д. (2007б). Јавно мњење и сродни концепти – однос између јавног мњења, вредности и политичке културе. У Д. Пантић & З. Павловић (ур.), *Јавно мњење: концепт и компаративна истраживања* (pp. 21–42). Friedrich Ebert Stiftung; Институт друштвених наука.
- Рук, Р. (2011). *Европски медији у дигиталном добу*. Београд: СЛЮ.
- Томић, З., (2003). *Комуникологија*. Београд: Чигоја.

Рад примљен: 23. 6. 2025.

Рад одобрен: 1. 10. 2025.

ВРШЕЊЕ УВИЂАЈА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА – КРИМИНАЛИСТИЧКОПРАВНИ АСПЕКТ ПОСТУПАЊА ПОЛИЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2501043C	COBISS.RS-ID 143293953	УДК 656.1.08:343.982(497.6PC)
---------------------------------	------------------------	-------------------------------

Александар Ђекић¹

Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Република Српска, БиХ

Апстракт: Увиђај као радња доказивања једна је од најзаступљенијих процесних радњи које полицијски службеници скоро свакодневно предузимају у своме раду. Радња увиђаја са аспекта предузимања од стране полицијских службеника има свој правни и криминалистички значај. Важећим нормативним актима прописане су посебне одредбе које се односе на увиђај и за које се може рећи да су заједничке за све догађаје. Међутим, специфичност увиђаја као радње доказивања посебно се огледа код вршења увиђаја саобраћајних незгода и поступања на лицу мјеста, као и даљег предузимања других радњи.

Циљ овога рада је исказивање криминалистичкоправног аспекта поступања полиције код увиђаја саобраћајних незгода у Републици Српској, прије свега, дефинишући саобраћајне незгоде као облик небезбједности саобраћаја, затим истичући увиђај кроз процесни и криминалистички значај са посебним освртом на специфичности увиђаја саобраћајних незгода у односу на увиђаје других догађаја. Кроз рад биће приказано и практично поступање полиције код догађаја саобраћајних незгода, одосно приликом вршења увиђаја саобраћајних незгода у пракси полиције Републике Српске. На крају рада ће бити приказан и криминалистичкопроцесни значај елементарна увиђајне документације.

Кључне ријечи: криминалистички, правни, увиђај, саобраћај, полиција, кривично дјело, прекршај.

УВОД

Безбједност саобраћаја дио је цјелокупне безбједности као основне друштвене потребе, односно, потребе свакога човјека појединца. Ово произлази из самога дефинисања и сагледавања саобраћаја као људске дјелатности

1 Александар Ђекић, МА, запослен у Министарству унутрашњих послова Републике Српске. Имејл: djekic.96@hotmail.com

(Mátyás et al., 2025). Саобраћај представља једну од свакодневних дјелатности и у теорији се дефинише на различите начине. Једна од основних и најприхватљивијих дефиниција саобраћаја је да оно представља организовано кретање саобраћајних јединица саобраћајним путевима (Липовац, Јовановић & Нешић, 2024). У претходној дефиницији садржани су сви елементи саобраћаја и то саобраћајне јединице које чине превозна средства, саобраћајни пут, што представља површину по којој се одвија саобраћај и организованости, односно уређеност саобраћајне дјелатности кроз важећу правну регулативу.

Поред свих предности које постоје у оквиру саобраћаја и саобраћајне дјелатности, њиховог значаја за цјелокупни животни процес, као и животни процес свакога човјека појединца, постоје и одређени негативни ефекти. Негативни ефекти испољавају се кроз различите облике, а једни од њих су и саобраћајне незгоде за које се може рећи да представљају најтежи облик небезбједности саобраћаја. Саобраћајне незгоде се дешавају услед непоштовања прописаних норми у погледу безбједног одвијања саобраћаја.

У теорији се развила посебна научна дисциплина под називом безбједност саобраћаја, чији је циљ проучавање, проналажење најбољих механизма за постизање што већег нивоа безбједности саобраћаја уз што мање негативне ефекте.

Безбједност саобраћаја може се посматрати као један друштвени феномен којим се на одређен начин може управљати ради постизања претходно постављених циљева. Негативни ефекти безбједности саобраћаја су саобраћајни деликти, услед којих долази до настанка саобраћајних незгода. Саобраћајни деликти као облици небезбједности саобраћаја представљају појаве до којих долази услед непоштовања норми које су прописане важећим правним актима. Управо из тог разлога дошло је и до настанка и сталног развоја безбједности саобраћаја као научне дисциплине.

Циљ и задатак сваке државе јесте успостављање што бољих услова живота у друштву. Са тим се веже и успостављање што већег нивоа безбједности у свим областима, тако и безбједности саобраћаја. Држава остварује циљеве и задатке кроз проналажење и развој многобројних механизма. Свакако да један такав механизам подразумијева заштиту вриједности друштва кроз прекршајноправно и кривичноправно законодавство.

Кроз прекршајноправно и кривичноправно законодавство прописани су деликти против безбједности јавног саобраћаја, за које су прописане и санкције, а у циљу заштите цјелокупног стања безбједности саобраћаја и евентуалног спречавања настанка могућих посљедица.

Важна активност надлежних органа након саобраћајних незгода је адекватно дјеловање у погледу предузимања потребних радњи и мјера ради анализе и разјашњавања цјелокупног догађаја. Систем радњи и мјера који се предузима у поменутом циљу представља увиђај, као једна од неколико процесних радњи, односно, радњи доказивања. Радња увиђаја подразумијева активно учешће надлежних субјеката, међу којима је свакако полиција као орган управе. Дјеловање полиције у погледу саобраћајних незгода, њиховог

разјашњења и предузимања потребних радњи и мјера огледа се како са правног тако и са криминалистичког аспекта.

У раду ће бити обрађен појам и дефинисање саобраћајних незгода као облика небезбједности саобраћаја и приказ увиђаја као радње са аспекта правног и криминалистичког значаја са посебним акцентом на специфичности које се везују за увиђај саобраћајних незгода. Кроз рад ће бити приказано и практично поступање полиције од момента заступања обавјештења до окончања увиђајне радње у пракси полиције Републике Српске. На крају рада биће обрађена материја која се односи на елементе увиђајне документације, односно, криминалистички и правни значај увиђајне документације.

САОБРАЋАЈНЕ НЕЗГОДЕ КАО ОБЛИК НЕБЕЗБЈЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА

Основни облик небезбједности саобраћаја су саобраћајне незгоде које настају као посљедица непоштовања прописа из области безбједности саобраћаја. Дефинисање саобраћајне незгоде у теорији је присутно на неколико начина. Према дефиницији коју је дао Комитет УН за унутрашњи транспорт 1956. године, саобраћајна незгода дефинише се као незгода која се догодила на мјесту отвореном за јавни саобраћај или која је започела на таквом мјесту, у којој је једно или више лица погинуло или повријеђено и у којој је учествовало најмање једно возило у покрету (Липовац, Јовановић & Нешић, 2024).

Претходна дефиниција једна је од основних и најприхватљивијих дефиниција која се користи у теорији и пракси. На основу ње, појам саобраћајне незгоде дефинисан је и у унутрашњем, домаћем правном систему којим се уређује област безбједности саобраћаја. Закон о основама безбједности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини (Службени гласник БиХ број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13, 8/17, 89/17, 9/18, 46/23 и 88/23) саобраћајну незгоду дефинише као догађај на путу или који је почео на путу, у којем је учествовало најмање једно возило у покрету и у којем је једно или више лица погинуло или повријеђено или је настала материјална штета.² Законом се остварује прекршајноправна заштита безбједности јавног саобраћаја кроз прописивање правила понашања, основних одредби о безбједном учешћу у саобраћају и санкцијама о непоштовању прописаних норми. Закон прописује и обавезе учесника у саобраћају у случају настанка саобраћајних незгода и санкције у случају непоступања по прописаним дужностима.

2 Члан 9 тачка 56 Закона о основама безбједности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини (Службени гласник БиХ број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13, 8/17, 89/17, 9/18, 46/23 и 88/23).

Поред прекршајноправне заштите безбједности јавног саобраћаја, развијен је и систем кривичноправне заштите. Кривичноправна заштита безбједности јавног саобраћаја односи се на прописивање кривичних дјела бланкетног карактера. Кривични законик Републике Српске (Службени гласник Републике Српске број: 64/17, 104/18 – Одлука Уставног суда Републике Српске, 15/21, 89/21 и 73/23) у посебној глави прописује кривична дјела против безбједности јавног саобраћаја. Прописана кривична дјела имају бланкетни карактер, с обзиром на то да се њихова садржина употпуњава са прописима из области безбједности јавног саобраћаја. Кривичноправна заштита, поред безбједности јавног саобраћаја, има и општу заштиту безбједности људи и имовине (Симовић, Јовашевић & Симовић, 2015).

Догађање саобраћајних незгода директно погађа учеснике у незгоди, односно све учеснике у саобраћају, али и ширу друштвену заједницу. Интерес учесника који није одговоран за настанак саобраћајне незгоде усмјерен је ка остваривању надокнаде штете која му је причињена у догађају саобраћајне незгоде. За цјелокупну друштвену заједницу интерес је смањење настанка саобраћајних незгода, односно, свођење на најмању могућу мјеру (Пантазијевић, 2000). У циљу смањења броја саобраћајних незгода и посљедица које настају, развијен је систем активне и пасивне безбједности саобраћаја. Активна безбједност саобраћаја има превентивни циљ који се односи на спречавање настанка саобраћајних незгода, односно, смањење вјероватноће и могућности настанка саобраћајне незгоде. Пасивна безбједности саобраћаја има за циљ смањење посљедица саобраћајних незгода које су се догодиле. Пасивна безбједност саобраћаја бави се питањем смањења посљедица, односно, смањења броја настрадалих, смањења тежине посљедица и смањења материјалне штете након саобраћајних незгода (Липовац, 2007).

Као основна три фактора који доводе до настанка саобраћајне незгоде истичу се фактор човјек, фактор пут и фактор возило. Свакако да ови фактори представљају и основне чиниоце безбједности саобраћаја, према којима је уједно усмјерена активност превенције и репресије. Фактор човјек као носилац угрожавања безбједности саобраћаја и настанка саобраћајних незгода подразумијева психофизичко стање возача које се односи на смањену могућност запажања возача у смислу свих битних појава, догађаја, радњи и опасности у саобраћају. Стање пута и цјелокупне путне мреже једно је од директних узрочника настанка саобраћајних незгода, оно се односи на цјелокупно стање коловоза, стање саобраћајне сигнализације, ширину коловоза, радијус оштрих кривина и друге карактеристике. Фактор пут никако не би требало изоставити приликом вршења анализе саобраћајних незгода и процјена стања безбједности саобраћаја. Фактор возило односи се на техничку исправност, њихову старост у погледу године производње и друге елементе возила који су неопходни за безбједно учешће у саобраћају (Пијетловић, 2010).

За реализацију активне и пасивне безбједности саобраћаја и праћења стања безбједности саобраћаја, неопходна је анализа и разјашњавање сваког

конкретног догађаја саобраћајне незгоде. То се постиже предузимањем система радњи и мјера у оквиру увиђаја као једне од процесних радњи. Увиђај као процесна радња прописана је Законом о кривичном поступку Републике Српске.³

Поступање по пријавама догађаја саобраћајних незгода⁴, предузимање потребних радњи и мјера, као и вршење увиђаја саобраћајних незгода у највећој мјери у надлежности је полицијског органа. Дужност обавјештавања полицијског органа о догађајима саобраћајних незгода, као и дужност поступања по таквим обавјештењима директно произлази из одредби Закона о основама безбједности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини и Закона о безбједности саобраћаја на путевима Републике Српске.⁵ На основу наведених законских прописа, детаљније одредбе о поступању полицијског органа, односно, полицијских службеника у случају саобраћајних незгода у Републици Српској, прописане су посебним подзаконским актом и то Инструкцијом о вршењу увиђаја саобраћајних незгода (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2019).⁶

СПЕЦИФИЧНОСТИ УВИЂАЈА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА

Када се говори о увиђају као систему радњи, односно дефинисању, у теорији је заступљен став да постоје три приступа дефинисању појма увиђаја и то, процесуалистички, криминалистички и увиђај како систем радњи.

Процесуалистички приступ дефинисању увиђаја заснива се на одредбама процесног закона, односно Закона о кривичном поступку. Према таквом начину дефинисања, увиђај представља истражну, процесну, односно, доказну радњу која се предузима у складу са одредбама Закона о кривичном поступку и која се састоји од непосредног чулног опажања чињеница важних

3 Члан 229 Закона о кривичном поступку Републике Српске (Службеник гласник Републике Српске број: 53/12, 91/17, 66/18 и 15/21).

4 Начин сазнања за догађаје саобраћајних незгода биће посебно обрађен у наредном дијелу овога рада.

5 Дужности и обавезе у случају настанка саобраћајних незгода, као и поступање по заprimљеном обавјештењу прописане су ЗООБС БиХ од члана 154 до 162 (Службени гласник БиХ број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13, 8/17, 89/17, 9/18, 46/23 и 88/23) и Законом о безбједности саобраћаја на путевима Републике Српске (Службени гласник Републике Српске број: 63/11 и 111/21) од члана 91 до члана 94а.

6 Инструкција о вршењу увиђаја саобраћајних незгода је посебан подзаконски акт који доноси министар унутрашњих послова на основу својих овлашћења, којим се прописују одредбе о надлежности за вршење увиђаја саобраћајних незгода, поступање организационих јединица Министарства унутрашњих послова Републике Српске по заprimању обавјештења о саобраћајној незгоди, начин обезбјеђења лица мјеста саобраћајне незгоде, вршење увиђаја и предузимање радњи и мјера на расвјетљавању саобраћајне незгоде са непознатим извршиоцима. Детаљније се прописује начин поступања полицијских службеника од момента сазнања за догађање саобраћајне незгоде до сачињавања увиђајне документације. Важна чињеница у погледу наведене инструкције јесте да је она у складу са вишим правним актима којима се регулише иста материја. Тренутно важећа инструкција је од мјесца јула 2019. године.

за разјашњавање кривичног дјела, које се региструју у записнику о увиђају. Увиђај се дефинише и као доказно средство које се састоји у непосредном и у законској форми предузетом чулном опажању чињеница које су важне за остваривање кривичнопроцесног задатка од стране надлежног органа поступка. Циљ увиђаја је утврђивање бића или постојања кривичног дјела и утврђивање околности под којим се дјело догодило, затим проналажење индиција за кривичну одговорност окривљеног, као и за утврђивање кривичне одговорности, утврђивање отежавајућих и олакшавајућих околности, контролисање других доказних средстава, утврђивање постојања величине штете која је дјелом причињена (Бејатовић & Говедарица, 2015).

Одредбама Закона о кривичном поступку Републике Српске (Службеник гласник Републике Српске број: 53/12, 91/17, 66/18 и 15/21) и Упутством о поступању тужиоца и овлашћеног службеног лица у откривању кривичног дјела, починиоца и спровођењу истраге (Министарство правде Републике Српске и Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2023), прописано је да овлашћено службено лице може⁷, након обавјештења тужиоца, извршити увиђај и одредити потребна вјештачења, осим прегледа, обдукције и ексхумације леша. У складу са Упутством, након запримања обавјештења овлашћеног службеног лица, дежурни тужилац доноси одлуку о присуству вршењу увиђаја. Такву одлуку доноси на основу процјене у зависности од тежине кривичног дјела и посљедице која је наступила. Изузетак од доношења одлуке су случајеви када је наступила смртна посљедица у којима је обавезно присуство тужиоца на лицу мјеста.

Криминалистички приступ увиђаја огледа се у томе да оно представља процесну радњу, која се заснива на чулном опажању. Кроз криминалистички приступ истиче се значај криминалистичке радње у току увиђаја. Са аспекта криминалистике, увиђај се дефинише као радња доказивања која се састоји од непосредног опажања промјена на лицу мјеста кривичног догађаја које предузима овлашћени орган, то јесте, увиђај је систем интелектуалних, реалних и инструменталних дјелатности које се примјењују на основу одредби Закона о кривичном поступку уз примјену криминалистичко-техничких и тактичких метода и средстава који су усмјерени на проналажење, обезбјеђивање од уништења и фиксирање криминалистичких и правно релевантних материјалних информација за потребе евентуалног кривичног поступка (Пена, 2010).

Увиђај као процесна радња предузима се на мјесту конкретног догађаја, криминалистички познато као лице мјеста догађаја. Само лице мјеста представља оно мјесто гдје је радња предузета, мјесто гдје је наступила посљедица, као и друго мјесто гдје се могу пронаћи предмети и трагови везани за сам догађај. Криминалистичка правила предузимају се у свим случајевима, без обзира о којој саобраћајној незгоди се ради. Увиђај саобраћајних незгода по свом садржају има посебне специфичности у односу на увиђаје других радњи.

7 Право да овлашћено службено лице предузме одређену радњу, да може, али не мора, овлашћен је за предузимање радње.

Специфичности увиђаја саобраћајних незгода издвајају се према:

- учесталости – посматрајући друге облике прекршаја и кривичног дјела, а који су доступни свима нама, свакако да се може уочити доста мањи број њих у односу на саобраћајне незгоде;
- обиму посљедица – посматрају се од најнижих и то: мање материјалне штете на возилима која су учествовала у саобраћајним незгодама или саобраћајној и другој имовини; затим, теже посљедице – наступање лакших и тежих тјелесних повреда по учеснике саобраћајних незгода, а најтежи облик је наступање смртне посљедице неког од учесника у саобраћају;
- специфичности извршиоца – оно се разликује у односу на учеснике – извршиоце других догађаја. Учесник саобраћајне незгоде може бити искључиво само лице које је учесник у саобраћају. Анализирајући законску дефиницију учесника у саобраћају, учесници саобраћајних незгода могу бити само лица која се у саобраћају налазе на путу или на путу обављају послове и задатке. Учесници саобраћајних незгода нису само посебне категорије лица, као код других догађаја, лица склона вршењу прекршаја и кривичних дјела, него то могу бити и „обични” грађани који у претходном периоду нису изражавали недопуштена понашања у погледу непоштовања нормираних правила. Саме саобраћајне незгоде често настају усљед нехатног поступања, што се везује за неделинквентност личности;
- специфичности мјеста – посматра се из саме дефиниције саобраћајне незгоде, односно, да се ради о догађају који се десио на путу или је започео на путу. Даље анализирајући дефиницију пута и њене елементе, видљиво је да је то површина на којој се одвија саобраћај и коју свако може користити слободно под условима одређеним законом. Из претходно наведеног истичу се специфичности да се увиђај саобраћајне незгоде предузима само на путу, односно, површини намијењеној за одвијање саобраћаја, што није специфично и за неке друге догађаје;
- специфичности трагова – поред посљедица које могу имати према лицима, животињама, возилима, објектима и предметима, специфичности увиђаја саобраћајних незгода огледају се и у осталим траговима. Остали трагови подразумијевају групу трагова који се искључиво вежу само за догађаје саобраћајних незгода, а који могу бити трагови кретања возила, трагови на саобраћајним површинама и други слични трагови.

Трагови према фази у којој су настали могу се посматрати као трагови настали прије саобраћајне незгоде, у току догађања саобраћајне незгоде и након настанка саобраћајне незгоде. Према мјесту проналаска трагова саобраћајних незгода, трагови се дијеле на трагове на путу или другим површинама, трагове на возилима и објектима и трагове на лицима и лешевима. Посебна група трагова важна за догађаје саобраћајних незгода, која

се посебно узима у обзир, с обзиром на могућност фингирања саобраћајних незгода су типични и нетипични трагови. (Липовац & Нешић, 2024);

- специфичностима циљева увиђаја – циљ увиђаја саобраћајних незгода је и давање одговора на питање како и под којим условима се догодила саобраћајна незгода. За давање одговора на ово питање свакако да је битан правни, криминалистички, али и саобраћајни значај увиђаја;
- специфичношћу и комплексношћу потребних знања и вјештина неопходних за анализу конкретне догађаја и специфичним стручним пословима који се обављају на увиђају – цјелокупна анализа саобраћајне незгоде врши се на основу увиђајне документације, у којој се евидентира претходно затечено и фиксирано стање са лица мјеста. Управо, то може бити и основна потреба за предузимање додатних радњи, као што су изузимање сијалица, тахографских исписа, мјерења конкретне видљивости, мјерења нагиба коловоза, мјерења прегледности и других битних карактеристика (Липовац et al., 2018).

ПОСТУПАЊЕ ПОЛИЦИЈЕ У ДОГАЂАЈИМА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА

Полицијски службеници имају основну и најважнију улогу у поступању по догађајима саобраћајних незгода. Њихова улога произлази из прописаних дужности, који имају свој правни и криминалистички значај.

По догађајима саобраћајних незгода полиција поступа сазнањем за саобраћајну незгоду. Обавјештење, односно пријаву најчешће подносе учесници саобраћајне незгоде или други учесници у јавном саобраћају. Сазнање је могуће и током редовног, проактивног рада полиције, јавним поговарањем, путем медија, путем анонимних или псеудонимних пријава и на друге начине. Без обзира на начин запримања обавјештења, односно, сазнања, дужност полицијских органа, односно, полицијских службеника је излазак на лице мјеста саобраћајне незгоде и предузимање потребних радњи и мјера. Дужност полицијских службеника је да заприме обавјештење о саобраћајној незгоди, односно, да заприме пријаву о догађају и даље предузму потребне радње и мјере које имају своје упориште кроз неколико законских и подзаконских аката.⁸

8 Закон о полицији и унутрашњим пословима (Службеник гласник Републике Српске број: 57/16, 110/16, 58/19, 82/19, 18/22 и 55/23), као једно од полицијских овлашћења прописује и запримање пријава, што подразумијева овлашћење и дужност полицијских службеника, које се по своме садржају односи на прекршаје, кривична дјела и друге догађаје. Члан 158 Закона о основама безбједности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини (Службени гласник БиХ број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13, 8/17, 89/17, 9/18, 46/23 и 88/23) прописује дужност полицијског органа и других овлашћених лица да изађу на мјесто саобраћајне незгоде у којој има погинулих или повријеђених лица или је настала већа материјална штета, те да изврше потребне радње и мјере и о њој сачине записник о увиђају. По прописаној одредби, дужност полицијског органа не односи се на саобраћајне незгоде са мањом материјалном штетом, с обзиром на то да је

Након запримања обавјештања, односно, пријаве о догађају саобраћајне незгоде, дужност полицијских службеника је да по њој поступе, изађу на лице мјеста и провјере наводе пријаве и предузму друге радње и мјере. Након потврђивања навода пријаве и утврђивања да се ради о догађају који садржи елементе саобраћајне незгоде, обавеза полицијских службеника је да поступе по прописаној процедури и предузму низ радњи и мјера. Једна од тих радњи и мјера је обезбјеђење лица мјеста и предузимање тзв. мјера првог оперативног захвата. Значај полиције у овом дијелу поступања у потпуности се огледа кроз криминалистички аспект. Обезбјеђење лица мјеста саобраћајне незгоде врши се непосредним физичким регулисањем саобраћаја по указаној потреби, паркирање службеног возила са свјетлосним уређајима на погодан начин и постављањем привремене саобраћајне сигнализације. Задатак cjелокупних активности обезбјеђења лица мјеста огледа се кроз прикривање тијела евентуално смртно страдалих учесника у саобраћајној незгоди, обезбјеђење пружања медицинске помоћи, обавјештавање здравствене установе, спречавање приступа неовлашћеним лицима, обезбјеђење несметаног приступа надлежним субјектима и службама, у случају потпуне обуставе саобраћаја – вршење преусмјеравања саобраћаја на алтернативне правце, утврђивање идентитета учесника саобраћајне незгоде, као и евентуалних свједока догађаја, обезбјеђење затеченог стања, трагова и предмета, у случају временских неприлика – спречавање могућности њиховог помјерања, уништења или оштећења, утврђивање да ли предметна саобраћајна незгода има обиљежја саобраћајне незгоде са елементима прекршаја или кривичног дјела.⁹ Обезбјеђење лица мјеста као систем радњи и мјера представља важан елемент увиђаја као самосталне радње, јер од њега може зависити cjелокупан даљи поступак анализе предметне саобраћајне незгоде. Основна карактеристика ове радње огледа се у хитноси и брзини поступања. По самом доласку на лице мјеста, дужност полицијских службеника је уочавање свих чињеница везаних за догађај и предузимање потребних радњи и мјера у циљу њиховог обезбјеђења и правилног фиксирања (Ганија, 2004).

прописана дужност учесника да уклоне возила са коловоза, размијене личне податке и испуне образац европског извјештаја о саобраћајној незгоди. Изузетак од наведенога јесте дужност полицијских органа да поступе по пријави и изађу на лице мјеста саобраћајне незгоде уколико то захтијева један од учесника саобраћајне незгоде. Закон о безбједности саобраћаја на путевима Републике Српске (Службени гласник Републике Српске број: 63/11 и 111/21) у члану 91.

- 9 У складу са Инструкцијом о вршењу увиђаја саобраћајних незгода, саобраћајна незгода са елементима кривичног дјела је догађај у којем се учесник у саобраћају не придржава саобраћајних прописа и тиме угрози јавни саобраћај, на начин да доведе у опасност живот људи, па услед тога код другог наступи тешка тјелесна повреда и/или смртна посљедица, као и догађај у којем возач моторног возила или другог превозног средства остави без помоћи или не укаже помоћ лицу које је тим превозним средством или ради њега повријеђено. Саобраћајна незгода са обиљежјем прекршаја је догађај у којем је наступила лака тјелесна повреда и/или материјална штета и догађај у којем је учествовало једно возило и у којем је возач тога моторног возила проузроковао саобраћајну незгоду, те је тешко тјелесно повријеђен или је наступила смртна посљедица.

Грешке приликом обезбјеђења лица мјеста, услед којих може доћи до промјена на лицу мјеста, јесу некоришћење расположивих средстава (траке за обезбјеђење са одговарајућим натписом, саобраћајне купе, непостављање возила у правилан положај и друга погодна средства). Једна од најчешће заступљених грешака је омогућавање приступа неовлашћеним лицима у круг лица мјеста саобраћајне незгоде.

Важећом Инструкцијом о вршењу увиђаја саобраћајних незгода која се примјењује у Републици Српској, дужност полицијских службеника је да прије започињања вршења увиђаја, уколико постоје основи сумње да саобраћајна незгода има обиљежја кривичног дјела, одмах обавијесте надлежног тужиоца и поступају у складу са одредбама Закона о кривичном поступку Републике Српске и Упутства о поступању тужиоца и овлашћеног службеног лица у откривању кривичног дјела, починиоца и спровођењу истраге. О обавјештавању тужиоца и cjелокупној комуникацији сачињава се службена забиљешка у којој се констатује све претходно утврђено. Дужност обавјештавања тужиоца постоји и у случајевима саобраћајних незгода са елементима прекршаја у којима код учесника наступи тешка тјелесна повреда или смртна посљедица.¹⁰ Након заprimљеног обавјештења, тужилац доноси одлуку о присуству на лицу мјеста током вршења увиђаја о чему упознаје полицијског службеника. Специфичности појединих увиђаја саобраћајних незгода огледају се и у дужности обавјештавања руководних радника, као и њиховог присуства на лицу мјеста приликом вршења увиђаја. Ово је и потврда којом се исказује већи значај у одређеним случајевима вршења увиђаја саобраћајних незгода, са којим се постиже већи степен објективности, свеобухватности, професионалности и ефикасности приликом обављања радњи.

Предузимање радње увиђаја на лицу мјеста саобраћајних незгода подразумева поступање у складу са процесним и криминалистичким правилима. Увиђај саобраћајних незгода врши се уз примјену мисаоне реконструкције, обрадом ширег и ужег лица мјеста, односно, фиксирањем затеченог стања у складу са одредбама Закона о кривичном поступку Републике Српске, као и подзаконским актима којима је детаљније прописано поступање полицијских службеника. Свака радња предузета током вршења увиђаја на лицу мјеста и накнадно, фиксира се на одређен начин и документује кроз увиђајну документацију.

Специфичности увиђаја саобраћајних незгода огледа се и у саставу увиђајне екипе. Састав увиђајне екипе у складу са Инструкцијом о вршењу увиђаја саобраћајних незгода¹¹ која се примјењује у Републици Српској,

10 Оваква дужност прописана је подзаконским актом, Инструкцијом о вршењу увиђаја саобраћајних незгода, која је у примјени у Републици Српској и којом се уређује област поступања полицијских службеника у догађајима саобраћајних незгода, а коју је донио министар унутрашњих послова Републике Српске. Тренутно важећа инструкција је из 2019. године.

11 Подзаконски акт којим се уређује област поступања у догађајима саобраћајних незгода, као интерни пропис који доноси министар унутрашњих послова Републике Српске.

одређује се за сваку конкретну саобраћајну незгоду, а зависи од тога да ли се ради о саобраћајној незгоди са елементима кривичног дјела или прекршаја. Увиђај саобраћајне незгоде са елементима кривичног дјела врши екипа у саставу коју чине тужилац, инспектор за вршење увиђаја саобраћајних незгода или криминалистички инспектор и полицијски службеник са завршеним курсом за вршење увиђаја саобраћајних незгода или криминалистички техничар. У саобраћајним незгодама, када је код учесника наступила тешка тјелесна повреда или смртна посљедица, а нема обиљежја кривичног дјела, увиђај врши инспектор за вршење увиђаја саобраћајних незгода или криминалистички инспектор и полицајац са завршеним курсом за вршење увиђаја саобраћајних незгода или криминалистички техничар. Увиђај саобраћајне незгоде у којој је код другог учесника наступила тјелесна повреда, чији степен није познат прије вршења увиђаја, с обзиром на то да се он не може утврдити, увиђај врши инспектор за вршење увиђаја саобраћајних незгода или криминалистички инспектор и полицијски службеник са завршеним курсом за вршење увиђаја саобраћајних незгода или криминалистички техничар. У саобраћајној незгоди у којој је код учесника наступила лака тјелесна повреда и/или је настала материјална штета, увиђај врше полицијски службеници који обављају редовне послове и задатке кроз патролну дјелатност.

Претходно наведено представља проблематику у практичном поступању полицијских службеника. У веома малом броју случајева, прије непосредног вршења увиђаја, постоји сазнање о степену повреда повријеђеног лица или више њих у зависности од догађаја. Такав вид недовољних информација од којих зависи састав увиђајне екипе представља проблем у погледу одлуке ко треба радити увиђај, односно, ко је надлежан. Оваква проблематика у већем броју организационих јединица Министарства унутрашњих послова Републике Српске регулише се унутрашњом организацијом. Међутим, и поред унутрашњих правила, постоје изузеци. Разлог тога је недовољна стручност полицијских службеника који обављају редовне послове и задатке и недовољна стручност криминалистичких инспектора. У неким случајевима, степен повреда повријеђених лица познат буде и по неколико мјесеци након саобраћајних незгода, што може промијенити првобитну квалификацију саобраћајне незгоде, што захтијева и потпуно другачије поступање полицијских службеника.¹²

Важећа инструкција донесена је и у је примјени од 2019. године.

- 12 Поменути проблематика у Републици Српској присутна је од 2015. године, када је дошло до измјена организације Министарства унутрашњих послова и „гашења“ до тада постојећих полицијских станица за безбједност саобраћаја у чијој надлежности је било вршење свих увиђаја саобраћајних незгода на путевима. Од тада до данас, остало је формирано само једанаест полицијских станица за безбједност саобраћаја и то у сједиштима десет полицијских управа, са изузетком Полицијска управа Источно Сарајево на чијем подручју имају двије полицијске станице за безбједност саобраћаја. У оквиру систематизације радних мјеста, у тим станицама систематизовано је посебно радно мјесто, инспектор за вршење увиђаја саобраћајних незгода, чији је опис послова вршење увиђаја саобраћајних незгода са елементима кривичног дјела. Полицијске станице опште

КРИМИНАЛИСТИЧКИ И ПРОЦЕСНИ ЗНАЧАЈ УВИЋАЈНЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ

Резултат увићајне активности као криминалистичке и правнопроцесне радње је увићајна документација. Поред низа специфичности које постоје код увићаја саобраћајних незгода у односу на друге догађаје, постоје и специфичности у погледу увићајне документације. Специфичности увићајне документације огледају се кроз разматрање и разјашњавање конкретне саобраћајне незгоде.

Приликом вршења увићаја саобраћајних незгода, примјењује се низ законских и подзаконских прописа. Као што је наведено у претходном тексту, основни подзаконски „полицијски акт“ који се примјењује јесте Инструкција о вршењу увићаја саобраћајних незгода.

Поменутом инструкцијом прописано је да увићајну документацију сачињава:

1. Записник о увићају саобраћајне незгоде – један је од елемената увићајне документације, односно, процесни документ, које своје правно упориште има у неколико законских и подзаконских прописа. Записник о увићају као писани документ садржи запажања органа који је вршио увићај о свим чињеницама, које су током увићаја утврђене као непобитне и на максимално објективан начин (Марић & Саламадија, 2014). Посматрајући са процесног аспекта, записником се подразумева јавна исправа коју саставља надлежни орган ради означавања тока и садржине процесне радње обављене у поступку (Симовић & Симовић, 2013). Законом којима се уређује област кривичног поступка прописана је обавеза састављања записника о свакој предузетој радњи. Прописане су и одређене обавезе у погледу самог састављања записника, као и садржаја записника, односно, онога што треба бити садржано у записнику. Поред процесног закона, и Закон о основама безбједности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини (Службени гласник БиХ број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13, 8/17, 89/17, 9/18, 46/23 и 88/23) у одредбама које се односе на дужности у случају саобраћајних незгода прописује обавезу полиције да изађе на лице мјеста саобраћајне незгоде, предузме потребне радње и мјере и о томе састави

надлежности формиране у општинама гдје немају формиране полицијске станице за безбједност саобраћаја, у својој надлежности послова имају вршење увићаја саобраћајних незгода на путевима, а увићаје у складу са инструкцијом врше полицијски службеници или инспектори криминалистичке полиције уз криминалистичког техничара. Свакако да инспектори криминалистичке полиције нису у потпуности профилисани и оспособљени за обављање увићаја саобраћајних незгода, што је од поменуте 2015. године представљало једну новину у њиховом раду. Често долази до појаве да се и по неколико часова одуговлачи радња увићаја како би се сазнао степен повреда повријеђених учесника у саобраћајним незгодама, што свакако није у складу са основним начелима увићаја. У циљу избјегавања вршења увићаја саобраћајних незгода, полицијски службеници долазе у стање „наговора“ лица која су учествовала у саобраћајним незгодама да затраже медицинску помоћ, како би управо у складу са инструкцијом увићај вршили криминалистички инспектор и криминалистички техничар.

записник о увиђају. Детаљније одредбе у погледу састављања записника о увиђају саобраћајне незгоде садржане су у Инструкцији о вршењу увиђаја саобраћајних незгода (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2019). У складу са наведеним подзаконским актом, прописане су одредбе о записнику као саставном дијелу увиђајне документације, садржају записника о увиђају саобраћајних незгода са елементима кривичног дјела и са елементима прекршаја. Записник о увиђају садржински се посматра кроз три елемента и то, увод, описни дио и завршни дио. Овај елемент увиђајне документације назива се још и вербалним, с обзиром на то да се ријечима приказује затечено стање на лицу мјеста саобраћајне незгоде. Записник о увиђају има највећу процесну вриједност, с обзиром на то да се сачињава на основу законских и подзаконских прописа¹³, на начин предвиђен тим прописима. Записник садржи информације и податке који се не могу видјети кроз друге елементе увиђајне документације и у њему се раздваја важно од онога мање важног или неважног. Саставни дио записника су остали елементи, као што је фото-документација, скица лица мјеста, односно, ситуациони план. Као недостатак записника може бити елемент субјективности, као и приказивање информација и података које нису потпуно јасне, што може бити проблем приликом поступка анализе саобраћајне незгоде. Свакако да постоје и одређена правила у погледу сачињавања записника у зависности од елемената саобраћајне незгоде. У записник о увиђају саобраћајне незгоде са елементима кривичног дјела евидентира се, односно, фиксира само затечено стање са описом лица мјеста (стање саобраћајне површине, саобраћајне сигнализације, ограничење брзине на дијелу пута или у мјесту догађања саобраћајне незгоде и други битни елементи), без хронолошког описа настанка саобраћајне незгоде.¹⁴ У случајевима одсуства тужиоца, записнике о увиђају саобраћајних незгода са елементима кривичног дјела састављају полицијски службеници, а они нису овлашћени да одлучују о предметној саобраћајној незгоди, односно, о начину настанка и одговорности учесника. Њихова улога је само законито и правилно фиксирање затеченог стања, предузимање других радњи и мјера, као и законита и правилна израда увиђајне документације уз поштовање основних начела. Из тог разлога у поменути записник не уноси се опис настанка саобраћајних незгода, с обзиром на то да су предмети таквих саобраћајних незгода у већини случајева предмет вјештачења. У записник о увиђају саобраћајних незгода са елементима прекршаја, полицијски службеници који врше увиђај на лицу мјеста уносе цјелокупан опис саобраћајне незгоде, односно, основе сумње

13 Члан 62 Закона о кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник Републике Српске број: 53/12, 91/17, 66/18 и 15/21), члан 158 Закона о основама безбједности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини (Службени гласник БиХ број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13, 8/17, 89/17, 9/18, 46/23 и 88/23) и интерни подзаконски акт МУП-а РС, Инструкција о вршењу увиђаја саобраћајних незгода из 2019. године.

14 Наведено је прописано подзаконским актом којим се детаљније уређује област поступања у предметима саобраћајних незгода, и то Инструкцијом о вршењу увиђаја саобраћајних незгода која је важећа и примјењива од 2019. године.

како је дошло до настанка саобраћајне незгоде, што се утврђује на основу затченог стања, извршеног увиђаја, прикупљених обавјештења и узетих изјава. У предметима тих саобраћајних незгода, одлуку о одговорности у највећем броју случајева доносе управо полицијски орган, односно, полицијски службеници и предмете окончавају у складу са прекршајним прописима. Записник о увиђају саобраћајне незгоде у пракси полиције Републике Српске на основу Инструкције о вршењу увиђаја саобраћајних незгода, сачињава се електронски на основу унесених података у електронску евиденцију саобраћајних незгода уз допуну затченог стања, описа лица мјеста, односно, описа саобраћајне незгоде, а чија је форма прилагођена процесном закону.

2. Фото-документација – у смислу одредби Закона о кривичном поступку¹⁵, као саставни елемент увиђајне документације, односно, прилог записника о увиђају, представља уређен скуп унапријед одређених фотографија, које систематично приказују изглед најзначајних елемената затченог стања на лицу мјеста саобраћајне незгоде. Садржај фото-документације су увиђајне фотографије којима се фиксира затечено стање. Предност фото-документације у односу на друге елементе увиђајне документације јесте најобјективнији начин приказивања затченог стања, односно, самог фиксирања затченог стања на лицу мјеста саобраћајне незгоде. Већи и бољи ниво објективности посебно се може посматрати у односу на записник о увиђају, скицу/ситуациони план лица мјеста. Свакако да и ту постоји могућност одређених недостатака у погледу постојања субјективности. Субјективност се огледа кроз обученост за фотографисање, коришћење постојеће фотографске опреме и избора онога што се жећи, односно, не жели фотографисати. Увиђајна фотографија је свеобухватна са великом количином информација. Поред увиђајне фотографије, сачињавају се и размјерне фотографије, које се накнадно узимају у оквир групе фотографија фото-документације. Размјерном фотографијом настоји се пружити могућност одређивања и приказивања важних дужина на самом лицу мјеста или појединим предметима и траговима затченим на лицу мјеста саобраћајне незгоде. Посебан криминалистички значај фото-документације постоји у случајевима саобраћајних незгода у којима један од учесника напусти лице мјеста. Такав значај исказује већу могућност да се на основу фотографије уоче информације о непознатом учеснику или неки други трагови и предмети који би могли послужити за расвјетљавање таквог догађаја. Поред низа предности и недостатака, фото-документација је важан елемент цјелокупне увиђајне документације за коју се може истаћи став да је то елемент који није замјенив.

Проблематика која може бити присутна је непознавање и занемаривање основних група фотографисања на лицу мјеста саобраћајних незгода, а касније и израде фото-документације. Свакако да је кроз овај рад важно напоменути о којим групама се ради: фотографисање ширег-даљег лица

15 Члан 63 став 3 Закона о кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник Републике Српске број: 53/12, 91/17, 66/18 и 15/21).

мјеста, фотографисање ужег–ближег изгледа лица мјеста, фотографисање међусобног положаја возила, трагова и предмета затечених на лицу мјеста, фотографисање изгледа самих трагова и предмета, фотографисање оштећења возила и објеката, фотографисање у процесу изузимања предмета и трагова, фотографисање лешева – настрадалих лица и животиња.

Грешке приликом фотографисања огледају се у свим претходно наведеним фазама на одређен начин.¹⁶ Једни од недостатака који могу бити присутни приликом самог предузимања радње фотографисања на лицу мјеста су и временски услови, као и доба дана. Свакако да је отежано вршење фотографисања у ноћним условима и да долази до смањења квалитета фотографије услед недовољне свјетлости. У таквим случајевима требало би практиковати да се фотографисање изврши и након завршеног увиђаја, када се за то стекну услови (јутарњи сати) у доба боље видљивости. Све фотографије које се накнадно сачињавају потребно је посебно обиљежити или формирати посебну фото-документацију. Развојем дигитализације, мултимедијалних уређаја и посебних рачунарских програма, једна од могућних појава злоупотребе је и фото-монтажа. Таква проблематика може се превазићи потпуном контролом рада у службеним просторијама, као и меморисања фотографија увиђаја саобраћајних незгода без одлагања.

На основу фото-документације као саставног дијела увиђајне документације, спроводи се цјелокупан поступак анализе саобраћајне незгоде. Анализа саобраћајне незгоде врши се накнадно, у оквиру судског или другог процеса. Управо кроз такав процес посебно се истиче значај фото-документације и потреба што бољег сачињавања фотографисања, а затим и фото-документације (Цвијан & Трифуновић, 2012).

У посљедњих неколико година, у већини градова и општина на подручју Републике Српске успостављен је савремени систем видео-надзора на јавним мјестима.¹⁷ Приликом успостављања оваквог система, приоритетна мјеста била су најфреквентнија мјеста, односно, раскрснице путева. Путем овог система свакодневно се врши праћење услова одвијања саобраћаја, као и евидентирање одређених прекршаја из области безбједности саобраћаја. Успостављени видео-надзор на путним правцима, посебно у раскрсницама путева омогућава идентификовање великог броја грешака и пропуста од стране учесника у саобраћају. Једно од таквих јесте и непоштовање прописа у погледу свјетлосне саобраћајне сигнализације (семафори), услед чега

16 Приликом фотографисања ширег или ужег лица мјеста не врши се фотографисање постојеће вертикалне и хоризонталне саобраћајне сигнализације у односу на затечено стање, приликом фотографисања оштећења на возилима не користи се размјерник, занемарује се фотографисање у динамичкој фази увиђаја, након помјерања возила или других трагова и предмета са лица мјеста, изоставља се фотографисање положаја ручице мјењача и активирање зрачних јастука у возилу. У кружним или другим видовима раскрсница ширим изгледом лица мјеста не постигне се свеобухватност, на начин да се фотографисање врши из више различитих углова.

17 Активност је реализована у оквиру пројекта „Безбједан град“, кроз сарадњу јединица локалне самоуправе и надлежних министарстава унутрашњих послова.

долази и до саобраћајних незгода.¹⁸ Анализом видео-записа конкретне раскрснице путева, лако се може утврдити одговорност учесника који није поштовао прописе, што уједно омогућава и утврђивање одговорности за проузроковање саобраћајне незгоде. За анализу саобраћајних незгода могу послужити и видео-записи са камера и других видео-система који су постављени на објекте у близини саобраћајних незгода, као оперативни извор информације, који уз примјену процесног закона може послужити као доказ у даљем поступку. Важно је напоменути да се приликом коришћења таквих записа у потпуности захтијева примјена Закона о кривичном поступку¹⁹, како би такав запис имао своју доказну снагу у даљем поступку. Сагледајући претходно наведено, може се истаћи да ће у будућности бити све чешћа примјена система видео-записа приликом анализе саобраћајних незгода.

Као једна од савремених метода која се може примијенити приликом фотографисања лица мјеста је коришћење савремених технологија. Једна од тих су беспилотне летјелице, тзв. дронови. Предност коришћења ових уређаја омогућава фотографисање из висине, што у потпуности приказује свеобухватност лица мјеста затеченог стања, уз што мање могућности постојања субјективности. У пракси полицијских органа, на нашим просторима ови уређаји још увијек нису у примјени, али свакако да би требало бити једна од идеја и програма које је потребно предвидјети и планирати кроз будућност.

3. Ситуациони план – цртеж лица мјеста – када се говори о овом елементу увиђајне документације, прије свега, потребно је разграничити појмове скице лица мјеста и ситуационог плана. Скица лица мјеста представља једноставан, слободноручни, графички приказ затеченог стања на лицу мјеста саобраћајне незгоде. У скицу се уноси цјелокупно затечено стање, све што је мјерено на лицу мјеста и како је мјерено. Скица лица мјеста израђује се током вршења увиђаја на лицу мјеста. Она представља саставни дио сваке увиђајне документације, што подразумева да се израђује током сваког увиђаја саобраћајне незгоде. У зависности од предмета саобраћајне незгоде, свакако да је скица прилог захтјева за покретање прекршајног поступка, односно, прилог извјештаја о кривичном дјелу (саобраћајној незгоди) који се доставља тужилаштву. Као и сваки елемент увиђајне документације, и скица лица мјеста има одређене предности и недостатке. Предности скице су једноставна и брза израда, уношење важних елемената затечених на лицу мјеста, геометријски приказује лице мјеста саобраћајне незгоде, поред фиксирања затеченог стања, приказује и међусобни положај

18 Примјена овога система може се посматрати кроз примјену полицијског овлашћења „надзор и снимање јавног мјеста“ члан 46 Закона о полицији и унутрашњим пословима (Службени гласник Републике Српске број: 57/16, 110/16, 58/19, 82/19, 18/22 – Одлука Уставног суда, 55/23 и 48/24).

19 У случајевима коришћења таквих записа у доказном поступку потребно је поступање сходно Закону о кривичном поступку у погледу одредби који се односе на привремено одузимање предмета, односно добровољну предају предмета, по члану 130 или 130а Закона о кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник Републике Српске број: 53/12, 91/17, 66/18 и 15/21).

трагова и предмета затечених на лицу мјеста, приказује цјелокупан систем мјерења који се предузима током вршења увиђаја, као и друге предности. Као недостатак скице сматра се недовољно посједовање општих података о саобраћајној незгоди, њена вјерност је смањена, с обзиром на то да се израђује – црта слободном руком прије мјерења, не приказује изглед лица мјеста саобраћајне незгоде, изглед оштећења возила, а постоје и други недостаци који се могу појавити. Поштујући основна начела увиђајне документације, цјелокупни недостаци скице лица мјеста могу се превазићи кроз остале елементе увиђајне документације, прије свега, записника о увиђају и фото-документације. Ситуациони план представља цртеж у размјери који вјерније приказује затечено стање на лицу мјеста. Ситуациони план сачињава се на основу претходно сачињене скице лица мјеста. За разлику од скице лица мјеста, ситуациони план сачињава се накнадно у службеним просторијама, користећи разне рачунарске програме.²⁰ У изради ситуационих планова уносе се само најважније мјере које су вршене на лицу мјеста, које су неопходне за анализу конкретног догађаја (Липовац & Нешић, 2024). Највећи дио вјештачења предметне саобраћајне незгоде врши се управо на основу ситуационог плана. Предности ситуационог плана су пропорционално приказивање затеченог стања у размјери, приказивање геометрије саобраћајне површине, затеченог стања, као и међусобног растојања затечених трагова и предмета саобраћајне незгоде. Такође, ситуациони план садржи већу количину информација о предметној саобраћајној незгоди, а који су важни за анализу саобраћајне незгоде. Неки од недостатака су спорија израда у односу на скицу лица мјеста, посједовање посебних лиценцираних рачунарских програма, њиме се не приказује изглед лица мјеста, као и други недостаци. Међутим, као и код скице лица мјеста, наведени недостаци могу се превазићи поштовањем свих начела увиђајне документације, а прије свега, начела усаглашености.

Скица лица мјеста и ситуациони план произлазе из фиксирања лица мјеста који се врши системом мјерења на лицу мјеста саобраћајне незгоде. У пракси се најчешће примјењује ортогонални систем мјерења, који започиње одређивање оријентационог правца, фиксне тачке, затим и других помоћних тачки мјерења, те се протеже кроз цјелокупан систем мјерења на лицу мјеста. Сам систем мјерења на лицу мјеста је веома лак и брз. Како би се скица лица мјеста и ситуациони план могли користити у даљем поступку анализе саобраћајне незгоде, веома је важан избор метода и система мјерења на лицу мјеста. Сваки фиксирани траг у овом елементу увиђајне документације, као и начин на који је то извршено, има значајну

20 Развојем рачунарских програма дошло је и до развоја више програма који се могу користити за израду ситуационих планова. Свакако да је потребно посједовати одређене лиценце за коришћење таквих програма. Проблематика која се појављује у судским процесима је захтјев адвоката – браниоца који затражују приказ лиценцираности програма који је кориштен за израду ситуационих планова, који се користи у доказном поступку. Из тога разлога, пракса неких полицијских станица на подручју Републике Српске је да се ситуациони план као цртеж у размјери израђује ручно, како не би долазило до претходно наведене проблематике у судском поступку.

улогу у доношењу правилне одлуке. Уколико се током фиксирања затеченог стања кроз систем мјерења направе грешке, оне се даље преносе на друге субјекте, вјештаке, тужиоце, судије, односно, на цјелокупан даљи поступак. Управо такве грешке могу бити пресудан фактор код доношења одлуке. На основу наведеног, потребно је стално радити на унапређењу свих елемената увиђајне документације, кроз анализе предмета саобраћајних незгода, уочавање евентуалних грешака, као и пружање препорука за превазилажење проблематике у наредним догађајима (Тешић & Гогоћ, 2012).

За унапређење система мјерења, као и израде скица лица мјеста и ситуационих планова, било би корисно примјењивати и неке од савремених могућности. Прије свега, мисли се на коришћење неких од савремених уређаја. Једна од таквих могућности јесте коришћење тоталних мјерних станица, односно, геометријских уређаја. Ради се о посебним хардверско-софтверским уређајима који се састоје од геометријских теодолита са могућношћу извођења мјерних радњи. Оваквим инструментима омогућава се мјерење различитих удаљености уз помоћ емисије инфрацрвене свјетлости. Свакако да се коришћењем оваквих уређаја, као и избором што већег броја мјерних удаљености добијају веома прецизни резултати. На основу добијених резултата, они се могу користити у изради скица лица мјеста и ситуационих планова. Да би наведено имало свој значај у анализи саобраћајних незгода, свакако да треба бити предвиђено са процесног аспекта, као и са криминалистичке примјене.

4. Службена писмена – остали прилози – подразумевају скуп писаних докумената, односно, записника и других службених писмена састављених о предузетим процесним и другим радњама и мјерама током вршења увиђаја саобраћајних незгода. Прије свега, то су записници о саслушању свједока и испитивању осумњиченог.²¹ У зависности од конкретног предметног догађаја, полицијски службеници предузимају процесне радње саслушања свједока као учесника саобраћајне незгоде и оних који могу дати корисне информације о самом догађају саобраћајне незгоде. Саслушање свједока врши се на основу одредби Закона о кривичном поступку, поштујући начело законитости, а уз примјену одређених криминалистичко-тактичких правила. На околности проузроковања саобраћајне незгоде и основи сумње о почињеном кривичном дјелу или чињењу одређеног прекршаја услед кога је дошло до настанка саобраћајне незгоде, полицијски службеници учесника испитују у својству осумњиченог. Испитивање осумњиченог врши се на основу процесног закона уз примјену криминалистичких правила. О саслушању свједока и испитивању осумњиченог, као предузетим процесним радњама, радњама доказивања, сачињавају се записници који носе своју доказну снагу и прилог су увиђајне документације.

21 Одредбама Закона о кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник Републике Српске број: 53/12, 91/17, 66/18 и 15/21), прописана је обавеза састављања записника о свакој предузетој радњи у току кривичног поступка. Законом је прописана и посебна одредба у погледу сачињавања појединачних радњи доказивања, а једне од тих су и записници о испитивању осумњиченог и записници о саслушању свједока.

Прилог увиђајне документације су сачињене службене забиљешке о запримању обавјештења о саобраћајној незгоди, службене забиљешке о поступању по запримљеном обавјештењу, односно, изласку на лице мјеста, обезбјеђењу лица мјеста и предузимању потребних радњи и мјера, као и службене забиљешке о обавјештавању тужиоца. Оваква службена писмена Законом о кривичном поступку прописана су као скуп списа, као прилози поднесцима и записницима једног кривичног предмета.

Обавеза полицијских службеника је да учеснике саобраћајних незгода подвргну испитивању присуства алкохола у организму, као и у случају постојања сумње и на испитивање присуства опојних дрога или других опојних средстава или лијекова. Испитивање се врши уз помоћ одговарајућих расположивих мјерних уређаја. О испитивању сваког конкретного учесника саобраћајне незгоде (возача/пјешака) сачињава се записник о испитивању возача да ли има алкохола – опојних дрога или психоактивних лијекова у организму, који је прилог увиђајне документације.²² Уколико се током испитивања утврди присуство алкохола у организму код учесника саобраћајних незгода са посљедицама по лица, извршиће се и поступак изузимања узорка крви и урина, у складу са Правилником о начину и поступку узимања узорака на анализу ради утврђивања концентрације алкохола или присуства опојних средстава у (Службени гласник БиХ број: 77/16 и 15/17). Оваква радња врши се спровођењем лица у здравствену установу како би се приступило изузимању узорака криви и урина. Приликом изузимања узорака, обавезно се захтијева присуство полицијских службеника. За изузимање узорка крви и урина ради утврђивања присуства алкохола у организму од учесника саобраћајних незгода узимају се једноструки узорци, док се за утврђивање присуства и алкохола и опојних дрога узимају двоструки узорци. Уколико није могуће извршити изузимање узорка урина од учесника саобраћајне незгоде, врши се изузимање два узорка крви у размаку временског периода од један сат. Уколико од момента настанка саобраћајне незгоде до момента изузимања узорака крви и урина протекне четири и више часова, изузимају се по два узорка крви и урина у временском размаку од један сат. Изузети узорци крви и урина достављају се надлежном органу ради вјештачења, а о њима се заприма налаз и мишљење вјештака. Свакако да су сва службена писмена, као и сам налаз и мишљење вјештака прилог увиђајне документације.²³

22 Дужност полицијских службеника о испитивању учесника саобраћајних незгода у погледу присуства алкохола или опојних дрога и других психоактивних супстанци произлази из члана 159 Закона о основама безбједности саобраћаја на путевима Босне и Херцеговине (Службени гласник БиХ број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13, 8/17, 89/17, 9/18, 46/23 и 88/23), члана 91 Закона о безбједности саобраћаја на путевима Републике Српске (Службени гласник Републике Српске број: 63/11 и 111/21), члана 22 Правилника о начину обављања послова контроле и непосредног регулисања саобраћаја на путевима (Службени гласник Републике Српске број: 122/11) и тачке 54 Инструкције о вршењу увиђаја саобраћајних незгода из 2019. године.

23 Присутна проблематика је сам поступак достављања узорака криви и урина. Према процесном закону за само изузимање узорака потребна је наредба тужиоца за тјелесни

Проблематика која се може појавити у поступку изузимања узорка криви и урина је изузимање само узорка крви, без узорка урина, када није испоштован временски размак у погледу једног сата у случајевима изузимања два узорка како је прописано правилником, када учесници након саобраћајне незгоде конзумирају одређена средства, услед тога што нису били под надзором, затим проблематика у погледу техничких услова, односно, неправилног и непотпуног испуњавања прописаних образаца како од стране полицијских службеника тако и медицинског особља (захтјев и записник о прегледу доктора медицине), а који се достављају уз изузети узорак (Чукић & Радивојевић, 2009).

Један од прилога увиђајне документације је и документација о извршеном ванредном техничком прегледу возила²⁴ која су учествовала у саобраћајним незгодама. Дужност полицијских службеника је да возила која су учествовала у саобраћајним незгодама, на којима је дошло до оштећења виталих склопова и уређаја за кочење и управљање или се наруши геометрија возила искључе из саобраћаја са привременим одузимање потврде о регистрацији о чему се издаје потврда. Потврда о регистрацији враћа се власнику возила након што предочи документацију у којој надлежни орган констатује да је возило технички исправно. О свим претходно наведеним радњама сачињава се одређена документација која се користи у даљем поступку окончања предметне саобраћајне незгоде. На основу ове документације зависи тачно утврђивање фактора настанка саобраћајне незгоде, а који може бити и сам фактор возило.

Приликом вршења увиђаја саобраћајних незгода у којима су учествовала теретна возила која посједују тахограф уређаје, полицијски службеници врше контролу тахографа и изузимање тахографског исписа. О извршеној контроли и изузетом тахографском испису издаје се потврда.²⁵ Значај тахографског исписа приликом анализе саобраћајних незгода огледа се у провјери поштовања законских прописа у погледу радног времена возача, као и остварене брзине кретања возила у моменту саобраћајне незгоде.

Прилог увиђајне документације свакако да је и медицинска документација учесника саобраћајне незгоде. Управо медицинска документација

преглед, а затим наредба за вјештачење у којој се наводи орган који ће извршити вјештачење предметног узорка крви и урина. Често је питање да ли су потребне претходне наредбе или је довољно узорак крви и урина изузети и даље доставити на вјештачење само на основу поменутог правилника којим се наведена област детаљније прописије. За сам доказни поступак битно је посједовање поменутих наредби које издаје надлежни тужилац, а како би се, као саставни дио увиђајне документације, користило као доказ у даљем поступку.

- 24 Члан 231 Закона о основама безбједности саобраћаја на путевима Босне и Херцеговине (Службени гласник број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13, 8/17, 89/17, 9/18, 46/23 и 88/23) и члан 4 Правилника о техничким прегледима возила (Службени гласник Републике Српске број: 33/19).
- 25 Закон о радном времену, обавезним одморима мобилних радника и уређајима за евидентирање у друмском превозу (Службени гласник БиХ број: 48/10 и 66/16) и Правилник о начину обављања послова контроле и непосредног регулисања саобраћаја на путевима (Службени гласник Републике Српске број: 122/11).

може бити извор квалитетације догађаја, односно, посједовање податка о степену повреда што зависи о даљој квалитетацији догађаја као прекршај или кривично дјело.

Поред налаза и мишљења вјештака у погледу посједовања алкохола или других психоактивних супстанци у организму учесника саобраћајних незгода, што је изложено у претходном тексту, прилог увиђајне документације је и налаз и мишљење вјештака у погледу саме предметне саобраћајне незгоде. На основу својих стручних знања, вјештина, метода које примјењује и увиђајне документације која се достави, вјештак даје свој налаз и мишљење у погледу настанка саобраћајне незгоде и одговорности о настанку предметне саобраћајне незгоде.

На основу претходно изложеног у погледу елемената увиђајне документације, може се закључити да се ради о једној специфичној документацији која се разликује у односу на увиђајну документацију других догађаја. Управо таква специфичност подразумијева и значај цјелокупне увиђајне документације, а који је неопходан за цјелокупну анализу саобраћајне незгоде. Оно што је посебно важно и значајно за увиђајну документацију јесу три основна начела и то:

1. Начело објективности – према коме садржај увиђајне документације представља чињенице, односно, све објективно утврђене ствари од стране полицијских службеника приликом поступања у предметном догађају;
2. Начело усаглашености – односи се на појединачну и међусобну усаглашеност садржаја елемената увиђајне документације. Појединачна усаглашеност подразумијева усаглашеност садржаја саставних дијелова одређеног елемента увиђајне документације, без контрадикторних тврдњи. Међусобна усаглашеност подразумијева усаглашеност између свих елемената увиђајне документације. Ово подразумијева суштинску и терминолошку усаглашеност.
3. Начело свеобухватности – повезује се са претходна два начела, а односи се на посједовање и проналазак свих неопходних чињеница у елементима увиђајне документације. Свеобухватност се посматра кроз појединачну и цјеловиту. Појединачна свеобухватност подразумијева да сваки појединачни елемент увиђајне документације обухвати све оно што треба да садржи, односно, оно што је предвиђено да треба садржати. Цјеловита свеобухватност подразумијева да се током вршења увиђаја примјењују све методе фиксирања и да се у документације евидентира све што је значајно за анализу предметне саобраћајне незгоде.

Свакако да у пракси постоје одређена одступања у погледу претходно наведених начела, али се она кроз анализу сваке саобраћајне незгоде могу уочити и представити надлежним субјектима, прије свега, полицијским службеницима, како би се избјегли такви случајеви у наредним предметима увиђаја саобраћајних незгода.

ЗАКЉУЧАК

На основу уводног излагања у погледу значаја саобраћајне дјелатности, као свакодневне људске дјелатности, може се констатовати да саобраћај поред многобројних позитивних карактеристика има и одређене негативне карактеристике. Једна од негативних карактеристика је догађање саобраћајних незгода као облика небезбједности саобраћаја.

У циљу спречавања настанка саобраћајних незгода, очувања и унапређења стања безбједности саобраћаја, задатак надлежних субјеката, прије свега, полицијских органа, јесте спровођење активне и пасивне безбједности саобраћаја. Циљ спровођења активности које подразумева активна и пасивна безбједност саобраћаја огледа се кроз спречавање настанка саобраћајних незгода и смањења тежине посљедица у саобраћајним незгодама које су се догодиле.

Наведени задатак могуће је остварити анализом сваке конкретне саобраћајне незгоде, што има за циљ утврђивање појединачне одговорности и могућности надокнаде штете настале у саобраћајним незгодама. Анализа саобраћајних незгода резултат је рада полицијских органа, односно, полицијских службеника у сваком конкретном догађају, а веже се за увиђај као систем радњи који се предузима на лицу мјеста саобраћајне незгоде.

Као што је познато, а што је истакнуто и у овом раду, увиђај се посматра како са правног – процесног, тако и са криминалистичког значаја, те се са таквог аспекта и захтјева поступање полиције приликом вршења увиђаја саобраћајних незгода.

Радња увиђаја саобраћајних незгода има одређене специфичности. Посебне специфичности захтијевају и другачије поступање приликом вршења увиђаја саобраћајних незгода, од поступања по заprimљеном обавјештењу до евидентирања, односно, сачињавања увиђајне документације. У изложеном дијелу рада може се закључити да су специфичности различите и да захтијевају примјену дјелатности полицијских службеника и са правно-процесног аспекта и са криминалистичког аспекта. Ни један ни други аспект као самостални нису довољни за потпуну и квалитетну анализу саобраћајних незгода.

Сагледајући и практично поступање полицијских службеника приликом вршења увиђаја саобраћајних незгода са аспекта рада полиције Републике Српске, видљиво је предузимање радњи и мјера, њихово документовање кроз правни и криминалистички значај. Може се закључити да постоји одређен ниво и нестручности, непосједовања довољног знања код полицијских службеника која су неопходна за вршење увиђаја саобраћајних незгода. Ово подразумева знања из правне и криминалистичке области. Управо из тога разлога долази до одређене проблематике која је приказана у раду.

Једна од битних ставки у погледу криминалистичкоправног поступања полиције код увиђаја саобраћајних незгода је фиксирање затеченог стања на лицу мјеста и правилна израда свих елемената увиђајне документације. У

раду је видљиво да сваки елемент увиђајне документације на одређен начин има и процесни и криминалистички значај, чиме га представља у правом смислу оним што се треба и може користити у даљем поступку. Оно што се захтијева приликом израде увиђајне документације је поштовање основна три начела и што боља стручност приликом њене израде, како би се избјегли недостаци који могу утицати на анализу незгоде и доношење одређених одлука.

ЛИТЕРАТУРА

- Бејатовић, С. & Говедарица, М. (2015). *Полиција у кривичном поступку*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Ганија, Х. (2004). Улога и задаци првог полицајца на мјесту догађаја. *Криминалистичке теме*, 1-2(2004), 85-92.
- Липовац, К. & Нешић, М. (2024). *Увиђај саобраћајних незгода – мернографичка обрада*. Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
- Липовац, К. & Нешић, М. (2024). *Увиђај саобраћајних незгода – саобраћајна трасологија*. Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
- Липовац, К., Јовановић, Д. & Нешић, М. (2024). *Основе безбедности саобраћаја*. Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
- Липовац, К. (2007). *Безбједност саобраћаја*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Липовац, К., Вујанић, М., Обрадовић, Д. & Нешић, М. (2018). *Увиђај саобраћајних незгода за јавне тужиоце и саобраћајну полицију*. Београд: Правосудна академија.
- Марић, М. & Саламадија, М., (2014). Утврђивање чињеничног стања код увиђаја саобраћајних незгода. *Безбједност–Полиција–Грађани*, 1-2/14, 233-243.
- Mátyás, S., Traub, Z., & Major, R. (2025). Sopiana accident prevention software. In P. Čeranić (Ed.), *Zbornik radova: V Međunarodni naučni skup pod nazivom „Savremeni izazovi i prijetnje bezbjednosti“* (pp. 320–328). University of Banja Luka.
- Министарство унутрашњих послова Републике Српске. (2019). Инструкција о вршењу увиђаја саобраћајних незгода.
- Министарство правде Републике Српске и Министарство унутрашњих послова Републике Српске. (2023). Упутство о поступању тужиоца и овлашћеног службеног лица у откривању кривичног дјела, починиоца и спровођењу истраге.
- Пантазијевић, С. (2000). *Безбедност саобраћаја*. Београд: Полицијска академија.
- Пена, У. (2010). *Криминалистика*. Источно Сарајево: Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву.
- Пијетловић, Д. (2010). Основни фактори који доводе до настанка саобраћајних незгода. *Безбједност–Полиција–Грађани*, 3-4/10, 549-557.

- Симовић, М., Јовашевић, Д. & Симовић, В. (2015). Кривичноправна заштита јавног саобраћаја у Републици Српској. *Зборник радова IV Међународна конференција „Безбједност саобраћаја у локалној заједници“*. Бања Лука: Агенција за безбједност саобраћаја Републике Српске.
- Симовић, М. & Симовић, В. (2013). *Кривично процесно право – увод и општи дио*. Бихаћ: Правни факултет Универзитета у Бихаћу.
- Службени гласник Републике Српске број: 53/12, 91/17, 66/18 и 15/21 (Закон о кривичном поступку Републике Српске).
- Службени гласник Републике Српске број: 64/17, 104/18 – Одлука Уставног суда Републике Српске, 15/21 и 73/23 (Кривични законик Републике Српске).
- Службени гласник БиХ број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13, 8/17, 89/17, 9/18, 46/23 и 88/23 (Закон о основама безбједности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини).
- Службени гласник Републике Српске број: 63/11 и 111/21 (Закон о безбједности саобраћаја на путевима Републике Српске).
- Службени гласник Републике Српске број: 57/16, 110/16, 58/19, 82/19, 18/22, 55/23 и 48/24 (Закон о полицији и унутрашњим пословима).
- Службени гласник БиХ број: 48/10 и 66/16 (Закон о радном времену, обавезним одморима мобилних радника и уређајима за евидентирање у друмском превозу).
- Службени гласник број: 122/11 (Правилник о начину обављања послова контроле и непосредног регулisaња саобраћаја на путевима).
- Службени гласник БиХ број: 77/16 и 15/17 (Правилник о начину и поступку узимања узорaka на анализу ради утврђивања концентрације алкохола или присуства опојних средстава у организму).
- Службени гласник Републике Српске број: 33/19 (Правилник о техничким прегледима возила).
- Тешић, М. & Гогић, Н. (2012). Препоруке за примјену система мерења на лицу места саобраћајне незгоде. *Зборник радова XI Симпозијума „Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању“*, Златибор. Београд: Саобраћајни факултет.
- Цвијан, М. & Трифуновић, М. (2012). Значај фотографисања за анализу саобраћајних незгода. *Зборник радова XI Симпозијума „Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању“*, Златибор. Београд: Саобраћајни факултет.
- Чукић, Д. & Радивојевић, Н. (2009). Проблеми код утврђивања алкохолисаности код учесника у саобраћају. *Зборник радова – Саветовање на тему саобраћајне незгоде*. Златибор: ИПЈ.

ЗНАЧАЈ ТЕРМОЕЛЕКТРАНА КАО ДИЈЕЛА ЕНЕРГЕТСКЕ КРИТИЧНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2501067S	COBISS.RS-ID 143294209	УДК 621.311.22:351.78(497.6)
---------------------------------	------------------------	------------------------------

Жељко Симић¹

Електране Станари, (ТЕ Станари), Република Српска, БиХ

Драгиша Јуришић

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ

Апстракт: Рад анализира термоелектране као кључни дио критичне енергетске инфраструктуре, са посебним освртом на ситуацију у Републици Српској и Босни и Херцеговини (БиХ). Полазећи од универзалних дефиниција критичне инфраструктуре, рад наглашава специфичан значај енергетског сектора, посебно у земљама Балкана, гдје термоелектране чине окосницу електроенергетског система, обезбјеђујући највећи дио електричне енергије. Циљ рада је указати на неопходност препознавања и адекватне заштите термоелектрана као виталних објеката чији би прекид рада имао каскадне и катастрофалне посљедице по економију, друштво и националну сигурност. У раду су коришћене методе анализе садржаја, анализа релевантне законске и стратешке документације, као и компаративна анализа модела заштите критичне инфраструктуре у земљама региона и Европске уније. Такође, у раду се детаљно разматрају законски оквири у БиХ, Републици Српској, Србији, Хрватској, Црној Гори и Европској унији, који препознају енергетику као приоритетан сектор критичне инфраструктуре. Анализирају се врсте пријетњи и ризика којима су термоелектране изложене, укључујући природне катастрофе, кибернетичке нападе, унутрашње пријетње, физичке нападе и техничко-технолошке грешке а посебна пажња посвећена је феномену „blackout” и његовим посљедицама. Закључно, рад предлаже свеобухватне мјере заштите термоелектрана, укључујући физичку, техничку и сајбер заштиту, истичући потребу за интегрисаним приступом и јачањем регулаторног оквира у циљу осигуравања стабилности и безбједности електроенергетског система.

Кључне ријечи: термоелектране, критична инфраструктура, енергетска сигурност, Република Српска, БиХ, заштита критичне инфраструктуре, blackout.

1 Аутор за кореспонденцију: Жељко Симић, МА, Електране Станари, Термоелектрана Станари, Република Српска, БиХ. Имејл: zeljko.simic@gmail.com

УВОД

У последње вријеме, много се спомиње и анализира критична инфраструктура у готово свим државама. Ипак, да би знали шта одређену инфраструктуру чини критичном, потребно је процијенити њену критичност (Јуришић, 2022: 65). Постоји више дефиниција критичне инфраструктуре, али се све оне, у принципу, односе на средства и имовину, која је кључна за неометано функционисање економије и друштва (Шкоро & Атељевић, 2015: 192). Критична инфраструктура обухвата поједине институције јавног и приватног сектора, канале дистрибуције и „мреже” особа и информација које гарантују несметан и континуиран проток људи, роба, сервиса, услуга, што је кључно за стабилност економског, социјалног и безбједносног система земље (Јаковљевић & Гачић, 2012: 280). Према одређивању Уједињених нација, под критичном инфраструктуром подразумева се инфраструктура која се састоји од физичких и информационих технолошких објеката, мрежа, служби и материјалних добара који, уколико буду урушени или уништени, могу имати озбиљан утицај на здравље, безбједност, благостање или ефикасно функционисање власти (Гачић & Шећеров, 2012: 161). Између осталог, циљ овог рада је да скрене пажњу на најбитнији дио критичне инфраструктуре а то је енергетика, односно, у овом раду, фокус ће бити на енергетској инфраструктури, тачније на термоелектранама, као дијелу те инфраструктуре. Енергетска инфраструктура представља сервис управљања енергијом и транспорт те исте енергије до крајњег корисника (Јовичић, 2022: 111). Још прецизније, произлази да је то скуп свих објеката, система и мрежа који су неопходни за производњу, пренос, дистрибуцији али и складиштење електричне енергије. То значи да је квалитетна преносна и дистрибуцијска мрежа, како на националном тако и на локалном нивоу, кључна за сигурну опскрбу електричном енергијом (Гело, 2022: 183). У Републици Српској, као и у цијелој БиХ, термоелектране обезбјеђују, тј. производе највећи дио електричне енергије, па је због тога, акценат у овом раду дат на термоелектране као дио критичне инфраструктуре са освртом на Републику Српску и БиХ што је и циљ овог рада, као и да укаже на важност термоелектрана као дијела енергетске критичне инфраструктуре.

Структура рада подијељена је у више тематских цјелина. Након увода, у другом дијелу рада анализирају се нормативни и стратешки оквири који дефинишу критичну инфраструктуру у Републици Српској, БиХ и региону. У сљедећој цјелини разматра се положај термоелектрана као дијела енергетске критичне инфраструктуре, затим се анализирају ризици и пријетње којима су ови објекти изложени. Завршни дио рада доноси закључке и приједлоге мјера за унапређење заштите термоелектрана.

ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА ЗА КРИТИЧНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ

У БиХ не постоји јединствен закон на државном нивоу који се односи на заштиту критичне инфраструктуре па је ова област регулисана законским и подзаконским актима на нивоу ентитета. Тако је у Републици Српској, према члану 3 Закона о безбједности критичних инфраструктура (Службени гласник Републике Српске, број: 58/2019), на првом мјесту сектор, из којих се одређује критична инфраструктура, индустрија, енергетика и рударство (производња, укључујући улазне ресурсе, објекте, системе за пренос, складиштење, транспорт производа, енергената и енергије, системе за дистрибуцију). У Федерацији БиХ је тренутно урађен преднацрт Закона о заштити критичне инфраструктуре за Федерацију БиХ (Службене новине Федерације БиХ, број: 3/2023), гдје су, према члану 7, дефинисани сектори и подсектори из којих се одређује критична инфраструктура гдје се, такође, на првом мјесту налази, као и у Републици Српској, индустрија, енергетика и рударство. У Србији је, према члану 6 Закона о критичној инфраструктури (Службени гласник Републике Србије, број: 87/2018), на првом мјесту енергетски сектор у којем се врши идентификација и одређивање критичне инфраструктуре. У Хрватској су, према члану 4 Закона о критичним инфраструктурама (Народне новине Републике Хрватске, број: 56/2013), одређени сектори националних критичних инфраструктура који су од националних важности, а на првом мјесту је енергетски сектор. У Црној Гори, према члану 9 Закона о одређивању и заштити критичне инфраструктуре (Службени лист Црне Горе, број: 72/2019), сектори критичне инфраструктуре су области у којима се врши идентификација и одређивање критичне инфраструктуре, а на првом мјесту је енергетика. Када је у питању Европска унија (EU), критична инфраструктура је регулисана Директивом Европског парламента и Вијећа – 2022/2557/EZ о отпорности критичних субјеката и о стављању ван снаге Директиве Вијећа 2008/114/EZ (Службени лист Европске уније, L 333/164), и то је, у ствари, начин дефинисања европске критичне инфраструктуре, која се на првом мјесту односи на сектор енергије а подсектор је електрична енергија, гдје је тај подсектор критичне инфраструктуре дефинисан као инфраструктура и објекти неопходни за производњу и пренос електричне енергије. Значи, заштита критичне инфраструктуре је дефинисана као стратегија, политика и спремност да се заштити, спријечи, а када је то потребно, и одговори на нападе на кључне инфраструктуре (Lewis, 2006: 8).

ЕНЕРГЕТИКА КАО ДИО КРИТИЧНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ

Енергетика је током последња два вијека била и остала покретач и кључни фактор економских промјена и кичма привредног развоја сваке земље. Земље које су имале највећи економски раст и оствариле најбржи

технолошки напредак, биљежиле су и највеће повећање производње и потрошње енергије (Бањац et al., 2017). За енергетику се често користи дефиниција да је то област привреде која се бави производњом, преносом и дистрибуцијом енергије и енергената (Ралић, 2016: 59). Енергија је основа економског и технолошког просперитета сваке земље. У сваком друштву, потреба за енергијом је велика, а што је друштво развијеније, та потреба је израженија. Управо зато, политика у области енергетике спада у ред најважнијих стратешких питања савремених друштава – како појединачних држава, тако и међународне заједнице, савеза и односа на којима почива (Ђеранић & Сикимић, 2019: 4). Енергетски сектор је специфичан и вјероватно најбитнији дио укупне критичне инфраструктуре јер од њега зависи функционисање осталих сектора критичне инфраструктуре. Осим тога, функционисање енергетског сектора све више поклања пажњу примјени активнијег начина у приступу осигурања већег степена сигурности снабдијевања енергијом потрошача (Миловановић, 2011: 194). У нашем региону влада мишљење да једино електричну енергију можемо произвести квалитетно и да смо једино том „робом“ конкурентни са осталим развијеним земљама у Европи и свијету. Из овог можемо закључити да је у земљама Балкана, производња електричне енергије веома важан привредни фактор, ако не и на првом мјесту по важности када су у питању привредни потенцијали и сам опстанак тих држава.

Безбједност електроенергетског система као појам представља способност система да без већих посљедица поднесе неке непридвиђене, али вјероватне поремећаје у електроенергетском систему (Самарџић & Крсман, 2011: 231). Другим ријечима, принцип безбједности снабдијевања енергијом је једна од најбитнијих ставки енергетских политика свих земаља свијета. Без обзира на ниво развијености земље, енергетски сектор је увијек међу кључним гранама економског и уопште националног напретка (Митровић & Милосављевић, 2011). Из тог разлога, енергетски сектор, у свим наведеним државама, спада у критичну инфраструктуру и то је дефинисано у националним законима гдје је енергетски сектор у самом врху листе критичних инфраструктура свих балканских држава. Ипак, постоји одређена разлика и енергетска безбједност се различито разматра у земљама које су већински потрошачи и земљама већинским произвођачима (Симић, 2015: 12). Синтагму енергетска безбједност неопходно је сагледати кроз двије основне ријечи: енергетика (енергетски, енергетска) и безбједност (Симић, 2012: 19). Енергетска безбједност обухвата широк спектар сложених и различитих (гео)политичких, економских, безбједносних, војних и технолошких трендова, што је и разлог да се објашњава сложеницама или прилагодљивим појмовима, с аспектом на ријечи енергетска, односно, енергетика и безбједност (Бајагић, 2012: 306). Енергетска безбједност, као важан дио националне безбједности модерне државе, мора функционисати тотално на територији државне територије, гдје значајно мјесто мора имати локална заједница (Гађиновић, 2014: 9).

Према дефиницији Свјетског енергетског савјета, енергетска безбједност подразумева стање доступности енергената у количини и квалитету неопходним постојећим економским условима. Сходно томе, долазимо до закључка да је енергетска безбједност сфера друштвених односа која је посебно значајна за одржање свеукупне стабилности, како на унутрашњој тако и на међународној политичкој, економској и војно-безбједносној сцени (Стајић, 2015: 399). Дакле, констатација је да је критична енергетска инфраструктура она инфраструктура чије би прекидање рада, хаварије или потпуно уништење имало негативан ефекат на функционисање најбитнијих социјалних функција и уопште безбједност становништва.

Термоелектране као дио енергетске критичне инфраструктуре

У Републици Српској, односно, БиХ и Србији, енергетски сектор је дио критичне инфраструктуре и то је законски регулисано. Ипак, није тачно дефинисано да ли су термоелектране дио тих критичних инфраструктура. Приликом утврђивања чињенице, да ли термоелектране испуњавају захтјеве да буду одређене као дио енергетске критичне инфраструктуре у Републици Српској, односно, БиХ и Србији, морају се сагледати и утврдити следећа мјерила уколико би дошло до обуставе рада или потпуног уништења термоелектране:

1. колики је утицај на функционисање и безбједност регије и цијеле државе,
2. колико се нарушава свакодневни уобичајени живот становништва регије или цијеле државе,
3. колики је утицај на јавност,
4. које и колике су економске посљедице за регију и државу,
5. колика је могућност преласка на друге изворе енергије (транзиција ка обновљивим изворима енергије),
6. које и колике су еколошке посљедице.

Производња електричне енергије у термоелектранама

Термоелектране су веома значајне за економски развој у земљама Балкана а када је у питању БиХ и Србија, можемо истаћи да су оне кичма електроенергетског система. Основни циљ у сектору електричне енергије свих земаља па тако БиХ и Републике Српске је да обезбиди планску и стабилну производњу електричне енергије и трајно и квалитетно снабдијевање потрошача електричном енергијом (Гламочић, 2011). Термоелектране су веома комплексна постројења која производе електричну енергију и та постројења су кључна за енергетску сигурност Републике Српске и БиХ. Та постројења производе електричну енергију из топлотне енергије која је садржана у одређеној врсти горива па, према врсти горива, термоелектране могу бити на чврсто гориво (угаљ), течено гориво (нафта, мазут) и гасовито гориво (природни гас). При томе, термоелектране на течна и гасовита

горива су еластичнија, једноставнија и јефтинија у односу на она са чврстим горивом, са далеко повољнијим утицајем на животну средину. Ипак, у условима БиХ, течна и гасовита горива су увозна и скупа, па су изграђене и планиране термоелектране предвиђене на чврсто гориво (Миловановић, 2011: 100). У БиХ, инсталисани производни капацитети су 1.774,5 MW електричне енергије, гдје од тога у 2024. години, термоелектране на угаљ производе 1.190 MW електричне енергије или 72.68%². Може се видјети да су термоелектране у БиХ већински произвођачи електричне енергије и то захваљујући, прије свега, угљу, због кога је за сада БиХ енергетски независна. Тачније, у БиХ егзистира пет термоелектрана на угаљ (Тузла, Какањ, Гацко, Угљевик и Станари). Прве четири термоелектране су у већинском државном власништву и оне производе електричну енергију у БиХ, док је термоелектрана Станари 100% у приватном власништву и нема обавезу снабдијевања потрошача у БиХ, па тако сву произведену електричну енергију извози у иностранство, тако да се почетком рада термоелектрана Станари, додатно повећао термопортфељ, но потребно је нагласити како термоелектрана Станари, према Уговору о концесији, нема обавезу снабдијевања домаћег конзума.

Као што је наведено, од пет термоелектрана, колико их има у БиХ, у Републици Српској егзистирају три термоелектране са снагом од 300MW, а то су Угљевик, Гацко и Станари. Све три наведене термоелектране се снабдијевају угљем из властитих рудника.

Табела 1: Основне информације о термоелектранама у Републици Српској

Карактеристика	ТЕ Гацко	ТЕ Станари	ТЕ Угљевик
Локација	Гацко, РС/БиХ	Станари, РС/БиХ	Угљевик, РС/БиХ
Година пуштања у рад	1983	2016	1985
Инсталисана снага (MW)	300	300	300
Врста горива	Лигнит	Лигнит	Лигнит
Власник	У Власништву ЈП Електропривреде Републике Српске	Приватна компанија 100%	У Власништву ЈП Електропривреде Републике Српске
Просјечна годишња производња (MWh)	1,168,235	2,219,440	1,560,000
Извор / web site	www.ritegacko.com	www.e-stanari.net	www.riteugljevik.com

Према подацима Електропривреде Србије (ЕПС), у термоелектранама произведе се око 70% електричне енергије, док се око 30% добија из 16 хидро-

2 За разлику од већине држава у Европи, у БиХ се константно производи највише електричне енергије у термоелектранама на угаљ. Захваљујући ТЕ на угаљ, БиХ годинама има једну од најнижих цијена електричне енергије у Европи.

електрана³. У Хрватској је ситуација доста другачија, па је у 2024. години НЕР група располагала са 20,29 GWh произведене и купљене електричне енергије а од тога у хрватским термоелектранама је произведено 3.612 GWh електричне енергије или 18%⁴. У Сјеверној Македонији су још увијек највећи произвођачи електричне енергије термоелектране, тако да је у 2024. години њихов удио био 58.3% од укупно произведене електричне енергије (Serbia Energy, 2024).

Одрживост електроенергетског система у цијелом свијету, па тако и у нашој регији је веома значајно, а пошто термоелектране у БиХ и Србији производе више од 2/3 електричне енергије, онда је видљиво колико су та постројења значајна за ове двије државе.

Енергетски напредак земаља цијеле Европе годинама је био заснован на фосилном гориву а посебно на угљу. Иначе, највећи произвођачи угља а посебно лигнита, у Европи су Њемачка, Пољска и Србија (изузимајући Турску), посматрајући 2020. годину (Јованчић, Игњатовић & Ђенадовић, 2022). Данас у ЕУ, иако се биљежи пад производње електричне енергије у термоелектранама, услед великог улагања у обновљиве изворе енергије, и даље постоји значајан дио који се производи у њима. У ЕУ, у 2022. години, 38% електричне енергије произведено је из обновљивих извора енергије (Harrison, 2023). Чак 1248 округа од свеукупно 3141 округа у САД имају термоелектране на фосилна горива и запошљавају директно масу од 157 хиљада људи (Energypress.net, 2020). Послије свега, долази се до закључка да се енергетска остварења већине земаља у свијету и даље темеље на фосилним горивима која се користе у термоелектранама.

ПРИЈЕТЊЕ КОЈИМА МОГУ БИТИ ИЗЛОЖЕНЕ ТЕРМОЕЛЕКТРАНЕ

Уопштено, рањивост енергетског система огледа се у сљедећим карактеристикама (Spellman & Bieber, 2010: 179):

- компоненте и инфраструктура енергетског система раширени су по цијелој земљи,
- велики дио опреме и механизације су гломазне и тешко их је замијенити у кратком временском периоду,
- опрема за пренос енергената је отворена и широко распрострањена, нпр. електрични стубови,
- велики број енергетских система се надгледају и користе незаштићеним мрежним системима,

3 Србија, као и БиХ, и даље производе највише електричне енергије у термоелектранама на угљ.

4 За разлику од БиХ и Србије, Хрватска увози електричну енергију. Према подацима НЕР-а, Хрватска је у 2024. години увезла 6,269 GWh или 31% од укупног удјела извора електричне енергије (НЕРОPSKRBA, 2025).

- рад линијских запосленика на заштити инфраструктуре, умјесто професионалних стручњака за заштиту.

У термоелектранама се произведе највише електричне енергије у свијету, што их ставља на прво мјесто када је у питању енергетска критична инфраструктура, али, осим тога, то су могуће опасна постројења, чије би хаварије имале негативни утицај у регионима у којима су смјештене, па чак би могле да се негативно одразе на безбједност и квалитет живота у цијелој држави. Без обзира да ли се ради о могућем отказу система, утицају природе, физичком нападу на објекат или сајбер нападу на информатичко-комуникациони систем, основна претпоставка са становништа енергетске безбједности је да су то догађаји који се не могу предвидјети с великом вјероватноћом (Симић, 2012: 79). Било какав насртај на термоелектране, осим што би имао економски утицај, могао би довести и до каскадних посљедица, као што су еколошке или социјалне катастрофе. Ова постројења су примамљиви објекти за оне који желе направити пометњу у функционисању електроенергетског система. У многим државама, термоелектране су у епицентру свих врста и облика угрожености а у последње вријеме, услед енергетске кризе у свијету, угроженост ових енергетских постројења је у порасту. Последњи рат у Украјини је показао колико су заиста важне термоелектране за енергетски систем и за уопште функционисање државе и колико је битно да све термоелектране остану сигурне.

Већ је наведено да су у Републици Српској све три термоелектране снаге по 300MW, што је за наше услове прилично велика снага, али све три наведене термоелектране су са по једним генератором паре (једним блоком) и уколико дође до испада (отказа) једне од термоелектране, аутоматски долази до нестабилности цијелог енергетског система у Републици Српској. Слична је ситуација и у цијелој БиХ, па због тога можемо рећи да су термоелектране у БиХ међу најважнијим објектима критичне инфраструктуре. Мада су оне заштићене много више него прије, ипак могући напади на термоелектране су све више „савременији”, поготово када су у питању сајбер напади. Безбједност функционисања енергетског система и његове пратеће енергетске опреме одређена је бројем различитих (по својој природи) фактора, као што су конструкција, квалитет коришћених материјала, технологија израде, квалитет монтаже, услови опслуживања и експлоатације, квалитет паре и слично (Миловановић, 2011: 52). Шема поузданости сложеног термоенергетског система у општем случају своди се на везу његових најважнијих елемената: парног котла, цјевовода паре (паровода), измјенивача топлоте, парне турбине, електричног генератора и напојних пумпи (Миловановић, 2011: 52). То значи да отказ било којег од наведених елемената доводи до прекида рада термоелектране. Пријетње ка термоелектранама, као једном од најважнији дијелова енергетског сектора су:

- природне катастрофе и непогоде (земљотреси, поплаве, клизишта, пожари),
- кибернетичке пријетње (виртуелни/сајбер напади на DCS системе и податке),

- унутрашње пријетње (запослени или спољни сарадници – извођачи радова),
- физички напади (физичка угрожавања сигурности, директни терористички напади),
- грешке у функционисању система термоелектране (људски фактор или техничко-технолошке грешке).

Посљедице природних катастрофа по људе, њихова материјална добра (критичне инфраструктуре) и околину могу бити примарног и секундарног карактера. Тако, нпр. посљедице земљотреса примарног карактера изазване подрхтавањем тла су разни видови рушења објеката (критичне инфраструктуре), док су посљедице секундарног карактера повезане са изазивањем клизишта, цунамија и разних пожара (Цветковић, 2014: 1283). Природне катастрофе које највише могу угрозити термоелектране у БиХ и Србији су земљотреси и поплаве, чије дејство смо осјетили много пута у великој разорности која је довела до оштећења и обуставе рада термоелектрана. Најбољи примјер је катастрофална поплава из 2014. године, која је погодила термоелектрану Никола Тесла у Обреновцу, када је цијела Србија могла остати без електричне енергије.

Термоелектране, као дио критичних инфраструктурних система су све чешће мета кибернетичких атака, што може довести до катастрофалних испада, попут ометања у производњи електричне енергије, угрожавања безбједности у раду постројења али и до потпуне обуставе цијелог блока или више блокова (уколико термоелектрана има два или више блокова). Неовлашћен приступ подацима, као и разни софтвери заражени вирусима, такође могу изазвати велику штету у функционисању свих интегрисаних система у термоелектрани.

Пошто су термоелектране углавном у државном власништву, а код нас постоји велика међустраничка и синдикална подјела, морамо узети у обзир да постоји могућност физичких напада на термоелектране или штрајкова изазваних од стране „супарничке политичке опције од оне која је тренутно на власти“. Запослени радници у термоелектранама или радници који обављају послове као спољни сарадници и имају приступ опреми и системима унутар термоелектране, могу да направе саботажу јер они најбоље знају „најслабија али уједно и кључна мјеста“ на термоелектранама. Осим тога, преступничко и неморално понашање запослених који не поштују норме и правила понашања у термоелектранама могу да изложе организацију одређеним пријетњама. То су, углавном, крађе као и неодговорно понашање и однос према другим запосленим, опреми и уопште имовини.

Физички напади на термоелектране могу укључивати бомбашке и терористичке нападе, гдје би ти напади наносили велику директну штету на термоелектране а индиректну штету у тој регији, па чак и цијелој држави. Најбољи примјер за ово је рат у Украјини, гдје се било које оштећење или уништење термоелектране представља као „успјех у рату против непријатеља“.

Грешке у функционисању система до којих доводи људски фактор (запослени у термоелектранама) су лоше организовање радних активности

унутар система управљања, грешке руковоаца и лоша координација међу запосленим. Осим тога, могу се појавити грешке у софтверу који се користи, гдје може доћи до отежаног рада или потпуног отказа машина и друге опреме на термоелектрани.

Blackout – распад енергетског система

Blackout или распад енергетског система је степенасто искакање из погона неколико различитих извора електричне енергије у једном систему, чиме долази до потпуног колапса цјелокупног енергетског система. Значи, blackout је ситуација када на ширем географском простору (нека регија, цијела држава или чак велики дио континента), у дужем временском интервалу, дође до прекида напајања електричном енергијом. То може бити узроковано кратким спојем, преоптерећеном електричном мрежом а најчешће оштећењем електричних водова због лошег времена, нпр. олује или велике количине снијега, па тако долази до пада стабала или објеката који могу покидати или оштетити електро водове. За разлику од прекида струје, који траје само тренутак прије враћања електричне енергије, blackout је озбиљнији нестанак струје који може трајати од једног сата па до неколико дана, па чак и седмица.

Најбољи примјер је blackout који се десио у јуну 2024. године у југо-источној Европи и када је дошло до потпуног колапса система у неколико држава (Грчка, Албанија, Црна Гора, БиХ и Хрватска). Тада је због оштећења електричних водова у Албанији каскадно дошло до испада погона више различитих извора електричне енергије у цијелом електроенергетском систему (ЕЕС). Два различита и независна кратка споја догодила су се на високонапонској мрежи цијелог региона у року од мање од 15 минута, оба због скраћене удаљености вегетације од електричних водова (ENTSO-E, 2025: 132). Анализа показује да је јасан узрок искакања била вегетација која није била резана (чишћена) у складу са оперативним ограничењима (пошто су електрични водови директно одређени расположивим простором). Главни разлог за то је био потцјењивање ризика од кратког споја и озбиљности ситуације. Ови инциденти су били почетни фактори цијелог инцидента. Осим овог догађаја, треба споменути blackout који се десио дана 28. априла 2025. године, у 11.33 часова, када се догодио нестанак струје у Шпанији и Португалу, што је резултирало широким прекидом у снабдијевању електричном енергијом на Иберијском полуострву. Нека подручја у Француској близу границе такође су била погођена, мада на веома кратак период (ERSExplica, 2025). Прекид је, према извјештајима европских енергетских тијела, изазван атмосферским сметњама које су утицале на високонапонску мрежу, што је изазвало ланчану реакцију и прекид синхронизације у електроенергетском систему⁵.

5 Blackout на Иберијском полуострву се десио због ријетког атмосферског феномена познатог као индукована атмосферска вибрација. Индукована атмосферска вибрација

ЗАШТИТА ТЕРМОЕЛЕКТРАНА КАО ДИЈЕЛА КРИТИЧНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ

Пошто постоје многе врсте критичних инфраструктура, онда се све морају узети у обзир када се планира заштита критичне инфраструктуре. То подразумијева све државне нивое, секторе и објекте највећег значаја за не-сметано функционисање државе. Ако само један од тих нивоа није успио да препозна и заштити своју критичну инфраструктуру, то би могло довести до катастрофе, јер је критична инфраструктура међусобно повезана и зависна једна од друге (Чемерин & Трут, 2010: 33). Критична инфраструктура у својој основи има каскадни утицај. Ова инфраструктура је саставни дио мреже у којој постоји велики степен повезаности сектора у мрежи (Јуришић, 2022: 65).

Ако се сагледа критична инфраструктура као дио националне безбједности, онда се може рећи да национална безбједност као концепт подразумијева оптимално функционисање одређених система и институција критичне инфраструктуре, без којих опстанак државе, национални опстанак, физичко самоодржање, територијални интегритет, политичка самосталност и минимални услови за живот грађана нису могући (Алиспахић, Ковачевић & Корајлић, 2015: 477). Заштита критичне инфраструктуре може се сагледати кроз три стратешка циља и то: превенција напада на критичну инфраструктуру, смањење рањивости (повредивости) критичне инфраструктуре и минимизирање штете и времена опоравка критичне инфраструктуре (Амићић & Сикимић, 2024: 67). У термоелектранама, као дијелу критичне инфраструктуре, сви њени дијелови интегрисаног система морају бити тако организовани да су потпуно заштићени и безбједни. Заштита објеката који се безбједносно штите предузима се у склопу јединственог система заштите, сходно позитивним прописима и обухвата усклађену дјелатност свих органа и служби безбједности, као и других субјеката који учествују у заштити, а која предузимају свака у оквиру своје надлежности, одговарајуће радње и мјере у циљу потпуније заштите објеката (Николић, Ковач & Митић, 2018: 176).

Било какво угрожавање режима рада термоелектране се може спријечити или ублажити са формирањем функционалног система заштите и спасавања запослених, простора, имовине али и самог пословања термоелектране. Тај систем заштите и спасавања треба да буде тако организован да унаприједи пословање и осигура безбједност запослених и имовине термоелектране. Основне карактеристике тог система су:

- у оквиру овог система морају бити израђени планови који се спроводе (у складу са државним и локалним законима – ЈЛС на којој се термоелектрана налази),

настаје када вјетар или нагле промјене температуре изазову осцилације у високонапонским водовима. Ако фреквенција тих осцилација одговара природној фреквенцији водича, може доћи до резонанце, што резултује појачаним вибрацијама. Ове вибрације могу узроковати механичка оштећења или поремећаје у преносу електричне енергије.

- сви запослени треба да буду упознати са овим системом.

Значи, одговорност менаџмента сваке термоелектране је да, кроз систем заштите, обезбједи максималну заштиту и, у складу са законским обавезама, спроведе све активности и мјере на обезбјеђењу запослених, материјалних средстава и самог пословања термоелектране.

Заштита термоелектрана је веома комплексна и она обухвата:

- физичку заштиту,
- техничку заштиту,
- кибернетичку (сајбер) заштиту.

Физичка заштита подразумијева оградe и баријере, системе видео-надзора, расвјету, контролу приступа, сензоре и детекторе улаза у термоелектрану, запослене раднике у обезбјеђењу, агенције за безбједност и друге мјере како би се спријечили неовлашћени улази, саботаже и терористички напади. Физичка и техничка заштита су углавном повезане јер физичко обезбјеђење термоелектране користи видео-надзор, рампе, сензорске детекторе, уређаје за контролу и заштиту приступа објекту (бар-код картице) и др. У случају непосредне опасности и у кризној ситуацији узрокованој природном непогодом или другом несрећом спроводе се појачане мјере безбједности у дијелу физичко-техничке заштите у термоелектрани а које спроводи обезбјеђење (Симић, 2025: 50). Има неколико основних планова и стратегија који се користе за физичку заштиту термоелектрана а то су:

- високе бетонске или металне ограде које окружују цијелу термоелектрану,
- сензори покрета, инфра-црвене зраке које детектују покушаје прескакања или пробијања ограде,
- јака расвјета цијелог периметра термоелектране, која омогућује јасну видљивост и одвраћа потенцијалне пријетње,
- обучени чувари патролирају периметром и контролишу улазак у термоелектрану.

Техничка заштита укључује системе противпрепадне заштите, противпожарне системе (системе јављања пожара), системе за откривање цурења опасних и штетних гасова, заштиту од пренапона (заштита од струјног удара и атмосферских пражњења), видео-надзор, употреба различитих детектора и сензора и друге мјере како би се спријечиле несреће и штете. То значи да готово све термоелектране користе своје „алате” ради контроле приступа као и сопствене заштите од нежељених улазака. Осим тога, ови „алати” се могу користити и за праћење свих лица, који се налазе у сваком моменту у свим просторијама на термоелектрани. Један од тих алата је кориштење дронова. Дронови опремљени камерама високе резолуције омогућују надзор цијелог простора термоелектране, укључујући тешко доступна подручја. Такође, дронови опремљени сензорима покрета и алармима могу се користити за надзор периметра термоелектране и рано откривање покушаја неовлашћеног уласка. То повећава сигурност цијелог постројења и смањује ризик од крађе или саботаже. У случају пожара, експлозије или друге хитне ситуације, дронови се могу брзо упутити на мјесто догађаја и пружити

вриједне информације ватрогасцима или другим интервентним службама. То омогућује брзу и учинковиту реакцију, те смањује ризик од људских жртава и материјалне штете.

Сајбер заштита постаје све важнија, јер термоелектране користе компјутерске системе и софтвере за управљање и надзор. Заштита од сајбер напада подразумијева редовно ажурирање софтвера, комплексне лозинке, заштитне зидове (firewall), системе за откривање улаза у мрежу као и друге мјере како би се спријечило преузимање контроле над системима или крађа података. Још треба нагласити да не постоји правни оквир на БиХ – државном нивоу за сајбер сигурност, а Директива NIS (EU) 2016/1148 није проведена у Закону Републике Српске о информативној безбједности (Министарство спољне трговине и економских односа БиХ, 2024: 52). На нивоу БиХ постоје смјернице за стратешки оквир сајбер заштите (из 2019. године), али не постоји усвојена стратегија за предметну област.

Критична мјеста на ТЕ

Критична мјеста у комплексном систему термоелектрана веома утичу на безбједност и поузданост њеног рада и носе са собом одређене ризике или, тачније, то су она мјеста која, ако дође до квара или проблема, могу проузроковати велика одступања у раду термоелектране, угрозити сигурност радника или имати негативан утицај на околину. Та критична мјеста (системи) на термоелектранама су:

1. котловско постројење (парни котао). То је кључни елемент гдје се вода претвара у пару високог притиска, односно, веома комплексан систем испоруке са много улаза и излаза. Овдје могу настати проблеми попут пуцања цијеви или прегријавања који могу довести до озбиљних кварова и потпуног застоја у раду термоелектране;
2. парна турбина која претвара топлотну енергију паре у механичку енергију. Кварови на лопатицама турбине, лежајевима или систему за управљање и подмазивање могу довести до престанка рада термоелектране;
3. генератор који претвара механичку енергију турбине у електричну енергију. Код генератора су могући проблеми са изолацијом и намотајима као и системом хлађења. Ови кварови могу узроковати кратке спојеве или друге електричне кварове који доводе до потпуног заустављања рада термоелектране;
4. трансформатор који је кључан за пренос електричне енергије из термоелектране у мрежу. У трансформатору се напон генератора од 21 kW претвара у напон далеководне мреже 400 kW. Било какав поремећај у трансформатору доводи до поремећаја преноса електричне енергије и испада из мреже а може довести и до потпуне обуставе рада термоелектране;
5. системи хлађења, који су уједно најважнији за одржавање температуре опреме. Код ових система могу се појавити кварови на расхладним

торњевима, кондензаторима, пумпама или измјењивачима топлоте који могу довести до прегријавања и оштећења опреме па чак и до потпуног застоја термоелектране;

6. систем за снабдијевање горива (угаљ, нафта, гас). Термоелектране у БиХ су све смјештене у близини властитих рудника па се допрема угља спроводи са тракастим транспортерима. Код ових система могу се појавити проблеми са допремом, складиштењем или сагоријевањем горива који могу довести до прекида у опскрби горива па тако и до престанка рада термоелектране;
7. систем за прочишћавање димних гасова. Овај систем служи за уклањање штетних супстанци из димних гасова који се стварају приликом сагоријевања горива. Овај систем је повезан са котловским постројењем, односно, ложиштем, па његов испад доводи и до дјелимичног или потпуног заустављања термоелектране;
8. систем за контролу и надзор. Овај систем који прати и контролише рад цијеле термоелектране налази се у командној соби. Кварови на сензорима, актуаторима или компјутерским системима могу довести до губитка контроле и потенцијално опасних ситуација, па чак и до престанка рада термоелектране.

Било који од наведених система је дио термоелектране без кога је немогуће функционисање овог енергетског постројења.

ЗАКЉУЧАК

Нема сумње да се због све веће угрожености термоелектрана у цијелом свијету повећава пажња заштите тих енергетских постројења, које подразумијева кориштење свих расположивих ресурса у заштити термоелектрана. У Републици Српској и БиХ, термоелектране као основни и највећи дио енергетске критичне инфраструктуре су веома значајане за цијелокупно друштво. Први корак ка повећању безбједности термоелектрана и уопште енергетске критичне инфраструктуре урађен је изразом ентитетских Закона о безбједности критичних инфраструктура, иако на државном нивоу БиХ није донесен закон о критичним инфраструктурама.

Безбједност термоелектрана добија све већи значај, јер се порастом угрожавања тих енергетских постројења угрожава уједно и нормално функционисање државе. То значи, да би се осигурао сигуран рад термоелектрана, потребно је да се предузму све мјере како би се створио и примијенио адекватан систем заштите од свих видова опасности за термоелектране. У складу са тим, констатација је да је основни циљ цијелог поступка заштите термоелектрана као дијела критичне инфраструктуре да обезбиједи потпуну заштиту цијелог постројења, рудника, допреме и помоћних објеката који су у саставу ових термоенергетских система али и да обезбиједи процес опоравка у случају њихових оштећења или губљења појединих функција на постројењима. Република Српска, односно, БиХ

и даље мора континуирано да ради на планирању, безбједности и развоју сопствене енергетике, независне од других земаља а у том плану ће још најмање једно десетљеће, на првом мјесту бити термоелектране које морају имати велики степен поузданости, безбједности и функционалности. Заштита термоелектрана су константане активности које изискују стално праћење, испитивање ризика и прилагођавање новим пријетњама. Једино се на тај начин може обезбиједити сигуран и стабилан рад термоелектрана, те енергетска безбједност државе.

ЛИТЕРАТУРА

- Алиспахић, Б., Ковачевић, Г., & Корајлић, Н. (2015). Значај критичне инфраструктуре у саставу националне сигурности. *Зборник радова – Дани кризног управљања* (стр.477-486). Велика Горица: Велеучилиште Велика Горица.
- Амиџић, Г., & Сикимић, М. (2024). *Заштита критичне инфраструктуре – Стање и перспективе у Републици Српској*. Лукавица: Универзитет за пословни инжењеринг и менаџмент: Правни факултет.
- Бајагић, М. (2012). *Међународна безбедност*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Бањац, М., Тодоровић, М., Кулић, Ф., Живковић, Б., Ристановић, М., Галић, Р., Ђукановић, Д., Матејић, М., & Брдаревић, Љ. (2017). *Приручник за енергетске менаџере за област енергетике зграда*. Београд: Програм Уједињених нација за развој (УНДП).
- Цветковић, В. (2014). Заштита критичне инфраструктуре од последица природних катастрофа. *Зборник радова – Дани кризног управљања* (стр.1281-1293). Велика Горица: Велеучилиште Велика Горица.
- Чемерин, Д., & Трут, Д. (2010). Критерије за утврђивање хрватске критичне инфраструктуре. *Зборник радова - Хрватска платформа за смањење ризика од катастрофа* (стр. 27-34). Загреб: Државна управа за заштиту и спасавање.
- Ђеранић, П., & Сикимић, М. (2019). Енергетска безбједност Босне и Херцеговине. *Безбједност, полиција, грађани*, 15(1), 9-23.
- Energypress.net. (2020). *Затварање термоелектрана у САД-у можда неће бити тако скупо*. Преузето 29. 2.2025. <https://www.energypress.net/zatvaranje-termoelektrana-u-sad-u-mozda-nece-biti-tako-skupo/>
- ENTSO-E. (25. фебруар 2025). *Grid Incident in South-East Europe on 21 June 2024*. Преузето 25. 4.2025. https://eepublicdownloads.blob.core.windows.net/public-cdn-container/clean-documents/Publications/2024/entso-e_incident_report_240621_250225_02.pdf
- ERSExplica. (12. мај 2025). *Investigation into the Iberian blackout of 28 April 2025*. Преузето 30. 5.2025. https://www.erse.pt/media/qovd5vga/ersexplica25_vfinal-en.pdf

- Гачић, Ј., & Шећеров, П. (2012). Ресурси Републике Србије у заштити критичне инфраструктуре од терористичких претњи. *Безбедност*, 54(3), 160-176.
- Гађинових, Р. (2014). Енергетска безбедност државе. *Политика националне безбедности*, 6(1), 9-29.
- Гламочић, Љ. (2011). Стратешки развој електроенергетског сектора Републике Српске. *Termotehnika*, 37(1), 41-51.
- Гело, Т. (2022). Енергетска инфраструктура као претпоставка енергетске транзиције. Зборник радова - *Друштвена и господарска ревитализација Сиска и Баније/Бановине* (стр.183-209). Загреб.
- Harrison, D. (26. септембар 2023). National Renewable Energy Laboratory – RNEL. *At a Glance: How Renewable Energy Is Transforming the Global Electricity Supply*. Преузето 29. 1. 2025. са https://www.nrel.gov/news/detail/program/2023/how-renewable-energy-is-transforming-the-global-electricity-supply?utm_source=chatgpt.com
- НЕРОПСКРБА. (2025). *Izvori energije: Struktura izvora električne energije u 2024*. Преузето 7. 6. 2025. <https://www.hep.hr/opskrba/trziste-elektricne-energije/trziste/izvori-energije/1385>
- Јаковљевић, В., & Гачић, Ј. (2012). Заштита критичне инфраструктуре у кризним ситуацијама. Зборник радова - *Међународна научна конференција Менаџмент* (стр. 280-286). Младеновац: Факултет за индустријски менаџмент & ИЦИМ плус - Издавачки центар за индустријски менаџмент плус.
- Јовичић, Р. (2022). Енергетска инфраструктура као дио критичне инфраструктуре БиХ. Зборник радова: *Научно-стручна конференција - Дискурс о критичној инфраструктури* (стр. 111-128). Добој: Висока пословно техничка школа, & Бања Лука: Безбједносни истраживачки центар..
- Јованчић, П., Игњатовић, Д., & Ђенадић, С. (2022). *Упоредни приказ производње електричне енергије из угља земаља Европе са највећим уделом: политика и пројекција производње*. Београд: Универзитет у Београду – Рударско-геолошки факултет.
- Јуришић, Д. (2022). Процјена угрожености критичне инфраструктуре. Зборник радова: *Научно-стручна конференција - Дискурс о критичној инфраструктури* (стр. 65-82). Добој: Висока пословно техничка школа, & Бања Лука: Безбједносни истраживачки центар.
- Lewis, G. T. (2006). *Critical Infrastructure Protection in Homeland Security - Defending and Networking Nation*. New Jersey: Wiley-Interscience.
- Миловановић, З. (2011). *Термоенергетска постројења – теоретске основе*. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Машински факултет.
- Митровић, С, & Милосављевић, Ј. (2011). Перспектива позиције угља као енергента у будућности. *Termotehnika*, 37(1), 131-141.
- Министарство спољне трговине и економских односа БиХ. (2024). *Интегрирани енергетски и климатски план Босне и Херцеговине за период до 2030*.

године – верзија 8.6. Преузето 24. 4. 2025. <https://kfbih.com/wp-content/uploads/2024/10/NECP-BiH-finalni-nacrt.pdf>

Народне новине Републике Хрватске, број: 56/2013 (Закон о критичним инфраструктурама).

Николић, Д., Ковач, Н., & Митић М. (2018). Безбедносна заштита објеката од посебног значаја за одбрану земље. *Војно дело*, 70(7), 176-188.

Ралић, Ж. (2016). Енергетика и животна средина. *Journal of Engineering Management*, 1(1), 59-65.

Самарџић, Љ., & Крсман, В. (2011). Утицај оптерећености водова и трансформатора преносне мреже на генераторе у производњи. *Зборник радова - Међународна конференција термоенергетика и одрживи развој - ТЕНОР 2011* (стр. 229-232). Бијељина: Народна билиотека „Филип Вишњић“.

Serbia Energy. (2024). *Северна Македонија: потрошња и производња електричне енергије у јулу 2024*. Преузето 15. 1. 2025. <https://serbia-energy.eu/sr/severna-makedonija-potrosnja-proizvodnja-elektricne-energije>

Симић, Ж. (2025). Функционисање система заштите и спасавања од природних непогода у ЕФТ-РиТЕ Станари. Мастер рад. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци: Факултет безбједносних наука.

Симић, С. (2012). *Енергетска безбједност*. Добој: Висока пословна техничка школа.

Симић, С. (2015). Редефинисање стратегија националних безбједности условљених стањем енергетске безбједности и критичне инфраструктуре. *Тематски зборник: Заштита критичне инфраструктуре у Републици Српској* (стр. 7-17). Бања Лука: Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања.

Службене новине Федерације БиХ, број: 3/2023 (Рјешење о именовању Радне групе за израду Преднацрта закона о заштити критичне инфраструктуре у Федерацији БиХ).

Службени лист Европске уније, L 333/164 (Директива Европског Парламента и Вијећа – 2022/2557/EZ о отпорности критичних субјеката)

Службени гласник Републике Србије, број: 87/2018 (Закон о критичној инфраструктури).

Службени гласник Републике Српске, број: 58/2019 (Закон о безбједности критичних инфраструктура)

Службени лист Црне Горе, број: 72/2019 (Закон о одређивању и заштити критичне инфраструктуре).

Spellman, F., R., & Bieber, R., M. (2010). *Energy Infrastructure Protection and Homeland Security*. Toronto, UK: The Scarerow press.

Стајић, Љ. (2015). Др Марко Парезановић: Енергетска безбедност. *Зборник радова* (стр. 395-399). Нови Сад: Правни факултет.

Шкоро, М., & Атељевић, В. (2015). Заштита критичне инфраструктуре и основни елементи усклађивања са директивом Савјета Европе 2008/114/ЕС. *Војно дело*, 67(3), 192-207.

Рад примљен: 16. 7. 2025.

Рад одобрен: 1. 10. 2025.

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

ЧАСОПИС ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ
И
КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА
У БЕОГРАДУ

- УПУТСТВО АУТОРИМА -

Часопис *Журнал за безбједност и криминалистику* је научни часопис из области безбједности и криминалистике.

Часопис *Журнал за безбједност и криминалистику* објављује научне радове који третирају тематику безбједносних наука, криминалистике, форензике, заштите и спасавања, организације и послова полиције, специјалног физичког образовања и сл. Поред наведеног у часопису се објављују и радови из других сродних научних дисциплина који су тематски блиски профилу часописа.

У часопису се објављују оригинални научни радови, прегледни научни радови, претходна саопштења, научне критике, односно полемике или осврти, прикази научних конференција, књига и пројеката, који нису претходно објављивани нити се налазе у процедури разматрања у другом часопису, у цјелини или у дијеловима.

Своје чланке и приказе за објављивање можете регистровати преко сервиса SCIndeks на адреси <https://asestant.ceon.rs/index.php/zurbezkrim/login>

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцјењују најмање два рецензента, одабрана из реда

признатих стручњака из уже научне области. По извршеној рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Кориговане рукописе, аутори треба да врате редакцији у року 14 дана од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада. Преводе прихваћених радова врши овлаштени преводилац а трошкове превода сноси уредништво часописа.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

Часопис излази на српском језику и енглеском језику, два пута годишње. Преводе прихваћених радова врши овлаштени преводилац а трошкове превода сноси уредништво часописа.

Аутори приликом писања радова за часопис *Журнал за безбједност и криминалистику* треба да уважавају следећа правила:

I ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

- ✓ Рад мора бити сачињен у Microsoft Word-у, ћириличким писмом, фонтом Times New Roman, величине 12 pt.
- ✓ Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од 30.000 словних мјеста, са размацама.
- ✓ Научни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима до 150 ријечи), кључне ријечи (четири до шест), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и кратак закључак.
- ✓ У уводу рада морају бити јасно наведени предмет, циљ и структура рада.
- ✓ Структура рада требала би да садржи следеће цјелине:
- ✓ Радови у којима се износе налази емпиријског истраживања пишу се по тачно одређеној структури која има општеприхваћени облик научних истраживања: увод, проблем, методолошки оквир истраживања, емпиријски резултати, дискусија и/или закључак и литературу.
- ✓ Теоријски радови: увод, главни дио структуриран у најмање два поглавља и закључак.

- ✓ Наслов рада: 12 pt, bold, централно равнање (alignment centered), велика слова.
- ✓ Име аутора/коаутора: 11 pt, централно равнање (*alignment centered*).
- ✓ Институције: централно равнање (*alignment centered*), навести испод имена аутора.
- ✓ Поред имена аутора навести име аутора за кореспонденцију, афилијацију и е-маил адресу у првој фус ноти у тексту (нпр. Др Марко Марковић је доцент на Факултету _____ Универзитета у Бањој Луци. Е-маил: xmakrovicmx@gmail.com).
- ✓ Апстракт и кључне ријечи: 11pt, потпуно равнање (*Alignment justified*).
- ✓ Текст рада: 12 pt, потпуно равнање (*alignment justified*), називи цјелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи подцјелина малим словима без редног броја *italic*, централно равнање.
- ✓ Литература: 11 pt, без редног броја испред; референтни извори се наводе према абecedном реду.
- ✓ Наслови слика: 11 p, *italic*, центрирано испод слике.
- ✓ Наслови табела: 11 p, *italic*, центрирано изнад табеле.
- ✓ Табеле и графички прикази треба да буду урађени у Microsoft Wordu. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (нпр: Табела 1, Графикон 1). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.
- ✓ Једначине се пишу у одговарајућем графичком едитору за једначине (Microsoft Equation, MathType и други) и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.
- ✓ Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно-бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.
- ✓ У листи референци, наводе се библиографске референце, као што су књиге, чланци и остали извори, као што су документи, закони, новински чланци, коришћене интернет адресе и сл. Референце се исписују азбучним/абecedним редом у складу са предвиђеним стандардима.

II ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

- ✓ У часопису *Журнал за безбједност и криминалистику* користи се стил цитирања-**АПА стандард** (Publication Manual of the American Psychological Association 7th Edition). Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена. Напомене се стављају на крај документа, прије навођења литературе. С тим у вези аутори су дужни уважавати следећа правила цитирања:

1. ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ

- ✓ Књиге, чланци и дисертације се наводе на следећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (Водинелић, 1996: 23), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора није неопходно наводити број странице (Водинелић, 1996).
- ✓ Наративно цитирање: Водинелић (1996)...
- ✓ Уколико се цитира страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (Roxin, 1963: 148).
- ✓ Цитирање два коаутора рада, у загради навести презиме оба коаутора и годину издања (Grellier & Goerke, 2006).
- ✓ Цитирање три, четири и пет коаутора рада, у загради навести презиме свих коаутора и годину издања (Rachal, Daigle, & Rachal, 2007). У сваком наредном цитирању наводи се презиме првог коаутора и латинска скраћеница *et al.* (Rachal et al., 2007).
- ✓ Цитирање шест или више коаутора рада, у загради навести презиме првог коаутора и латинска скраћеница *et al.* (Paparharalabos et al., 2007).
- ✓ Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова a, b, c, d, итд, после чега слиједи само број стране (Лазаревић, 2000б: 67).
- ✓ Уколико се наводи више радова различитих аутора у истој загради потребно их је раздвојити тачком са запетом (Шикман, 2011; Миљковић, 2012). У том случају радове поредати хронолошки према години када су објављени, почев од старијег издања.
- ✓ Секундарно цитирање се врши на следећи начин: (Вуковић, 2004, цитирано према Крстић, 2004: 110).
- ✓ Цитирање новинских чланака у тексту се врши на следећи начин:
- ✓ Без аутора: (Независне новине (2017)
- ✓ Аутор: (Марковић, 2017)
- ✓ Цитирање докумената и извјештаја у тексту се врши на следећи

начин: (прво цитирање: Министарство унутрашњих послова Републике Српске [МУП РС] 2012), наредно цитирање (МУП РС, 2012).

2. НАВОЂЕЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ (на крају чланка)

- ✓ **Књиге:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов књиге (курзивом), мјесто издања, назив издавача.

Примјер:

Игњатовић, Ђ. (1998). *Криминологија*. Београд: Номос.

- ✓ **Поглавља у књизи:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов поглавља, у: прво слово имена (уредника), презиме (уредника), скраћена ознака уредништва (у загради), наслов књиге (курзивом), број прве и последње стране поглавља, мјесто издања, назив издавача.

Примјер:

Emerson, L, & Manalo, E. (2007). Essays. In L. Emerson (Ed.), *Writing guidelines for education students* (2nd ed, pp. 42-49). South Melbourne, Australia: Thomson.

- ✓ **Радови у часописима:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, назив рада, назив часописа (курзивом), број и број прве и последње стране рада:

Примјер са наведеним волуменом, односно годином издања:

Милашиновић, С. (2008). Суштина и узроци друштвених конфликта. *Наука, безбедност, полиција*, 13(1), 55-77.

Примјер без волумена, само број издања:

Strobl, R, Klemm, J, & Wurtz, S. (2005). Preventing Hate Crime: Experiences from two East-German Towns. *British Journal of Criminology*, 45, 634-646.

- ✓ **Докторске дисертације:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов дисертације (курзивом), докторска дисертација, назив универзитета:

Примјер:

Липовац, М. (2016). Национална безбедност Републике Србије у регионалном безбедносном поткомплексу Западни Балкан. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет безбедности.

- ✓ Документа преузета са интернета:

Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице

Примјер:

(Републички завод за статистику Републике Српске [РЗСРС]. (2009). *Статистички годишњак Републике Српске*. Преузето 2. 3. 2010.

http://www.rzs.rs.ba/Publikacije/Godisnjak/2009/Godisnjak2009_Yearbook2009.pdf

Cain, K. (2012, June 29). The Negative effects of Facebook on communication. *Social Media Today* RSS. Retrieved 26. 7. 2024 from <http://socialmediatoday.com>

- ✓ **Правни прописи:** пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а последије запете број и година објављивања, поново у куренту – обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања последије црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (Закон о општем управном поступку – ЗУП, *Службени гласник РС*, бр. 13/02).
- ✓ Навођење **судских одлука** треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).
- ✓ **Саопштења са научних скупова:** презиме и прво слово имена аутора, година у загради, наслов рада, назив конференције (курзивом), број стране у књизи апстракта у загради, место издања, назив издавача.

Примјер:

Kelly, L. (2011). Violence against women and children in the national legislations of the

EU member states: an overview of the research results. *Druga godišnja konferencija*

Viktimološkog društva Srbije-Žrtve kriminaliteta i žrtve rata: međunarodni i domaći kontekst, knjiga apstrakta (str. 13). Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej.

- ✓ **Чланци из новина:** презиме и прво слово имена аутора, година и дан у загради, наслов текста, назив новина, број стране у тексту, или интернет странице са које је текст преузет.

Примјер:

Гудељ, Ј. (2006, 23. октобар). Полиција чува крст изнад Мостара. *Независне новине*, Бања Лука. Преузето 17. 11. 2010. <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Policija-cuva-krst-iznad-Mostara-1473.html>

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и следеће напомене:

- ✓ Инострана имена транскрибују се на ћирилици на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме наводи се у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).
- ✓ Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл, ст. и тач, а иза последњег броја не ставља се тачка (нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4-12, итд).

- ✓ Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.
- ✓ Сви цитирани извори у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.
- ✓ Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.
- ✓ Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).
- ✓ Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.
- ✓ Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.
- ✓ Приликом писања рада потребно је правилно користити интелектуалну својину других аутора. Плагирање, односно преузимање туђих идеја, ријечи или других облика креативног израза без навођења аутора представља грубо кршење научне и издавачке етике. Плагирање представља кршење ауторских права, што је законом кажњиво.
- ✓ Уз рукопис аутори су дужни доставити потписану изјаву. Образац се налази на веб страници часописа: <https://fbn.unibl.org/casopis/>

Журнал за безбједност и криминалистику Изјава аутора

Под пуном моралном, материјалном и кривичном одговорнишћу изјављујемо:

а) да је рад под насловом _____

_____ који је поднијет за објављивање у **Журналу за безбједност и криминалистику** оригиналан и у потпуности резултат нашег истраживања;

- б) да не крши ауторска права или друга права власништва трећих лица;
- ц) да је у складу са научним стандардима у погледу цитирања и навођења научних радова других аутора у тексту;
- д) да није објављен у другом часопису под овим или било којим другим насловом;
- е) да није поднијет за објављивање у другом часопису, под овим или било којим другим насловом, све док уређивачки одбор Часописа не обавијести аутора о томе да ли је чланак прихваћен за објављивање или не;
- ф) да не постоји/постоји сукоб интереса (наведите):

- г) да ће након објављивања рада потписани аутори пренијети сва ауторска права издавачу у складу са политиком Часописа;
- х) да ће, након што овај рад буде објављен у **Журналу за безбједност и криминалистику**, ако је исти рад поново штампан у било којем другом часопису, информације о објављивању рада у **Журналу за безбједност и криминалистику** бити наведене у фусноти и о томе бити обавијештен уређивачки одбор **Журнала за безбједност и криминалистику**;
- и) да је допринос појединих аутора у припреми рукописа сљедећи (попуните табелу):
1. Концепт и дизајн истраживања
 2. Стварање метода и техника истраживања
 3. Прибављање и прикупљање емпиријских података
 4. Обрада, анализа и представљање резултата
 5. Писање рукописа
 6. Критичко исправљање (ревизија) рукописа
 7. Остало (навести)

Име и презиме	Допринос (1-7)	Потпис
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		

Датум:

Потпис аутора:

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

ЧАСОПИС ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ
И
КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА
У БЕОГРАДУ
- УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА -

Поштовани,

Часопис Журнал за безбједност и криминалистику објављује научне радове који третирају тематику безбједносних наука, криминалистике, форензике, заштите и спашавања, организације и послова полиције, специјалног физичког образовања и сл. Поред наведеног у часопису се објављују радови из других сродних научних дисциплина који су тематски блиски профилу часописа.

У часопису се објављују оригинални научни радови, прегледни научни радови, претходна саопштења, научне критике, односно полемике или осврти, прикази научних конференција, књига и пројеката, који нису претходно објављивани нити се налазе у процедури разматрања у другом часопису, у цјелини или у дијеловима.

Правилник о публикавању научних публикација („Службени гласник Републике Српске” бр. 77/17) је у својим одредбама (члан 53) као један од критеријума за категоризацију часописа предвидио и адекватност рецензија.

- Према члану 35. ставу 5. Правилника, Рецензија мора минимално садржавати:
 1. оцјену оригиналности, односно научног или стручног доприноса рада,
 2. оцјену актуелности рада,
 3. оцјену примјењене методологије,
 4. приједлог за сврставање у категорију или тип рада,
 5. оцјену коришћене литературе и
 6. сагласност за објављивање рада.
- Према члану 23. Правилника предвиђене су следеће врсте чланака:
 1. **Оригинални научни чланак** начелно је организован по схеми

IMRAD за експериментална истраживања или на дескриптиван начин за дескриптивна научна подручја, у коме се први пут публикује текст о резултатима сопственог истраживања оствареног примјеном научних метода, које су текстуално описане и које омогућавају да се истраживање по потреби понови, а утврђене чињенице провјере.

2. **Прећледни научни чланак** представља преглед најновијих радова о одређеном предметном подручју са циљем да се већ публиковане информације сажму, анализирају, евалуирају или синтетизују, те доноси нове синтезе које такође обавезно укључују резултате сопственог истраживања аутора.
 3. **Краћко или прећходно саопћштење** је рад, али мањег обима или прелиминарног карактера, у којем неки елементи IMRAD-а могу бити испуштени, а ради се о сажетом изношењу резултата завршеног изворног истраживачког рада или чланка који је у настајању (енгл. Working Paper).
 4. **Научна критика, односно полемика или осврћ** је расправа на одређену научну тему, заснована искључиво на научној аргументацији, у којој аутор доказује исправност одређеног критеријума свог мишљења, односно потврђује или побија налазе других аутора.
 5. **Информативни прилоћ** је уводник, коментар и слично.
 6. **Приказ књиће, инструменћа, рачунарскоћ програма, случаја, научноћ доћаћаја и слично** јесте прилог у којем аутор процјењује правилност/неправилност неког научног или стручног рада, критеријума, поставке или полазишта, уз посебан нагласак на квалитет оцјењиваног рада.
- Код процјене рада рецензенти треба да узму у обзир сљедеће:
 1. Припада ли рад по своме садржају *Журналу за безбједности и криминалистику*?
 2. Одговара ли садржај рада наслову?
 3. Да ли је рад у складу са стандардима предвиђеним за писање (упутство ауторима)?
 4. Има ли рад све потребне дијелове предвиђене за његову категорију (нпр. оргинални научни рад: увод, методе, резултате, дискусија, закључак)?
 5. Да ли су слике и табеле прегледне и разумљиве?
 6. Да ли је литература цитирана у складу са Упутством ауторима?
 - Остале напомене (члан 35. ставови 2, 4 и 6)
 1. Чланци се оцјењују описно.
 2. Образац Рецензије мора бити потписан ако је у штампаном облику, односно достављен на мејл уредништву за сваки појединачни рецензирани чланак.
 3. Рецензенти су дужни да укажу на могуће повреде етичких норми у раду.
 4. Рецензенти треба да наведу пуну референцу за један репрезентативни ауторски/коауторски рад из уже научне области као што је рад који су рецензирали.